

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA RUSYA'NIN
ASKERÎ STRATEJİSİ**

AHMET KARACA

2501121404

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. AYNA ASKEROĞLU ARSLAN

İSTANBUL 2016

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : AHMET KARACA Numarası : 2501121404
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : İTÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. AYNA ASKEROĞLU
ARSLAN
Tez Savunma Tarihi : 27.06.2016 Saati : 14: 00
Tez Başlığı : " I. DÜNYA SAVAŞINDA RUSYA' NIN
ASKERİ STRA ^{TECİSİ}

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ.DR. ALİ SATAN		Kabul
3-YRD.DOÇ. DR. ÖMER KUL		Kabul
3-YRD.DOÇ. DR. AYNA ASKEROĞLU ARSLAN		Kabul

Y1-DOÇ.DR. KAYA BAYRAKTAR EDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR. OKAN YEŞİLOT		
2- PROF.DR. MUALLA UYDU YÜCEL		

ÖZ

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA RUSYA'NIN ASKERİ

STRATEJİSİ

AHMET KARACA

Tezimizde, Birinci Dünya Savaşına giden süreç ve bu süreçte Rusya'nın konumu, seferberlik hazırlıkları, savaş sonu istekleri ve bu istekleri elde edebilmek adına izlemiş olduğu strateji ele alınmıştır. Bu stratejinin Avrupa'da, Osmanlı coğrafyasında, Balkanlarda, Kafkasya ve İran'da doğurduğu etkiler üzerinde durulmuştur.

Bu araştırma yapılırken çoğunlukla yabancı kaynaklar kullanılmıştır. Özellikle Prusya ve Galiçya cephesindeki savaşlar hakkında yerli kaynaklarda yeterli bilgi olmaması bizi yabancı kaynaklara yöneltmiştir. Rusya'nın bu savaşta ana hedefi Osmanlı Devleti'ni yenerek İstanbul, Doğu Trakya ve Doğu Anadolu'yu ele geçirmektir. Rus Ordusu ile Osmanlı Devleti Prusya Cephesi hariç bütün cephelerde savaşmıştır. Bu bize nerde sıklıkla merkezi oluşturacağımızı gösterdi.

Özellikle 1914-1917 yılları arasında Rus devlet adamlarının (Çar II. Nikolay, Dışişleri Bakanı Sazonov, Bakanlar ve Büyükelçiler) aralarında yapmış oldukları yazışmalar, dönemi anlatan diğer yabancı kaynaklar ve bunun yanında yerli kaynaklar incelenerek Rusya'nın cephe cephe izlediği stratejiye cevap aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Rusya, Galiçya, Çar, Osmanlı Devleti, Sazonov.

ABSTRACT

RUSSIA’S MILITARILY STRATEGY DURING FIRST WORLD WAR

AHMET KARACA

In our thesis, we focus on the process that lead to World War I and we analyzed the position, mobilization process, after war demands of Russia and the strategy she followed to accomplish her aims. Another important issue we look into our thesis is that the impact of this strategy on Europe, Ottoman Empire, Balkans, Caucasia and Iran.

We mostly used the international resources while searching wars on every front. Especially in Galicia and Prussia fronts we mostly used international resources because there weren’t enough information in local resources on this subject. Russia’a main aim on this war was defeating Ottoman Empire and capturing İstanbul, East Tracia and East Anatolia. With Russian troops Ottoman Empire clashed almost in every front except East Prussia. It showed us where to focus on.

We sought an answer to the Russia’a strategy by analyzing each front. Especially the correspondences between Russian Officials between 1914-1917 (Tsar II. Nicholas, The Minister of Foreign Affairs Sazonov, other ministers and ambassadors) gave us direct answers. Also other international and local resources helped us to find her strategy during First World War.

Key Words: World War I, Russia, Galicia, Tsar, Ottoman Empire, Sazonov.

ÖNSÖZ

Tezimizin amacı, Birinci Dünya Savaşı'na giden ve takip eden süreçte Rusya'nın askeri ve siyasi yönden izlemiş olduğu stratejiyi ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşırken, Birinci Dünya Savaşı'nda kanlı savaşların olduğu, ülkemizde hemen hemen hiç araştırılmamış Doğu Prusya ve Galiçya cephelerini inceleme fırsatı bulduk. Rusya'nın Doğu Avrupa'daki harekâtına ilişkin yerli kaynaklarda sınırlı bilgi vardır. Bu yüzden daha çok Rusça kaynaklardan yararlandık. Galiçya Cephesi ile ilgili birtakım bilgilere yerli kaynaklardan da ulaştık. Bu kaynaklar Osmanlı Devleti'nin Galiçya'ya göndermiş olduğu kuvvetlerin içerisinde yer alan subayların hatıratlarıdır. Çalışmamızın diğer bir önemli tarafı da Osmanlı Devleti ile Rusya arasında geçen siyasi ve askeri olayları Rus devlet adamları arasındaki yazışmalara ve diğer yabancı kaynaklara dayanarak yorumlayabilmiş olmamızdır.

Tezimiz bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Birinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa'nın genel durumu ve Rusya'nın savaş öncesi sanayi hamleleri üzerinde durduk.

Birinci bölümde Rus Ordusunun tarihsel gelişimine, Türk ve diğer milletlerle olan mücadelelerine, destanlarına, Çar I. Petro ile yükselişine, Rus Çarlarının Ordu üzerindeki mutlak otoritesine, Birinci Dünya Savaşı öncesi Rus Ordusunun hazırlığına değindik.

İkinci bölümde, Batı Cephesi olarak adlandırdığımız Prusya ve Galiçya hattında, Rus Ordusunun Almanya-Avusturya-Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu savaşları, Romanya'nın savaşa dâhil oluşunu, Rus Ordusunun literatüre "*Brusilov Tarruzu*" olarak geçen ileri hareketlerini inceledik.

Üçüncü bölümde, Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul siyaseti, İran, Kafkasya ile Karadeniz'de Osmanlı ve Rus filoları arasında geçen savaşlarını konu aldık. Sonuç bölümünde ise Rusya'nın savaş sonu isteklerini gerçekleştirmek için izlediği stratejiyi ortaya koyduk.

Çalışmamız esnasında 1914-1917 yılları arasında Rus devlet adamları ve diplomatları arasındaki yazışmaları merkez aldık. Bunun yanında dönemi anlatan diğer Rusça ve İngilizce eserlerden çokça faydalandık. Faydalandığımız diğer bir kaynak ise, dönemin Osmanlı basın hayatında önemli yeri olan Tanin gazetesidir. Tezimin hazırlanmasında, şekil ve içerik açısından yardımları dokunan Araştırma Görevlileri Selim AHMETOĞLU ve Filiz FERHATOĞLU'na, enstitümüzün öğrencisi olduğum günden beri Genel Türk Tarihi ile ilgili araştırma ve çalışmalarında yol gösteren Yrd. Doç. Dr. Ömer KUL'a, çalışmamızın başından sonuna maddi ve manevi desteğini esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ayna ASKEROĞLU ARSLAN'a, teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ahmet Karaca
İstanbul, Haziran 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
EKLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. RUS ORDUSU'NA GENEL BAKIŞ

1.1. Rus Ordusunun Kuruluşu.....	11
1.2. Osmanlı Devleti ile Rusya Askeri İlişkileri	12
1.3. Rus Ordusu'nun Stratejisi Nasıl Belirleniyordu?	13
1.4. Savaş Öncesi Müttefik Arayışları ve Siyasi Manevralar	17
1.5. Rus Ordusunu Besleyen Etmenler ve Karadeniz Filosu	25
1.6. Doğu Prusya Cephesindeki Kuvvetlerin Komutanları, Silah ve Asker Miktarı	33
1.7. Galiçya Cephesindeki Kuvvetlerin Komutanları, Silah ve Asker Miktarı	34
1.8. Kafkasya Cephesindeki Kuvvetlerin Komutanları, Silah ve Asker Miktarı ile Tiflis Askeri Yolu	34
1.9. İran Cephesindeki Kuvvetlerin Komutanları, Silah ve Asker Miktarı	35

İKİNCİ BÖLÜM

2. BATI CEPHESİ

2.1. Doğu Prusya'nın Konumu ve İtilaf Devletleri Açısından Önemi.....	37
2.2. Büyük Sırbistan Komitesi	40
2.3. Doğu Prusya'da Rus Seferberliği ve Alman Savaş Planı	41
2.4. Rus Ordularının Doğu Prusya'ya Taarruzu	44
2.5. Rus Ordusunun Tannenberg Hezimetini.....	45
2.6. Varşova-İvangorad Harekâtı	48
2.7. Galiçya'nın Konumu, Sosyolojik Özellikleri ve Rusya Açısından Önemi.....	50
2.8. Galiçya Cephesine Türk Birliklerinin Gönderilmesi	54
2.9. Rus Ordusunun Galiçya'ya Taarruzu ve Lvov'un Ele Geçirilmesi	56
2.9.1. Karpat Tarruzu ve Peremisl'in Ruslar Tarafından Ele Geçirilmesi	59
2.9.2. Almanların Galiçya'da Komutayı Avusturya Ordusundan Devralması ve Rus Taarruzlarının Durması.....	61
2.9.3. Rus Ordusu'nun Brusilov Taarruzu ve Galiçya Cephesinde Rus Üstünlüğü.....	64
2.9.4. Romanya'nın Rusya'nın Yanında Savaşa Girmesi	70
2.9.5. 1917 Yılında Galiçya Cephesindeki Gelişmeler	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DOĞU CEPHESİ

3.1. Kafkasya'nın Konumu ve Rusya Açısından Önemi	74
3.2. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi.....	77
3.3. 1914-1917 Yılları Arasında Karadeniz'de Türk-Rus Deniz Savaşları ve Karadeniz'de Üstünlük Arayışı.....	80
3.4. Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul Politikası.....	85
3.5. Kafkas Cephesinde Rusya'nın Kontrolündeki Azınlıklar.....	88
3.6. Kafkas Cephesinde Osmanlı Devleti ve Rus Ordusunun Durumu	94
3.7. Sarıkamış Harekâtı ve Doğu Anadolu'da Umumi Rus İşgali	100
3.8. Rusya ve İran Siyaseti.....	106
3.9. Brest-Litovsk Barışı	110
SONUÇ	119
KAYNAKÇA.....	126
EKLER	143

EKLER LİSTESİ

EK I: Kafkas Valisi Vorontsov Dashkov'un Dışışleri Bakanlığı'na Yazdığı 1185 Numaralı 7/20 Şubat 1915 Tarihli Telgraf

EK II: Petrograd'daki İngiliz Elçiliğinden Dışışleri Bakanlığı'na 351 Numaralı 12 Mart/27 Şubat 1915 Tarihli Not

EK III: Doğu Prusya'da Rus Topçuları'nın fotoğrafı

EK IV: Grandük Nikolay Nikolayeviç ve Çar II. Nikolay'ın fotoğrafı

EK V: İmparatoriçe Mariya: Rus Karadeniz Filosunun Lider Gemisi'nin fotoğrafı

EK VI: "Prens Ferdinand'ın Öldürölüşü" konulu çizim

EK VII: 12 (25) Mayıs-22 Mayıs (4) Haziran 1916 yılında Rus Baltık Filosu'nun Taarruzları konulu harita

EK VIII: Prusya Cephesi Savaş Alanı Haritası

EK VIII: 4 (17) Ağustos-1 (14) Eylül 1914 Doğu Prusya Harekâtı'nın haritası

EK X: 3-12 Eylül 1914'te Galiçya'daki Muharebelerin Haritası

EK XI: Karpat Taarruzu (Güney-Batı Cephesi Şubat-Mart 1915) Haritası

EK XII: Doğu Avrupa Askeri Sahasında Stratejik Gelişmeler Haritası

EK XIII: Kafkas Cephesi Haritası

EK XIII: Sarıkamış Harekâtı Haritası

EK XV: Boğazlardan Geçit Vermeyen Türk Askeri Konulu Çizim

EK XVI: Alman Emir-Komutasında Türk Denizciler Konulu Karikatür

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.:	Adı Geçen Eser
a.g.m.:	Adı Geçen Makale
a.g.b.:	Adı Geçen Bildiri
Atase:	Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
Bkz.:	Bakınız
C.:	Cilt
Çev.:	Çeviren
Genkur.:	Genelkurmay
İA:	İslam Ansiklopedisi
Km.:	Kilometre
kw.:	Kilowatt
MEB.:	Milli Eğitim Bakanlığı
MOEİDATsVP:	Международные отношения в эпоху империализма: документы из архивов царского и Временного правительства 1878-1917 гг. (Mejdunarodniye otnoşeniya v epohu imperializma: dokumentı iz arhivov tsarskogo pravitelstva i Vremennogo pravitelstva 1878-1917 gg.; Emperyalizm döneminde uluslararası ilişkiler: Çarlık Hükümeti ve Geçici Hükümet arşivlerinden 1878 - 1917 yıllarına dair belgeler)
No.:	Numara
s.:	Sayfa
sy.:	Sayı
TTK:	Türk Tarih Kurumu
DİA:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
vd.:	Ve diğerleri
yy.:	Yüzyıl

GİRİŞ

Rusya 1552 yılında Korkunç İvan'la¹ (İvan Groznıy) Kazan Hanlığı²'nı ortadan kaldırarak başlattığı yayılma sürecini 1683 yılında hanedanlığı devralan Romanovlarla³ devam ettirdi. Özellikle Rus Çarı 1. Petro⁴ döneminde Rusya'da askeri, ekonomik ve endüstriyel alanda önemli ıslahatlar yapıldı. Almanya'dan mühendis ve teknisyenler getirtildi. Azak kalesi işgal edildikten sonra, burası Rus donanmasının üssü oldu. Büyüyen Avrupa ekonomisine karşı “*Merkantilizm*” politikası esas tutularak değerli madenlerin Rusya dışına çıkması engellendi. Çoğunlukla devlet eliyle veya desteğiyle fabrikalar açıldı. Petro döneminin sonuna doğru 200 kadar fabrika açılmış bulunuyordu. Demir ve silah işleyen fabrikaların yanında, çuha, keten ve yelken üreten fabrikalar da vardı. Sanayi ilerlerken tarımın da ilerlemesi için bu alanda da ıslahatlar yapıldı⁵. Devlet XX. yüzyılın başlarında Britanya, Almanya ve ABD'nin ardından dördüncü büyük ekonomiye sahip oldu ve yıllık büyüme miktarı yüzde on civarına ulaştı. Kömür, demir ve çelik hasılası Fransa'yı geçmişti. Doğuda Çin, güneyde Afganistan, İran, Osmanlı Devleti Kuzeyde Buz denizi, batıda Almanya ve diğer büyük Avrupa devletleri ile komşu durumuna gelmişti. Nüfusu 200 milyona yaklaşan Rusya'nın 1914 yılında savaş başlamadan önceki barış dönemi ordusu 1,42 milyon mevcutla Avrupa'da başta

¹ Rus Çarı (1530-1584). “Çar” ünvanı onun döneminden itibaren kullanılmaya başlandı. 1547 yılında tahta çıktı. Döneminde Rusya Türk illerinde yayılmaya başladı. Orduyu ıslah etti ve ateşli silahlar kullanılmaya başlandı. Geniş bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, TTK Basımevi, Ankara 1987, s. 143-174.

² Altın Orda Devleti'nin dağılmasıyla birlikte bu topraklarda Kırım, Kasım, Kazan, Astrahan, Sibir Hanlıkları kurulmuştur. Altın Orda'dan sonra Kazan Hanlığı'nda uzun süre Ruslarla mücadele etmiştir. Kazan Hanlığı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Mihail Hudyakov, **Kazan Hanlığı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara 2009. Altın Orda hakkında geniş bilgi için bkz. İlyas Kamalov, **Altın Orda ve Rusya**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2009.

³ Mihail Federoviç'in, 2 Mayıs 1613 tarihinde, merasimle taç giymesiyle Rusya'da Romanovlar sülalesinin hâkimiyeti başlamıştır. Romanovlar eski boyar ailesi olan Koşkin'lerin bi kolunu teşkil ediyordu. Romanov hanedanına ait son Rus Çar'ı, II. Nikolay'dır. 1918 yılında ailesiyle birlikte öldürülmüştür. Daha geniş bilgi için bkz. Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 213-471.

⁴ Rus Çarı I. Petro (1689-1725). Onun döneminde Rusya bir imparatorluğa dönüştü ve pek çok alanda (askeri, mali, ticari ve siyasi) Avrupalı devletlerle yarışır hale geldi. Kurat, **a.g.e.**, s. 252-273.

⁵ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 263-265; Kezban Acar, **Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 143-170; İhsan Tayhani, "Tarihte Türk-Rus İlişkileri (1878-1923)", **Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 22, No: 144-151 (2007), İzmir 2007, s. 145.

gelmekteydi⁶. 1914'ün başlangıcında Rusya'da 255 demir-çelik fabrikası, 568 kömür işletmesi, 170 petrol ve petrol ürünleri ihraç eden işletme, 1800 metal işletmesi, 840 pamuk kumaş fabrikası vardı. Enerji santrallerinin toplam üretim gücü 1096 bin kw. idi. Sanayi üretiminde teknik destek güçlenmiş, işletmelerin mekanizması ve enerji desteği yükselmişti⁷. Rusya'nın büyümesinden Almanlar da oldukça rahatsızdı. Şansölye Theobald von Bethmann Hollweg⁸ hem yazışmalarında hem güncelerinde “Rusya büyüdükçe büyüyor ve üstümüze bir kâbus gibi çökmüş durumda” ifadesini kullanıyordu⁹.

1815 tarihinde Viyana Kongresiyle Avrupa'da kurulan siyasi denge 19. yüzyılın son çeyreğinde Almanya'nın atmış olduğu sanayi hamleleri ve sömürgecilik faaliyetleriyle bozulmaya başladı. 1870-1871 yılında Almanya-Fransa arasında yapılan Sedan Savaşı'yla Almanya Fransa'ya üstünlük sağladı ve Alsace-Lorraine¹⁰ bölgesini ele geçirdi. Yükselen Almanya'ya karşı İngiliz ve Fransızların kurduğu ittifaklar ön plana çıkmaya başladı. İlk önce Almanya- Avusturya-Macaristan ve Rusya arasında Üç İmparator ligi kuruldu fakat Rusya'nın Balkanlar üzerindeki Panslavist politikaları nedeniyle ittifak kısa süre sonra dağıldı. Bu dağılmanın asıl sebebi Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun nüfus sahasında Slav kökenli milletlerin yaşamasıydı ki bu durum tehdit ediciydi. Daha sonra Almanya ve Avusturya-Macaristan Rusya'ya karşı bir ittifak kurdu. Bu ittifak 1882'de İtalya'nın katılımıyla genişledi. Fransa ise 1907 yılında Rusya ile ikili anlaşma imzaladı ve böylece Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda bloklar oluşmuş oldu. Birinci Dünya Savaşı öncesi Fransa ve İngiltere'nin

⁶ Sean McMeekin, **1. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü**, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 25-26.

⁷ Rostunov, **a.g.e.**, s. 14.

⁸ Theobald von Bethmann Hollweg. Alman Şansölyesi (1856-1921). 1909-1917 yılları arasında yani Birinci Dünya Savaşı'nın büyük bir kısmında Şansölyelik yaptı. (**Çevrimiçi**), <http://www.firstworldwar.com/bio/bethmann.htm>, 11.02.2016.

⁹ McMeekin, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁰ Alsace-Lorraine, 1870-1871 yılları arasındaki Fransa-Prusya Savaşı sonucunda, Almanya'ya bırakılan 13.123 km²'lik toprakların ismidir. Bölgedeki nüfusun çoğunluğu Fransızca konuşurken, Alman diyalektiğini kullananlar da vardı. Bugün, Fransa'nın denetimindedir. Haut-Rhin, Bas-Rhin ve Moselle bölgeleri eski Alsace-Lorraine'i oluşturur. Geniş bilgi için: Barry Cerf, **Alsace-Lorraine Since 1870**, The Macmillian Company, New York 1919.

Rusya'yı kendisine müttefik olarak seçmesinin ana nedeni ise Rusya'nın geniş insan kaynaklarını kullanabilmektir. Bu uğurda İstanbul ve Boğazların denetimini de Rusya'ya vermeye razı olmuşlardı¹¹. Rusya için de İngiltere önemli bir müttefiktir. Güçlü İngiliz donanması Alman donanması ile başa çıkabilir ve Rusya'nın Karadeniz'deki filosunu güçlendirmesine yardımcı olabilir. Sergey Sazanov anılarında İngiltere ve Rusya'nın barış ve işbirliği içerisinde yaşayacak iki ülke olduğunu vurgulamıştır¹².

Hatta 1910 yılında Fransa'nın Petersburg Büyükelçisi'nin Rusya Dışişleri Bakanı'na gönderdiği bir mektupta, Fransa için Alsace-Lorraine ne kadar önemli ise Rusya için de Boğazların o denli önemli olduğu vurgulanmaktaydı¹³. 1914'te Rusya'nın gelişmekte olan ihracatının yarıya yakını Karadeniz, İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinden dünya pazarlarına ulaşmaktaydı¹⁴. Fransa, Almanya karşısında güçsüz kalmıştı ve Rusya'ya olan ihtiyacını da tecrübeyle test etmişti. Almanya'nın gücünü bölebilmek için Rusya, Fransa'nın yanında olmalıydı. Rusya da en az Fransa kadar bu ittifaka ilgi duyuyordu. Alman orduları karşısında ilk tecrübeyi Fransız Ordusu yaşamalıydı. İşte bu yüzden Rus Komuta Heyeti Almanya'nın savaşa girdiği cephelere dikkat kesilmiştir. Almanya'nın asıl kuvvetlerinin savaşın ilk birkaç ayında Rusya'nın üzerine gelmesi son derece aleyhine olabilir, çünkü savaşın ilk aylarında Almanya taarruzlarıyla kesin sonuç alma yoluna gidecekti¹⁵.

Rusya'nın başlattığı bütün ekonomik hamleler, 1906 yılı başında sanayisinin büyük bölümünü iflas ettiren travmadan kurtulmasıyla başladı. Yeni pazarlar, yeni hammadde ve endüstri sahalarına ulaşılabilirdiğinde, hükümetin demiryolu inşası ve dış

¹¹ Ali Satan, **100 soruda 1. Dünya Savaşı**, Rumuz Yayınevi, İstanbul 2014, s. 17-18. Aslında 1893 Fransa-Rusya, 1904 İngiltere-Fransa, 1907 İngiltere-Rusya anlaşmaları bu üçlü ittifakın habercisiydi. İ. Rostunov, **Русский Фронт Первой Мировой Войны** (Ruskiy Front Pervoy Mirovoy Voynı, Birinci Dünya Savaşında Rus Cephesi), İzdatelstvo Nauka, Moskva 1976, s. 24, V.A. Emets, **Очерки Внешней Политики России в Период Первой Мировой Войны** (Ocherki Vneshney Politiki Rossii v Period Pervoy Mirovoy Voynı, Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Dış Politikası Üzerine Makaleler), İzdatelstvo Nauka, Moskva 1977, s. 147.

¹² Sergey Sazonov (1860-1927). Rus Savaş ve Dışişleri Bakanı. Daha geniş bilgi için bkz. Sergey Sazonov, **Воспоминания** (Vospominaniya-Anılarım) İzdatelstvo Harvest, Moskva 2002, s. 10.

¹³ Kâzım Karabekir, **1. Dünya Savaşı Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 87.

¹⁴ Sean Mcmeekin, **a.g.e.**, s. 48.

¹⁵ Emets, **a.g.e.**, s. 53.

yatırım yılları başarıya ulaşmaya başladı. Temel ihraç maddesi olan tahıldaki yüksek fiyatlar ile birlikte peş peşe gelen verimli hasat yılları ülkeye bir bütün olarak refahı getirdi. Japonya ile olan savaş, deflasyonist politikaların uygulanmasında aşırı geleneksel olan hükümeti para harcamaya zorladığı için başlı başına faydalı bir etki yarattı: Rusya'ya basit giderleri için bile 2.500 milyon rubleden fazla harcattı ve bu genel tüketimi artırdı. Çünkü Rusya bugüne kadar aşırı tutumlu davranmıştı. Yeni zenginlik, Rusya'nın yabancı sermayeye bağlılığını dahi azaltabilmesini sağlamıştır. Yabancılar miktar olarak hemen hemen aynı miktarda hatta daha fazla borç verdiler, ancak Rusya'nın sermaye teşekkülündeki payları 1904-1905'te bir bölü ikiden, Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce bir bölü sekize (1/8) düştü. Borç verme şekli de hükümet tahvillerinden büyümeye ilişkili banka, ticaret, endüstri hisselerine olacak şekilde önemli ölçüde değişti. Rus Silahlı Kuvvetleri ekonomideki iyileşmeden payını aldı. Düzenli bir şekilde hükümetin gelirinin üçte biri savunmaya ayrılmaya başlandı. 1914 yılına gelindiğinde Alman Genelkurmay'ını alarma geçirecek şekilde 1906'daki felaketten eser kalmamıştı. Rusya'nın 114,5 Piyade Tümeni ve 6720 makineli tüfeğine karşılık Almanya'nın 96 Piyade Tümeni ve 6.004 makineli tüfeği vardı. Stratejik demiryolu inşası 1917 yılında Rusya'da öyle bir hale gelmişti ki Rusya yaklaşık 100 tümenini İtilaf Devletleriyle birlikte seferberliğin ilanından sonra 18 gün içerisinde cepheye sevk edebilecek durumdaydı. Genel olarak seferberlik konusunda Almanya'nın sadece 3 gün gerisindeydi. Yıllar geçip ekonomi büyüdükçe orduya ayrılan bütçe de artmıştır. 1909-1910 yılları arasında Kara Kuvvetlerine ayrılan bütçe 473 milyon rubleyken, 1913-1914 yılları arasında bu rakam 581 milyon rubleye çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı süresince Rusya'nın endüstriyel alanda hızlı bir şekilde gelişmiştir. Özellikle mühendislik ve kimyasal endüstri alanındaki gelişmeler, Rus Ordusunun savaş gereçlerinin artarak karşılanmasını sağlamıştır. Yüzde iki bin oranında hafif mühimmatta (tüfek mermisi), yüzde bin oranında topçu sınıfında, yüzde bin yüz oranında tüfek üretiminde artış olmuştur. Shetinin, Lebedev (Petrograd), Dux (Moskova) ve Anatra (Odessa)'daki dört Rus fabrikası 1915-1916 yıllarında gerekli olan toplam 222 uçağı üretmiştir. Beş büyük otomobil fabrikası sadece kamyon üretimi

yapmamış, daha sonra Kızıl Ordu için de tank üretmiştir. Benzer bir şekilde ordunun elindeki telefon sayısı 1916'da 10.000'den 50.000'e çıkmıştır.

1904-1905 Rus-Japon savaşının Rusya üzerinde yarattığı çöküntü, ilginç bir şekilde yine aynı Rusya'nın kendisini toparlamasını sağladı. 1906 yılına gelindiğinde Rusya, Japonya tarafından büyük bir yenilgiye uğratılmış ve bir dizi iç isyanla boğuşur haldeydi. Hatta Çar II. Nikolay neredeyse tahtından oluyordu. Maliye çökmüş, aşağılayıcı bir şekilde Fransa'dan alınan borçlarla ayakta durmaktaydı. Ordu içerisinde kargaşa hâkimdi. Çarın korumaları bile çoğu zaman isyan halindeydiler. Donanma parçalanmıştı: Pasifik Donanması Port Arthur limanında batmıştı. Baltık Donanması ise uzun ve hatalı bir intikalden sonra Tsushima Boğazı'nda yenilgiye uğratılmıştı. 15 büyük gemi ve 54 küçük gemi batmıştı. Bunun Rusya'ya maliyeti 255,888,951 ruble idi. Benzer şekilde Mançurya'da Kara Kuvvetleri yetersiz kalmıştı. Fakat bu yenilgi aşağılayıcı olsa da mucizeviydi. En katı sistem yanlıları bile değişimin şart olduğunu görmüşlerdi. Ordunun içerisinde bir seri reformlar düzenlendi. İdari açıdansa daha kapsamlı reformlar yapıldı. Orta sınıf Rus halkını rejim adına askere almak için girişimde bulunuldu. Eski tip otokrasi yenilendi. Parlemonto (Duma) kuruldu. Başbakan ve onun yanında diğer bakanlar da bulunmaktaydı. Belirli özgürlükler garanti altına alındı: Konuşma ve miting özgürlüğü. Çiftçiye toprağa mahkûm eden yasa kaldırıldı. Yahudilere de bir takım haklar tanındı. Böylelikle bir süreliğine de olsa dünyanın kendisinden nefret ettiği rejim enerjisini ortaya koymuş oldu¹⁶.

Rus-Japon Savaşı'nın siyasi ve ekonomik etkilerinin yanında sosyolojik etkileri de Rusya için kritiktir. Port Arthur'a yapılan Japon baskını sonucunda Port Arthur'un kaybedilişi ülkede bir dizi değişikliklere yol açtı. Özellikle işçi sınıfının hükümete karşı nefreti perçinlendi. Efendilerine karşı daha katı ve toplu hareket etmeye başladılar. Fırtına bir anda gelmedi. 1904 yılının Aralık ayının ikinci haftasında St. Petersburg'da anayasa ve insan hakları adına isyan derecesine varan yürüyüşler düzenlendi. 25 Aralık'ta Çar, çiftçilerin özgür bir ülke vatandaşı gibi haklara sahip olduğunu bildiren

¹⁶ Norman Stone, **The Eastern Front 1914-1917**, Penguin Press, United Kingdom 1975, s. 17-18, 28, 210.

bir kararnameyi onayladı. Çar özgürlüklerin önünü tam anlamıyla açmıyor, onları geçiştiriyordu. Gösteri ve yürüyüşler bastırılıyor, fakat bu durum devrimci ruhun misilleme yapmasıyla sonuçlanıyordu. Varşova ve Ekaterinoslav (Dnipropetrovsk) gibi Petersburg'dan uzak şehirlerde bu tarz misilleme olayları oldu. St. Petersburg'da ise daha geniş çaplı yürüyüşler gerçekleşti. Özellikle işçiler ön plandaydı. Putilov Makine Fabrikası, Neva Gemi Tersanesi ve diğer büyük fabrikaların işçileri yürüyüşlere katıldı. 18 Ocak'ta St. Petersburg'da tahmini olarak 50.000 işçi greve gitmişti¹⁷. Bu olaylar 1915 yılı boyunca devam etti ve 17 (30) Ekim 1915'de Çar'ın yayınladığı manifesto ile son buldu. Manifesto toplantı yapma hakkı, seçim hakkının genişletilmesi ve Duma'nın kurulmasını içeriyordu. Bu Rusya için demokrasinin başlangıcı oldu. Manifestoya rağmen gösteriler 1906 yılı başına kadar devam etti¹⁸. Rus-Japon Savaşı, Rusya'yı askeri, ekonomik ve siyasi açıdan 1. Dünya Savaşı'na hazırlamıştır. Rusya bu yenilgiyle doğudaki çıkarlarını geri plana almış ve Avrupa'da çıkması muhtemel savaşa kendisini hazırlamaya başlamıştır.

Rusya'nın 1. Dünya Savaşı (1914-1917) sırasındaki üretimi yıl yıl katlanarak artmıştır. Örneğin Sestroretskiy Fabrikası¹⁹ 1913 yılında 4530 tüfek üretirken, 1914'te 7584, 1915'de 74.483, 1916'da 147.534 tüfek üretmiştir²⁰. Rus anonim şirketlerinin raporlarına göre savaş döneminde 1 milyar 256 milyon ruble kredi dağıtılmıştır. Bunun 920 milyon rublesi fabrika inşası ve makine sanayisinde kullanılmıştı. 1916 yılında fabrikalar imalatlarının %80'ini orduya sevk etmişlerdir. Savaş ise ihracatı sekteye uğratmış, savaş yıllarında Rus ekonomisi iç Pazar ve müttefiklerinden almış olduğu kredilerle ayakta durmuştur. Rusya, 1914 yılında Fransa ve İngiltere'den 2 milyar 243

¹⁷ Cassell&Company, **Cassel's History of The Russo-Japanese War**, Cassel and Company Limited, London-Paris-NewYork-Melbourne 1974, C. 4, s. 474-475.

¹⁸ Kurat, Rusya Tarihi, s. 385-386.

¹⁹ Sestroretskiy fabrikası Rusya'nın ilk silah fabrikalarından biridir. Tam ismi Sestroretskiy Instrumental'niy zavod (Сестрорецкий инструментальный завод имени Воскова), detaylı bilgi için bkz. A.İ. Davidenko, **Сестрорецк. Очерки по истории города** (Sestroretsk. Oçerki po istorii goroda; Sestroretsk. Şehir tarihine dair), Leningrad, 1962; **Сестрорецкий инструментальный завод имени Воскова** (Sestroretskiy Instrumental'niy zavod imeni Voskova, Voskov adında Sestroretskiy fabrikası), Leningrad, 1968.

²⁰ Vladimir Polikarpov, **Русская Военно-Промышленная Политика 1914-1917** (Ruskaya Voenno-Promishlennaya Politika 1914-1917, Rus Askeri-Endüstriyel Politikası), İzdatelstvo Sentropoligraf, Москва 2015, s. 73.

milyon dolar değerinde kredi almıştır. Kredinin üçte biri endüstriyel alanda kullanılmıştır. Her ne kadar savaş hazırlığı ekonomiyi canlandırırsa da, savaş süresince bir takım olumsuzluklar da yaşanmıştır. Rusya'nın savaş döneminde dünya pazarlarına erişememesi yakıt, kömür, petrol, demir gibi hammadde sıkıntılarına yol açtı. Tren yollarının askeri maksatlı kullanılması ise ulaşımına darbe vurdu. Silah altına alınanların kalifiye işçiler olması, hammaddenin pahalalanması yüzünden paranın değeri düşmüş ve hayat çok pahalalanmıştı. Köylülerin de birçoğu askere alındığından, tarım sektöründe işçi sıkıntısı çekilmekteydi. 27 eyalette 13.200.000 kadına karşılık 8.400.000 erkek çalışmaktaydı. Askere alınanların ailelerine maaş bağlanmıştı²¹.

Savaş patlak vermeden önce Rusya Devlet fonlarını ve Rus Hazinesi bakiyelerini Berlin'deki bankalardan Petrograd'a ve Paris'teki bankalara transfer etmeyi de başarmıştı²². Rusya buğday üretimi açısından birçok ülkenin önündeydi. XIX. Yüzyılın başlarında 113.900.000 nüfusa sahip bulunan Rusya yılda 5-6 milyon ton zahire ihraç edebilmekteydi. Rusya'nın sahip olduğu geniş topraklar düşünöldüğünde bu miktar az görünebilir, fakat nüfusla oranlandığında gayet iyi bir rakamdır. Geniş insan kaynaklarına da oldukça güvenmesine rağmen 1915 kışı ve 1916 baharında halk gerçek bir açlıkla karşı karşıya kalmıştır. 1916 yılı baharında toplam 11 il zahiresiz kalmıştır. Bu yüzden Rus Hükümeti merkezi bir iaşe teşkilatı oluşturmak zorunda kalmıştır. Aslında problem Rus topraklarının genişliği sebebiyle zahirenin ulaşımında sıkıntı yaşanması ve Rus Ordusunun ihtiyaçlarının çokluęuydu²³.

Rusya, Balkanlarda Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti gibi devletlerin egemenliğinde yaşayan Slav halklar üzerinde 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren panslavist propagandalar yaparak hem bölgede hak iddia ediyor hem de bu halkları mevcut devletlere karşı ayaklandırıyordu. Nitekim bu kargaşa ortamı Rusya'nın işine geliyordu. Rusya'ya göre bütün Slav halkları Türk, Alman ve Habsburgluların boyunduruğundan kurtarılmalı ve bir Slav Federasyonu oluşturulmalıydı. Sadece

²¹ Nadir Devlet, Rusya **Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 216-217 ve not 882.

²² McMeekin, **a.g.e.**, s. 81.

²³ Tuncay Öğün, **Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 17 ve not 46.

Balkanlar değil Almanya'nın içine sokulmuş Polonya'da bu politikalarından nasibini alıyordu. 1815 Viyana Kongresiyle Polonya'nın yüzde 80'i Kraliyet Polonyası diğer bir tabirle Kongre Polonyası adı altında Rusya'ya bağlandı. Dışişleri Bakanlığı Yakınoğu Dairesi'nin başındaki Grigoriy Trubetskoy²⁴ Rusya'nın Slav dayanışması uyarınca Polonya'ya özerklik önermesini istedi. Fakat bu özerklik Almanya'nın işine gelebilirdi ve Polonya'nın Alman yörüngesine girmesi halinde Rusya'nın Balkanlardaki nüfusu tehlike altına girebilirdi. Tam tersine Balkanlarda Sırp ve Bulgarların başına gelebilecek bir aksilik Kongre Polonyası'nın Rusya'nın elinden çıkmasını sağlayabilirdi. Bütün bunlar birbiriyle bağlantılıydı ve Rusya ne Polonya'dan ne de Balkanlardan vazgeçmeyecekti. Grigoriy'in aynı görüşteki kardeşi E. N. Trubetskoy²⁵ ise Rus politikasını şu sözleriyle özetliyordu: “*Konstantinapol'e giden yol Varşova'dan geçer*”²⁶. Ona göre Rus Hükümetinin kendi çıkarları doğrultusunda İstanbul ve Boğazlar hakkında yegâne düşüncesi bulunmaktaydı. Bu da İstanbul ve Boğazların Rusların olmasıydı. Alınacak diğer kararlar Rusya için geçersizdi ve kabul edilemezdi²⁷. Sergey Sazonov bu konudaki kararlılığını göstermek adına Fransa'yı tehdit etmiştir. Paris eğer İstanbul üzerindeki Rus iddialarını onaylamaz ise, Sazonov görevinden istifa edeceğini söylemiştir. Bu tehdidin asıl amacı Petrograd'daki Alman dostu, mevcut savaşı çılgınlık olarak gören Kont Sergey Witte'nin²⁸, Sazonov'un yerini alma ihtimalini ima etmektir. Sazonov'un tehdidi Rusya'nın Almanya ile tek taraflı bir

²⁴ Prens (Knyaz) Grigoriy Trubetskoy (1873-1930), Çarlık Rusyasında üst düzey yönetici olarak görevde bulunmuştur, politikacı ve analitik. Biyografisi için bkz. **Русские писатели эмиграции: Биографические сведения и библиография их книг** (Russkiye pisateli emigratsii: Biografiçeskiye svedeniya i bibliografiya ih knig, Sürgündeki Rus yazarlar: biyografi ve bibliyografya bilgileri), hazırlayan N. M. Zernov, Boston: G. K. Hall & Go, 1973.

²⁵ Evgeniy Nikolayeviç Trubetskoy (1863-1920). Knez, filozof. 1885 yılında Moskova Üniversitesini bitirdi. Birçok üniversitede ders verdi. 1906 yılında Moskova Üniversitesinde profesör oldu. Felsefe üzerine kitaplar yazdı. 1920'de öldü. G. Ya. Minenkov, T.V. Komissarova, **Новейший философский словарь** (Noveyşiy filosofskiy slovar, Yeni felsefe sözlüğü), Минск, 1998.

²⁶ McMeekin, **a.g.e.**, s. 39-41.

²⁷ Emets, **a.g.e.**, s. 146.

²⁸ Sergey Yulyevich Witte (1849-1915). Rus devlet adamı. Ailesi Flemenk kökenlidir. 1892-1903 yılları arasında ekonomi bakanlığı yaptı. 1905-1906 yılları arasındaki ilk anayasal başbakandır. Rus-Japon Savaşı sonrası, Portsmouth'da Rusya lehine kararlar alınmasında önemli rol oynadığı için “Graf-Kont” ünvanıyla ödüllendirildi. Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesine karşı çıkmıştır. M.P. , Bok, **Воспоминания о моем отце П.А.Столыпине** (Vospominaniya o moem otse P.A. Stolipine; Babam P. A. Stolipin ile ilgili hatıralar), Минск, Издательство Харвест, 2004. с. 231.

barış anlaşmasına yanaşabileceği hissiyatını Fransızlara veriyordu. Rusya'nın bu istekleri karşısında İngiliz elçiler Buchanan²⁹ ve Grey³⁰ karşı çıkmadan onay veriyorlardı. Petrograd'daki Fransız Büyükelçisi Paleologue³¹ ise Çar ile görüşmesinde Rus isteklerine sempatiyle yaklaştığını belirtip, bunun karşılığında taviz olarak Suriye ve Lübnan'ı istemiştir. Sazonov, Çanakkale harekâtının en hararetli döneminde Fransız elçiyi sıkıştırmak için Rusya'nın: “*Konstantinapol, Boğaziçi'nin batı yakası, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı, ayrıca Enez ve Midye hattına kadar Trakya ovası*”nın Rus topraklarına “*kalıcı olarak katılması*” dışında hiçbir şeyi kabul etmeyeceğini söyledi. Fransa'nın bunu razı olmaması halinde tahmin edilemeyecek sonuçların doğabileceğini ve istifasını sunabileceğini eklemiştir.

Geniş bakıldığında, Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin topraklarını bölüşme savaşıdır. Emperyal güçler dünya savaşı başlamadan önce 1911-1913 yıllarında Trablusgarp'ta İtalya'yı, devamında ise Balkan Savaşlarıyla Balkan Devletlerini Osmanlı'nın topraklarını bölmek için teşvik etmişlerdi. Yani bu savaş Avrupa Devletleri arasındaki anlamsız bir tür iç savaş değil, Osmanlı'yı paylaşma savaşıdır³². Objektif olarak bakıldığında da İngiltere Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki, Fransa Anadolu ve Suriye'deki, Rusya ise Boğazlar, Doğu Trakya, Kafkasya ve Doğu Anadolu'daki topraklarının peşine düşmüştür. Burada sadece Boğazların Rusya'nın kontrolüne bırakılması hususu soru işaretidir. Boğazlar, Rusya'yı savaşın içine büsbütün çekmek için İngiltere ve Fransa tarafından öne sürülmüş bir yem olabilir. Başlarda Boğazların Rusya'nın kontrolüne bırakılacağı kabul görmüş olsa da,

²⁹ George William Buchanan (1854-1924). İngiliz diplomat. 1910-1917 yılları arasında İngiltere'nin Rusya Büyükelçisi olarak hizmet etmiştir. Savaş sırasında eşi Georgina, yaralı Rus askerleri tedavi etmek maksatlı kurulan bir hastanenin organizatörlüğünü yaparken, kızı da hastanede hemşirelik yapmıştır.

(Çevrimiçi), [https://www.nottingham.ac.uk/manuscriptsandspecialcollections/collectionsindepth/family/mellish/biographies/biographyofsirgeorgebuchanan\(1854-1924\).aspx](https://www.nottingham.ac.uk/manuscriptsandspecialcollections/collectionsindepth/family/mellish/biographies/biographyofsirgeorgebuchanan(1854-1924).aspx), 11.02.2016.

³⁰ Edward Grey (1862-1933). İngiliz Devlet Adamı. Müttefiklerle imzalanan gizli anlaşmalarda (Sykes-Picot) rol oynamıştır. Birinci Dünya Savaşı süresince Britanya'nın politika belirleyicisi olmuştur. (Çevrimiçi), <http://www.britannica.com/biography/Sir-Edward-Grey-3rd-Baronet>, 11.02.2016.

³¹ Maurice-Georges Paleologue (1859-1944). Fransız diplomat ve yazar. I. Dünya Savaşı'nda Fransız-Rus ittifakını desteklemiştir. Savaş patlak vermeden önce St. Petersburg'a elçi olarak atanmış ve bu görevini savaş bitene kadar devam ettirmiştir.

(Çevrimiçi), <http://www.britannica.com/biography/Maurice-Georges-Paleologue>, 11.02.2016.

³² McMeekin, a.g.e., s. 164-165 ve 23.

savaşın ilerleyen dönemlerinde İngiltere ve Fransa'da İstanbul'un işgali ile ilgili planların içine dâhil olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUS ORDUSU'NA GENEL BAKIŞ

1.1. Rus Ordusunun Kuruluşu

Rus ordusunun kuruluşu, Rus Devletinin kuruluşuna kadar gitmektedir. İlk Rus Devleti Novgorad'da 862 yılında Rurik¹ tarafından kurulmuştur. Kuruluşun ilk yıllarında Kuman-Kıpçaklarla ve Bizans İmparatorluğu ile karşı karşıya gelinmiştir. Rus ordusu Kuman-Kıpçaklardan askeri açıdan oldukça etkilenmiştir. Hatta Kumanlarla olan mücadeleleri halk edebiyatlarına da yansımıştır. “*İgor Bölüğü Destanı*” (Slovo O Polku Igorevo) bunlardan biridir². Romanov hanedanının ilk Çarı Michail Fedoroviç³ döneminde silah fabrikaları kurulmaya başladı. 1626'da İngiliz mühendisi Boolmerr'e Rusya'da maden araması için izin verildi. Ural ve Peçora boylarına maden araştırma ekipleri gönderildi. Saksonya ve Braunschweig'den bakır işleme ustaları getirildi. 1632'de Hollandalı tüccar Andrey Vinus, Tula'da demir işletmek ve silah yapmak için büyük bir fabrika açtı. Böylelikle Rusya'nın ilk büyük silah fabrikası kurulmuş oldu. 1644'de ise Hamburg'lu Mercelis'e Volga, Kostroma ve Şeksna nehirleri boyunca demir fabrikaları kurma hakkı verildi. Böylelikle Avrupa'nın teknolojisi Rusya'ya girdi ve Ruslar da bu fabrikalarda çalışarak Avrupa teknolojisini öğrendiler. Zaman geçtikçe Moskova'da yaşayan Avrupalı sayısı arttı. Avrupalı subayların özellikle Almanların Rus ordusunda görev yapması ve Rus elçilerinin görev yaptığı ülkelerde gördükleri etkileşimi artırdı⁴. Ruslar kuruluş yıllarında Kuman-Kıpçak ve Bizans İmparatorluğu ile savaştılar. Daha sonra Moğol-Türk akınları neticesinde Altın Orda Devletine bağlı hale

¹ Rurik hakkında Nestor kroniğinde şu bilgiler yer almaktadır: “Yıl 6367 (m.s. 859). Varegler deniz aşırı memleketten geldiler. Çud' ve Sloven'lerden, Merya'dan, Ves'lerden ve Kriviç'lerden vergi topladılar. Polyan'lar, Severyan'lar ve Viyatiç'lerden ise Hazarlar vergi alıyorlardı; Hazarlar her bacadan birer sincap kürkü topluyorlardı”. Kronikten anlaşıldığında göre Rurik, Slavlar arasında geniş bir bölgeyi hakimiyet altına almıştı ve burada hüküm sürmekteydi. Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 19-20.

² Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 58.

³ Çar Michail Fedoroviç(1596-1645). Romanov Sülalesinin ilk çarı. İsveç ve Polonya ile savaşmıştır. Döneminde, Kossaklar tarafından Azak kalesi ele geçirilmiş olsa da, Osmanlı Devleti karşısında kendisini hazır hissetmediğinden kaleyi boşalttırmıştır. Buraya kaleyi almaya gelen Osmanlı Ordusu kaleyi boş bulmuştur. Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 213-218.

⁴ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 241.

geldiler. Altın Orda'nın zayıflaması ve parçalanması Rusya'nın da güçlenmesine sebep olmuştur. Altın Orda'nın yerinde Kazan, Kırım, Astrahan, Sibir Hanlıkları kuruldu. 1552 yılında İskoçyalı mühendis Butler, Kazan şehrinin surları ve yolları altına barut fiçileri döşedi. Bunları patlatarak şehrin surlarını yıktı ve 2 Ekim 1552'de Ruslar Kazan'ı işgal ederek Kazan Hanlığına son verdiler. 1556 yılında ise Kazan Hanlığına nispeten daha zayıf Astrahan Hanlığına son verdiler⁵.

1.2. Osmanlı Devleti ile Rusya Askeri İlişkileri

Tatar Hanlıklarının bir bir ortadan kaldırılması Osmanlı Devleti ile ilişkileri germiştir ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulana kadar Osmanlı Devleti Rusya'nın en çok savaştığı devletlerden biri olmuştur. Bu savaşların en önemlileri Astrahan Seferi (1568-1570), Prut Savaşı (1711), 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı, Kırım Savaşı (1853-1856), 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi, I. Dünya Savaşı'nda Galiçya, Kafkas ve İran cepheleridir. Osmanlı Devleti ile ilk ciddi savaş I. Petro döneminde yapılmıştır. 1711 Prut savaşında Rus Ordusu Prut Nehri civarında kuşatılmıştır. Bunun üzerine Rusya barış istemiş ve Baltacı Mehmet Paşa da kabul etmiştir. Yapılan antlaşmaya göre Azak kalesi Ruslardan geri alındı. İsveç Kralı XII. Şarl'ın⁶ ülkesine dönmesine Rusya tarafından mani olunmayacaktı, Rusya Lehistan'ın içişlerine müdahale etmeyecekti. Petro Türklerin bütün isteklerini kâğıt üzerinde yerine getirmesine rağmen uygulamada barış anlaşmasına uymamıştır. Yani Osmanlı Devleti'nin askeri başarısı siyasi yönden bir anlam ifade etmemiştir⁷. Özellikle Petro döneminde Rus Ordu ve Donanmasının modernleştirilmesine önem verilmiştir. Avrupalı subaylara Rus Ordusunda görevler verilmiştir. Bunlardan birisi de İskoçyalı Gordon'dur. Azak kalesi Osmanlı Devleti'nden alınırken yeni usulde eğitim gören birliklerin başarısı gözlemlenmişti,

⁵ Mehmet Saray, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, MEB Yayınları, İstanbul 2004, s. 27.

⁶ Charles XII (1682-1718). İsveç Kralı. Poltova Savaşı'nda Ruslara yenildi ve esir düşmemek için Türklere sığındı. Prut Savaşı sonrası ülkesine döndüyse de 1718 yılında Fredrikshald (Norveç)'i kuşatması esnasında başından vurularak öldürüldü.

(Çevrimiçi), <http://www.britannica.com/biography/Charles-XII>, 12.02.2016.

⁷ Saray, **a.g.e.**, s. 54-61, Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 259-261.

fakat İsveç’le yapılan Narva Meydan Muharebesinde⁸ 7-8.000 kişilik bir İsveç kuvvetinin 40.000 kişilik Rus Ordusunu dağıttığı görülünce I. Petro askeri ıslahatlara hız verdi. Bunun için Almanya’dan askeri uzman ve teknisyenler getirildi. 1705 yılından itibaren 20 köylü evinden bir nefer alınacak şekilde zorunlu askerlik hizmeti getirildi. 1708’de 40 haneden, sonraları ise 75 evden bir nefer alınması için yasa çıkarıldı. Köylüler arasında asker olmamak için yerini yurdunu terk edenler çoğunlukta idi. Bunları önlemek için gayet şiddetli tedbirler alınmıştır. Avrupalı subayların sayesinde iyi askerler yetiştirildi. Özellikle Poltava Savaşıyla⁹ Rus Ordusu Avrupa’nın en seçkin orduları arasına girdi. I. Petro döneminde donanmaya da önem verildi. Özellikle Karadeniz’deki donanmanın üssü Azak Kalesi olarak seçildi. 1703’de Baltık kıyıları da Rusların eline geçince Fin Körfezinde de donanma inşasına başlandı. Amaç İsveç’i yenmekti. Petro döneminin sonuna doğru Baltık Donanması 48 büyük harp gemisi ile 787 galerden (küreklerle çekilen) oluşmaktaydı¹⁰.

1.3. Rus Ordusunun Stratejisi Nasıl Belirleniyordu?

Rus Ordusu üzerinde Çar’ın mutlak otoritesi mevcuttu. Çar bir nevi başkomutandı. Ordu’nun en üst kademesi Çar’ın yetkisi altındaydı, Çar’a bağlıydı. Bu otorite kanunlarla da sabitlenmişti. Uzun süredir uygulanan bu durum 1906 yılındaki kanun değişikliklerinde de aynı kaldı. 14. Maddede: “*Rus Ordu ve Donanmasının komutanı Çar’dır. Rusya Devleti’nin tüm kara ve deniz kuvvetlerinin en üst düzey yetkilisidir*” ibaresi yer alıyordu. Rus Ordusu ve Donanması ile Rus devletinin güvenliğine dönük nihai karar Çar’a aitti¹¹.

Çar’ın otoritesinin kanunlarla garanti altına alınması, özgürlükçü akımların gelişmesini engelleyemedi. Ordunun dezavantajlarından biri yabancı subaylardı.

⁸ Narva Meydan Muharebesi (Kasım 1700). İsveç ve Rusya arasında geçen bu savaş, Rusların yenilgiyle sonuçlanmıştır. Ruslar bu savaşla Baltık eyaletlerinden ve İsveç topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır. (Çevrimiçi), <http://global.britannica.com/topic/Battle-of-Narva>, 16.02.2016.

⁹ Poltova Muharebesi. 8 Haziran 1709 yılında İsveç- ve Rusya arasında cereyan etmiştir. Bu savaş, İsveç’in Doğu Avrupa’daki hakimiyetini kırmış, Rusya’nın hakimiyetini başlatmıştır. Çar I. Petro’nun önemli zaferlerindendir. (Çevrimiçi), <http://global.britannica.com/event/Battle-of-Poltava>, 16.02.2016.

¹⁰ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 263-264.

¹¹ Rostunov, **a.g.e.**, s. 26.

Orduda General Witte gibi Alman subayların etkinliği söz konusuydu. Hatta İngiliz ve Fransızlar arasında Rusya'nın Almanya karşısında, Alman subaylar yüzünden savaşın Almanya'nın aleyhine dönmesini beklemeden boyun eğebileceği düşüncesi vardı¹². Diğer bir önemli problem ise 1905-1907 yılları arasında Bolşeviklerin etkisinin ordu üzerinde belirginleşmesidir. Bu etki Birinci Dünya Savaşı yıllarında da kendisini göstermiştir. V.İ. Lenin'e¹³ göre “*Devrimin zafere ulaşabilmesi için tek bir yumruk halinde hareket edilmesi gerekir. İşçi, köylü ve devrimci halkın tarafına çekilecek askeri kıtaların birlikte hareket etmesi gereklidir*”¹⁴. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinin yani Bolşeviklerin askeri kanadı, 1905-1907 yılları arasında devrimin askeri-teknik tarafını yönlendirmek maksadıyla Petersburg, Moskova, İvanov-Voznosensk, Kronshtad, Sivastopol, Saratov, Krasnoyarsk, Nijniy Novgorad, Tomsk, Varşova, Vladivostok, Riga ve Rusya'nın diğer şehirlerinde kuruldu. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinin Üçüncü Kurultayında kabul edilen silahlı isyan ile ilgili kararname önem taşıyordu. Bu müesseseler yerel büroların silahlı isyana, askeri-teknik açıdan hazırlanmalarına, mühimmat tedarikine ve işçi kıtalarının eğitimlerine yardım ettiler. Lenin 16 Ekim 1905'te şöyle yazmıştı: “*Hemen şimdi her yerde muharip kıtalar kurun! Öğrencilerden, özellikle işçilerden ve diğer sınıflardan. Hiç geciktirmeden en az 3 kişilik olmak üzere 10, 30 vs. kıtalar oluşturun! Şimdi hemen kendi imkânlarıyla, kim ne kadar yapabiliyorsa silahlansınlar. Bir an önce bu kıtalar kendilerine yöneticiler*

¹² Rus Dışişleri Bakanlığı'ndan Paris ve Londra'daki Rus Elçileri İzvolskiy ve Bekendorf'a 4226 numaralı 27 Kasım/10 Aralık tarihli not. **Международные отношения в эпоху империализма: документы из архивов царского и Временного правительств 1878-1917 гг.** (Mejdunarodniye otnoşeniya v epohu imperializma: dokumentı iz arhivov tsarskogo pravitelstva i Vremennogo pravitelstav 1878-1917 gg.; Emperyalizm döneminde uluslararası ilişkiler: Çarlık Hükümeti ve Geçici Hükümet arşivlerinden 1878 - 1917 yıllarına dair belgeler), Bundan sonra kısaca **MOEİDATsVP** olarak verilecektir. Moskova-Leningrad 1931-1938, Haz. F.O. Notoviç, L.A. Leleşova, S.A. Levina; C: 6/2, s. 203.

¹³ Vladimir İlich Lenin (1870-1924). Rus Komünist Partisinin (Bolşevikler) ve Sovyetler Birliğinin kurucusu. Çarlık rejiminin 1917 Ekim Devrimiyle yıkılışında baş rolü oynamıştır. Marksizm-Leninizm akımının fikir adamıdır. Bu akım daha sonra dünya üzerinde Komünizm olarak tanınmıştır. (**Çevrimiçi**), <https://global.britannica.com/biography/Vladimir-Ilich-Lenin#toc60989>, 10.06.2016.

¹⁴ Valeriy İvanoviç Mitrikov, Военная Организация Петербургского Комитета РСДПР в Революции 1905-1907 гг. (1905-1907 yılları arasındaki ihtilal sırasında Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinin Petersburg Bürosunun Kuruluşu), (**Çevrimiçi**), <http://www.dissercat.com/content/voennaya-organizatsiya-peterburgskogo-komiteta-rsdpr-v-revolutsii-1905-1907-gg>, 10.06.2016.

seçsinler ve imkân dahilinde Petersburg komitemizin askeri bürosuyla irtibata geçsinler”. Askeri müesseseler en başta çarlık rejimi yanlısı “*Чёрная Сотня* (Kararayüzler)”ya karşı kendi güvenliklerini almak maksadıyla kurulmuştu. Daha sonra Lenin’in uyarısıyla İhtilal Ordusunun kitalarını oluşturdular. İşçi ve askerlerin silahlı isyana hazırlanmasında Lenin’in etkisindeki lider gazeteler “*Вперед (İleri)*” ve “*Пролетарий (İşçi Sınıfı)*”, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin askeri müesseselerinin gazetesi “*Казарма (Kışla)-Petersburg, Солдатская Жизнь (Askeri Hayat)-Moskova, Вестник Казармы (Kışla Bülteni)-Finlandiya, Голос Солдата (Askerin Sesi)-Riga, Жизнь Солдата (Askerin Hayatı)-Ekaterinoslav*” vd. büyük rol oynamıştır. Bu çalışmalar sonucunda karacı ve denizci askerler ihtilalci hareketleri bastırmayı reddederek, şehirlerdeki ve donanmadaki isyanlara katıldılar.

Birinci Dünya Savaşı’nın başlarında ve devam eden süreçte partinin ihtilalci çalışmaları büyük anlam kazanmıştı. Bolşeviklerin bu çalışmaları 1917 yılındaki Şubat Devrimi’nde karacı ve denizci askerlerin ihtilalcilerin yanında savaşmalarını sağladı. Şubat devriminin zaferle sonuçlanmasından sonra sosyalist devrimin hazırlanma sürecinde Bolşevikler ordu içerisindeki birçok askeri saflarına çekerek ihtilali gerçekleştirdiler. Bu sayede Rusya cephelerde de zayıf düştü¹⁵.

Rus Ordularının başkomutanı Çar’dı. Askeri strateji belirlenirken bunun sivil ayağını Dışişleri Bakanı ve harekâtın düzenleneceği ülkenin elçisi, askeri ayağını ise Genelkurmay Başkanı, eğer düzenlenecek harekât denizden idare edilecekse Deniz Kuvvetleri Komutanı, Genelkurmay İkinci Başkanı ve şube müdürleri (istihbarat, harekât vb.) oluşturmaktaydı. Bunu örnekleyecek olursak Boğazlara yapılacak olası bir harekâtın stratejisi 1914 yılının şubat-mart aylarında düzenlenen toplantılarda oluşturulmuştu. 8 Şubat 1914 tarihindeki toplantıya Dışişleri Bakanı Sazanov başkanlık etmiştir. Diğer katılımcılar ise Genelkurmay Başkanı Jilinskiy, denizden amfibi bir harekâtın yapılma olasılığı yüksek olduğundan Deniz Kuvvetleri Komutanı General Grigoreviç, Genelkurmay İkinci Başkanı General Danilov, Dışişleri Bakanlığı Yakın

15 A. M. Sovokin, **Военные и боевые организации большевиков** (Bolşeviklerin Askeri ve Savaşçı Oluşumları) (Çevrimiçi), <http://www.booksite.ru/fulltext/1/001/008/005/999.htm>, 11.06.2016.

Şark Şubesi Müdürü Prens Tropskey, Harekât Şubesi Müdürü Firkateyn Kaptanı Nemits ve İstanbul Büyükelçisi Giers¹⁶'dır. Toplantının geneline bakıldığında Sazanov'un görüşleri, Çarın görüşleri ile paralellik gösterir. Sazanov, İstanbul'un çıkabilecek hadiseler neticesinde Osmanlı Devleti'nin elinden çıkması halinde Boğazlara başka bir devletin yerleşmesinin kabul edilemeyeceğini ve olası bir çıkarma harekâtı olduğunda çıkarma yapacak birliklerin seferberliğinin hızlandırılması, bunun için gerekli kara nakliye vasıtalarının hazırlanması ve yaptırılması, deniz nakliye araçlarının kara birliklerinin sayısına yetecek ölçüde artırılması, kara ve deniz birliklerinin boğazdan geçişte eş zamanlı hareketi, Kafkas Dağları'nı aşacak demiryolunun inşası ile ilgili tedbirler hakkında toplantıya katılanların görüşlerine başvuruyor. Genelkurmay Başkanı Jilinskiy ve İkinci Başkanı Danilov askeri harekâtın nasıl düzenleneceği ve nasıl düzenlenemeyeceği hakkında stratejiyi çiziyorlar. Onların fikirlerine şube müdürleri katkıda bulunuyor veya eksik gördüklerini, eklenmesi gerekenleri açıkça ifade ediyorlar. Örneğin Kafkasya'daki birliklerin Boğazlara sevk edilmesinin hatalı ve uygulanamaz olacağını General Danilov, General Jilinskiy'e iletiyor. Deniz kuvvetleri komutanı da Boğazlara yapılacak çıkarma ile ilgili hususlara değinirken, Karadeniz'de üstünlüğü Osmanlı Devleti'ne kaptırmamak adına Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye sipariş ettiği iki drenotu kesinlikle almaması gerektiğinin üzerinde duruyor. Büyükelçi Giers da çıkarmanın İstanbul'da yaratılacak bir kaos ortamıyla kolaylaşacağını, bunu ise gayrimüslim tebaayla halledebileceklerini dile getiriyor.

Boğazlara düzenlenecek bir harekât için görüldüğü gibi askeri ve sivil otorite tek bir yumruk gibi hareket edip stratejiyi belirliyorlar. Önemli olan Rusya'nın kadim çıkarlarıdır¹⁷. Toplantıda alınan kararlar nihayetinde Çar'a sunulur ve Çarda kendi görüşlerini veya ekleyeceklerini Sazanov'a iletirdi.

¹⁶ Mihail Nikolayeviç Giers (1856-1932). Rus asker ve diplomat. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşına katıldı. 1897-1914 yılları arasında farklı ülkelerde elçilik görevinde bulundu. İhtilalden sonra Fransa'ya gitti. Evlogiy Geogrievskiy, *Путь Моей Жизни (Hayatımın Yolu)*, Париж: YMCA-Press, 1947.

¹⁷ Karabekir, *a.g.e.*, s. 72-82.

1.4. Savaş Öncesi Müttefik Arayışları ve Siyasi Manevralar

Rusya'nın kendi lehine savaşa çekmeyi düşündüğü devletlerden biri Bulgaristan'dı. Bulgaristan'ın stratejik ve askeri açıdan üstünlüğü, Osmanlı Devleti, Yunanistan ve Romanya üzerinde etkili olabilirdi. Bu yüzden Rus Çar'ı II. Nikolay¹⁸, Sazonov'a Bulgaristan ile yapılacak ittifakın büyük önem arz ettiğini belirtiyordu. Sazonov da Bulgaristan'ı Osmanlı Devleti'nden kazanılacak topraklarla ikna etmenin yollarını aramıştır¹⁹. Osmanlı Devleti'nin, Enes-Midye hattına kadar olan Trakya'daki topraklarının Londra Sözleşmesi çerçevesinde Bulgaristan'a verilmesi düşünülüyordu. Fakat Bulgaristan'ın bununla tatmin olmayacağı ve Makedonya'nın da Bulgaristan'a verilerek tatmin edilebileceği belirtilmekteydi²⁰. Bulgaristan'ın haklarına sahip çıkmakla beraber, Bulgar Kralı Ferdinand'ın²¹ önderliğindeki Bulgaristan'ın da çok güçlenmesi Rusya'nın işine gelmiyordu. Balkanlarda güçlü bir Bulgaristan, İstanbul'a sahip olabilirdi²². Avusturya'nın 1908'de Bosna-Hersek'i ilhakı, Rusya'nın Panslavist politikasına ivme kazandırmıştır. Sırbistan'da "*Büyük Sırbistan Komitesi*" adıyla gizli bir örgüt kurulmuştur. Bu örgüt Sırp, Sloven ve Hırvatlar'ı, Avusturya idaresinden

¹⁸ II. Nikolay-son Rus Çarı (1894-1917). Çarlığı döneminde endüstriyel atılımlarla ekonomi hızlı bir şekilde gelişmiştir. 1904-1905 yılları arasındaki Rus-Japon savaşını Rusya kaybetti ve bu kayıp 1905-1907 yıllarındaki ayaklanmaların başlıca sebebi oldu. 1907 yılında Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda Rusya, Antantın bir parçası oldu. 1915 Ağustos'undan 1917 Şubat'ına kadar Rus Ordularının Başkomutanlığını yapmıştır. 2 Mart 1917'de tahttan indirildi ve 1918 Haziran'ında ailesi ile birlikte Ekaterinburg'da katledildi. A.G. Mernikov vd. , **Первая Мировая Война-Военная Энциклопедия** (Pervaya Mirovaya Vayna-Voennaya Ensiklopediya, Birinci Dünya Savaşı-Askeri Ansiklopedi), İzdatelstvo Harvest, Moskva 2010, Cilt:I, s. 19.

¹⁹ Sevilya Aslanova, **20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası**, İlkim Ozan Yayınları, Konya 2011, s. 88-89.

²⁰ Dışişleri Bakanlığı'ndan Petrograd'daki Fransız ve İngiliz Büyükelçisi Paleologue ve Buchanan'a 725 numaralı 23 Ekim/5 Kasım 1914 tarihli not, **МОЕІДАТsVP C: 6/2**, s. 26-28, A. Vışinskiy-S.A. Lozovskiy, "*Англо-Франко-Русское Секретное Соглашение 1915*" (Anglo-Franko-Ruskoe Sekretnoe Soglashenie 1915, İngiliz-Fransız-Rus Gizli Anlaşması 1915) , İzdatelstvo Politicheskoy Literaturi, 1948 Moskva, s.1.

²¹ Ferdinand Karl Leopold Maria (1861-1948). Bulgar kralı. 7 Haziran 1887'de Bulgar Prensi seçildi. 1908'de Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını ilan etti. I, II. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı esnasında (1915-1918) Bulgaristan Kralı olarak ülkeyi yönetti. Bulgaristan'ın yenilgisinden sonra oğlu III. Boris lehine tahttan çekildi. (**Çevrimiçi**), <http://www.britannica.com/biography/Ferdinand-king-of-Bulgaria>, 12.02.2016.

²² McMeekin, **a.g.e.**, s. 44-45.

çıkartıp büyük bir Slav Devleti kurmayı amaçlıyordu²³. Avusturya'nın en büyük zaafı da işte tam buydu: Birçok ulustan oluşan bir devlet olmak. Doğal olarak ordusu da bu yapıdaydı. Ordudaki subaylar on farklı dilde konuşuyorlardı. Ordu ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan dolayı da yeterli cephaneye sahip değildi²⁴.

Rusya'nın İstanbul'daki elçisi Giers 1914 yılının Eylül ve Ekim aylarında, Osmanlı Hükümetinin siyaseti hakkında oldukça sağlam istihbarat alıyordu. Rus kript uzmanları Avusturya-Macaristan şifrelerini çözmüştü. Habsburg Elçisi Markgraf Johann von Pallavici'nin²⁵ yazışmaları büyük ölçüde okunuyordu. Böylelikle hem Alman hem de Türk yazışmalarından haberdar olunuyordu. Rumenler de Almanlardan elde ettikleri istihbaratı çoğunlukla Rusya'ya aktarmaktaydı. Sazonov ise Osmanlı kabinesindeki toplantılara katılan muhbirleri maaşa bağlamıştı²⁶. Bunun yanında Said Halim Paşa'nın muhalifleri Rusya tarafından destekleniyor, bu kişiler gizli bürolar şeklinde örgütleniyordu. Nisan 1914'te ise Kürt lider Abdürrezzak Bedirhan'ı destekleyen Rusya, onun liderliğinde Osmanlı Hükümeti'ne karşı koymak maksadıyla bir Kürt-Ermeni örgütü kurdurdu²⁷.

Avusturya, Rusya'nın topraklarından çıkar elde edebileceği devletlerden biriydi. Avusturya Balkan Savaşlarında oldukça pasif kalmıştı. Balkan Savaşlarında Berlin'in Viyana'ya gereken desteği sağlamaması ve buna bağlı olarak Sırp ordularının 15 Kasım 1912'de Adriyatik kıyılarına ulaşmaları Viyana'nın artık güçlü bir devlet olmadığını Rusya'ya göstermişti. Özellikle Slav kökenlilerin yaşadığı Galiçya²⁸, Rusya'nın

²³ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri**, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 225.

²⁴ James Joll, **Истоки Первой Мировой Войны** (İstoki Pervoy Mirovoy Voynı, Birinci Dünya Savaşı'nın Kaynakları) (The Origins Of First World War), çev. D.D. Yakunina, İzdatelstvo Fenix, Londra 1984, s.146-148.

²⁵ Johann Markgraf von Pallavicini (1848-1941). Avusturyalı diplomat. 1899-1906 yılları arasında Romanya'da, 1906-1918 yılları arasında İstanbul'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun büyükelçiliğini yapmıştır. (**Çevrimiçi**), <http://www.oocities.org/veldes1/pallavicini.html>, 25.02.2016.

²⁶ McMeekin, **a.g.e.**, s. 136.

²⁷ Mustafa Aksakal, **Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı-Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?**, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 98.

²⁸ Galiçya adı, 1144 yılında Rus Prensi Vladimirko tarafından kurulmuş olan “*Halitch-Galitch*” şehrinde alınmıştır. Tarih boyunca Polonya, Rusya ve Almanya arasında nüfuz mücadelesine sahne olan bir

hedefindeydi. 1914'ün Mart ayında Petersburg'daki Fransız Maslahatgüzarı Üçlü İttifak içerisindeki tek güçlü devletin Almanya olduğunu, Rusya'nın ise Avusturya'nın acınacak durumunu gördüğünü bildirmekteydi. Sazonov, anılarında Balkan Savaşları'ndan sonra başkentte Avusturya-Macaristan'la hesaplaşma vaktinin geldiğine dair köklü bir kanaatin var olduğunu söylüyordu. Nisan 1914'te Petersburg'da yayınlanan Novoe Vreme gazetesi de Habsburg İmparatorluğu'nun parçalanmasını dile getiren haberler yapmaktaydı. Rus Dâhiliye Nezaretinin bürokratlarından Aleksandr Krivoşein²⁹ de Fransız elçisi Paleologue'a mevcut Habsburg Kralının yaşlılıktan dolayı çekilmesi halinde Rusya'nın Galiçya'yı ilhak etmek zorunda kalacağını, Savaş Bakanı Suhomlinov'un³⁰ sınır güvenliği açısından Galiçya'nın önem arz ettiğini ve Galiçya'nın Rus toprağı olduğunu ifade ettiğini söylemekteydi. 1914 Mart ayında Rusya'daki Alman karşıtlığına rağmen, Rusya tatbikatlarını Avusturya sınırında yaptı³¹. Ağustos-Eylül aylarında ise Rus basınında iki anahtar düşünce ağırlıklı olarak işlenmekteydi: Rusya ezilen halkın hürriyetinin savunucusudur ve büyük bir şevkle Rus hâkimiyet alanını tamamlamalıdır. Büyük millet, doğal ve ulusal sınırlarına ulaşmalıdır. Başlarda bu iki düşünce de aynı derecede gelişirken, yavaş yavaş büyük Rus topraklarını ele geçirme fikri ağırlık kazandı. Bu ulusal hedeflerin yerine getirilmesi ile eşdeğerdi. Galiçya'nın ilhakı meselesi halkın arasında oldukça genişledi³². Nitekim Rusya'nın

bölgedir. Cihat Akçakayalıoğlu, **Birinci Dünya Harbi VII. Cilt Avrupa Cepheleeri**, Genkur. Basımevi, Ankara 1967, s. 19.

²⁹ Aleksandr Krivoşein (1857-1921), hakkında geniş bilgi için bkz: D. Şilov, **Государственные деятели Российской Империи 1802-1917, Библиографический справочник** (Gosudarstvenniye deyateli Rossiiskoi İmperii 1802-1917, Bibliyografiçeskişy sprovoçnik, Rusya İmparatorluğu devlet adamları 1802-1917, Biliyografi bilgileri), Санкт-Петербург: SPb 2001, s. 330-333.

³⁰ Vladimir Aleksandrovich Sukhomlinov (1848-1926). Rus general ve Savaş Bakanı. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbine katıldı. Rusya'nın hazırlıklarını tamamlamadan Birinci Dünya Savaşı'na girmesinin sorumlusu olarak gösterilir. 1915 yılında görevinden alındı. Geniş bilgi için bkz: Valentin Runov, **Полководцы Первой Мировой -Русская Армия в Лицах** (Polkovodsi Pervoy Mirovoy-Ruskaya Armiya v Litsah, Birinci Dünya Savaşı'nın Askeri Liderleri-İsim isim Rus Ordusu), Издательство Руха, Москва 2014.

³¹ McMeekin, **a.g.e.**, s. 73.

³² Aleksandra Yurevna Bahturina, **Окраины Российской империи: Государственное Управление и Национальная Политика в Годы Первой Мировой Войны (1914—1917 гг.)** (Okraıny Rossiyskoy İmperii: Gasudarstvennoe Upravlenie i Natsionalnaya Politika v Godı Pervoy Mirovoy Voynı (1914-1917), Rusya'nın Sınırları: Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1917) Devlet Yönetimi ve Milli Politika) Издательство Rosspen, Москва 2004, s. 125.

Birinci Dünya Savaşı'ndaki ana cephelerinden birisini Galiçya Cephesi oluşturacak ve Ruslar başarılı olacaktı.

Avusturya-Macaristan ordusu Alman Ordusunu örnek almış olsa da güçsüz ve yetersiz bir orduydı. Dışarıdaki düşmanlarla ordunun içindeki askerler aynı uyruktandı. Bu da moralleri bozuyordu. Avusturya insan yönünden zor durumda olduğu gibi coğrafi yönden de zor durumdaydı. Sınırlar geniş ve saldırıya açıktı. Liderleri de Almanlar kadar iyi değildi. Almanlarla birlikte çalışmak zorundaydılar. Fakat onlardan emir almayı sevmiyorlardı³³.

Rusya hem devlet yapısı hem de inanç açısından Bizans İmparatorluğunu kendisine örnek almıştır. Hatta kendisine yüzyıllarca Üçüncü Roma yakıştırmasını yapmış ve Rus Çarları asırlarca İstanbul ve Boğazların ele geçirilmesi hayaliyle yaşamıştır. Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda en çok karşılaştığı devlet ise Bizans İmparatorluğu'nu ortadan kaldıran ve İstanbul'u kendisine başkent yapan Osmanlı Devleti'ydi. Türk-Rus askeri birlik ve donanmaları Karadeniz, Galiçya, Kafkasya, İran, Irak, hatta Boğazların savunması da dahil olmak üzere birçok defa karşı karşıya geldiler. Birinci Dünya Savaşı Rusya açısından, Osmanlı Devleti'ni parçalamak adına bulunmaz bir fırsattı. Bunu Enver Paşa³⁴ önceden görmüş ve Rusya'ya koz vermeme

³³ Basıl Liddell Hart, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 40-41.

³⁴ Enver Paşa (1881-1922). İttihat ve Terakki Cemiyetinin Liderlerinden, Osmanlı Harbiye Nazırı. Asıl adı İsmail Enver'dir. Ailesi Manastırlıdır. Manastır'da askeri rüşdiye ve askeri idadi eğitimini tamamladıktan sonra Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne'ye girdi. Okulu dokuzuncu bitirip erkânıharp sınıfına seçildi. Mezun olduktan sonra Balkanlarda Rum, Arnavut ve Bulgar çetelerine karşı yürütülen harekâtlarda görev aldı. Bulgar çetelerine karşı yürütülen harekâtlar kendisinde milliyetçilik fikrinin oluşmasında etkili oldu. Bu harekâtlarda gösterdiği başarıdan ötürü 13 Eylül 1906 tarihinde binbaşılığa yükseltildi. Bundan sonra İttihat ve Terakki Cemiyetinin birçok faaliyetinde ön planda oldu. 15 Mayıs 1911'de Sultan Mehmed Reşad'ın yeğenlerinden Nâciye Sultan ile nişanlandı. Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı savaştı. Aldığı başarılarından ötürü 4 Ocak 1912'de Umum Bingazi Mıntıkası kumandanlığına getirildi. Daha sonra Balkan Savaşlarına katılmak üzere İstanbul'a döndü. II. Balkan Savaşı neticesinde Edirne'yi Bulgarlardan geri aldı. Bu halk üzerindeki prestijini artırdı. 3 Ocak 1914'te miriliva, aynı tarihte de Ahmet İzzet Paşa'nın yerine Harbiye nazırı oldu. I. Balkan Savaşı'nda bozguna uğrayan Osmanlı Ordusunu modern Avrupa ordularının standardına çıkarmaya çalıştı. II. Abdülhamit döneminin yaşlı paşaları emekliye sevk edildi ve genç subaylar orduda önemli görevlere getirildi. Kazım Karabekir ve İsmet İnönü bu dönemde yetişen önemli şahsiyetlerdir. Döneminde sesli ve sessiz harflerin her birinin ayrı yazılması ile uygulanan bir yazı biçimi geliştirildi. 5 Mart 1914 tarihinde Nâciye Sultan ile evlendi. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na giden sürecini yönetti. Almanlarla ittifak yapıldı. Avrupa'daki hiçbir ittifak sistemine dahil edilmeyen Osmanlı Devleti'nin

adına Rusya'nın İstanbul elçisi Giers vasıtasıyla Trakya'da bir miktar Bulgar toprağı ile birlikte Limni ve Sakız adalarını terk etme karşılığında Osmanlı Ordusunu Rusya'nın emrine verecek bir ittifak önermiştir. İttifak, Sazonov'un Enver Paşa'yı oyalaması ve Rusya'nın savaşın başlarında Osmanlı Devleti'ni tarafsız bırakmak istemesi sebebiyle kabul edilmedi³⁵. Bunun sebebi Rus Genelkurmay Başkanı Jilinskiy³⁶ ile Sazonov'un Boğazlar ve Gelibolu'nun ele geçirilebilmesi için Osmanlı Devleti'ni karşı tarafa alacak bir savaşın gerekliliğine inanmasıydı. Jilinskiy'e göre Batı Cephesinde alınacak zaferler, Boğazların Rus egemenliğine girmesine izin verecekti. General Danilov ise Boğazlara bir çıkarma harekâtı düzenlenecekse, Türk birlikleri Kafkas Cephesine çekilerek burada oyalanmalıydı. Böylelikle Boğazları savunacak yeterli miktarda Osmanlı kuvveti kalmayacaktı³⁷. Giers bu ittifak ile siyasi açıdan olmasa da askeri açıdan Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya bağımlı hale geleceğini düşünüyor ve bu yüzden bu ittifakın gerçekleşmesini istiyordu³⁸.

Almanların yanında savaşa girmesi İttihat ve Terakki liderlerinin tamamı tarafından kabul edildi. Onun arkadaşlarıyla ayrıldığı nokta ittifakın yapılmasının savaşa girilmesi ile aynı anlama gelmediği idi. Birinci Dünya Savaşı'nda bilfiil komuta ettiği Sarıkamış harekâtı sonucunda 90.000 askerin birçoğu Allahüekber Dağlarında donarak öldü ya da Rus askerleri tarafından öldürüldü. Bunun üzerine 10 Ocak 1915'de cepheyi terk ederek İstanbul'a döndü. Bu olay itibarını sarstı. 14 Ekim 1918 tarihinde Talat Paşa kabinesinin istifasıyla Harbiye Nazırlığı sona erdi. 1-2 Kasım 1918'da Odesa'ya giderek ülkeyi terk etti. 1 Ocak 1919'da askerlikten uzaklaştırıldı. 4 Ağustos 1922'de Duşanbe'de Ruslara karşı savaşırken öldürüldü. M.Şükrü Hanioğlu, "Enver Paşa", DİA, C. 11, İstanbul 1995, s. 261-264.

³⁵ Aslanova, **a.g.e.**, s. 86-87; McMeekin, **a.g.e.**, s. 134; **Documents diplomatiques secret Russes, (1914-1917)**, (Rus Devlet Arşivi ve Gizli Belgeleri-Türkiye'nin Parçalanması ve Rus Politikası (1914-1917)), Çev. Nurer Uğurlu vd., Örgün Yayınevi, İstanbul 2004, s. 89-91, Aksakal, **a.g.e.**, s. 145-146.

³⁶ Yakov Grigoreviç Jilinskiy (1853-1918). Rus General (Süvari sınıfından). 1911 yılında Genelkurmay Başkanı oldu. Fransa Genelkurmay Başkanı Hoffr ile 1912-13 yıllarındaki görüşmeleri sonucunda savaş öncesi atılacak ana adımları belirlemiştir. 1914 yılında Varşova'daki birliklerin başına atandı. K.A. Zalecki **Кто Вил Кто в Первой Мировой Войне-Биографический Энциклопедический Словарь** (Kto Bıl Kto v Pervoy Mirovoy Voyne-Biograficheskiy Ensiklopedicheskiy Slovar, Birinci Dünya Savaşında kim kimdi?-Biografik Ansiklopedik Sözlük), Издательство Astrel, Москва 2003, s. 237-239.

³⁷ Yu.V. Luneva, **Босфор и Дарданеллы-Тайные Провакации Накануне Первой Мировой Войны** (Bosfor i Dardanelı-Tayniye Provakatsii Nakanune Pervoy Mirovoy Voynı (1907-1914), Boğazlar ve Gelibolu-Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Gizli Provakasyon (1907-1914)), MVD России, Москва 2010, s. 204-205.

³⁸ Aksakal, **a.g.e.**, s. 147.

Bunun yanında 1914 yılı Nisan ayında İzzet Paşa³⁹ ve Talat Bey⁴⁰ Ertuğrul yatıyla, Rus Çarı'nın Yalta'ya gelişinden dolayı Yalta'ya gitmişlerdir. Türk heyeti iyi karşılanmıştır. Burada kendilerine, Rusya'nın Türkiye üzerindeki emellerini gizlemek adına, Rusya ile Türkiye arasında bir anlaşma imzalanması gerektiği söylenmiştir⁴¹. Toplantıda Çar II. Nikolay, Türkiye'nin ne şekilde olursa olsun Almanya'ya tabi bir duruma düşmesine izin verilmeyeceğini dile getirmiştir. Cevaben Talat Bey, Türkiye'nin Almanya'dan yalnızca teknik destek alabileceğini, siyasi imtiyazlar verilmesinin ise söz konusu olmadığını, fakat bunun gerçekleşebilmesi için Rusya'nın dostluğuna güvenilebilmesinin şart olduğunu ifade etmiştir⁴². Aynı toplantıya katılan Sazanov Türklerin Rusları en büyük düşmanı gibi gördüğünü, Rusya'nın güçlü tehdidinden dolayı Almanya ile ittifak yapmaktan başka çaresi olmadığını ifade etmiştir. Sazanov'un bu toplantıda en çok şaşırdığı nokta ise Talat Bey'in Rusya ve Osmanlı Devleti arasında bir ittifak yapılması konusundaki görüşlerini Sazanov'a iletmesi olmuştur. Bu konu Giers ve Sazanov arasında konuşulmuştur. Giers, Talat Bey'in teklifinden dönebileceğini ve takip edilmesinin gerektiğini söylemiştir. Nitekim Büyükelçi İstanbul'a dönünce aynı teklifi Enver Paşa'dan almıştır⁴³.

Oysa Ekim 1910 tarihinde yayınlanan Rus Genelkurmay tezkeresine göre çoktan İstanbul'u ele geçirme planları yapılmıştı ve ana hatları şöyleydi: Önce, Edirne ve Ankara'ya giden demiryolu ve telgraf hatları Hristiyan ahaliden ajanlar tarafından kesilecekti. Devamında ise İstanbul'da Rusya'ya yakın Hristiyanlar yani Rum ve Ermeniler Haliç üzerindeki bütün ahşap köprüleri yakacak ve ateşe verecekti. Zaten İstanbul'daki Müslümanların çoğunluğu ahşap evlerde oturmaktaydı. Daha sonra Pera

³⁹ Hasan İzzet Paşa (1871-1931). Türk Asker. Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında, Kafkas Cephesinde Ordu komutanlığı yapmıştır. Köprüköy ve Azap muharebelerini yönetmiştir. Sarıkamış Harekâtının kış şartlarında yapılamayacağını dile getirince Enver Paşa tarafından görevinden alındı. Aydemir, **a.g.e.**, s. 118-122.

⁴⁰ Mehmet Talat (1874-1921). Türk asker ve Devlet Adamı. Meşrutiyetin ilanında önemli rol oynamıştır. İttihat ve Terakki'nin kurucusudur. Birinci Dünya Savaşı kaybedilince Almanya'ya gitmiştir. Berlin'de Ermeniler tarafından katledilmiştir. Geniş bilgi için bkz.: Osman Selim Kocahanoğlu, **Hatıraları ve Mektuplarıyla Talat Paşa**, Temel Yayınları, İstanbul 2008.

⁴¹ Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım--1 Birinci Cihan Harbi**, Nehir Yayınları, İstanbul 1990, s. 30.

⁴² Kurat, **Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri**, s. 220-221.

⁴³ Sazanov, **a.g.e.**, s. 67-68.

Hristiyanları Rus filosunun amfibi çıkarmasıyla eşzamanlı olarak ayaklanacaktı. Rus Karadeniz filosunun Boğazları ele geçirmesi, Balkan yarımadası üzerindeki Türk tahakkümünün yok edilişinin habercisi olacaktı⁴⁴. Savaşın hemen başında ise Rusya'nın Paris Büyükelçisi İzvolskiy Petr Petrovich⁴⁵ ve Fransız Dışişleri Bakanı Théophile Delcassé⁴⁶, aralarındaki görüşmelerde Türkiye'ye karşı Londra, Paris ve Petrograd'ın ortak bir cephe oluşturması gerektiği konusunda mutabakata varmışlardı⁴⁷.

Avrupa'da savaş başladığında İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü garanti eden bir yazılı belgeyi Osmanlı Devleti'ne sundularsa da bu kabul edilmedi. Bu teklifin reddi Osmanlı Devleti'nce topraklarının, İtilaf Devletleri tarafından bölüşülme yarışı içinde olduğunu bildiği içindi. Fransa Dışişleri Bakanı Gaston Doumergue⁴⁸ göre Osmanlı Devleti'nin sınırlarını yatıştırmak adına verilecek söz, savaş sonu Boğazlar meslesini Fransa'nın kendi fikirleri doğrultusunda çözmesini engellemeyecekti. İzvolskiy, 11 Ağustos 1914 tarihinde yazdığı mektupta, Doumergue'nin ve meslektaşlarının Avrupa'da patlak verecek bir savaş neticesinde Boğazların ve İstanbul'un Rusya'nın eline geçmesinin ciddi endişesini taşıdığı belirtilmekteydi. Dışişleri Bakanlığı'ndaki diğer isimlerse daha saldırgan bir tutum sergileyerek, Osmanlı Devleti'nin düşman saflarında yer almasını sağlayıp ebediyen ortadan kaldırmanın daha avantajlı olduğunu savunuyorlardı.

Grey savaş başlamadan önce, Londra'da İstanbul'un uluslararası bir kent haline getirilmesi önerisinde bulunmuştu. Bu öneri "*İstanbul eğer Osmanlı Devleti'nin elinde kalmayacaksa Rusya'nın kontrolüne girmelidir*" düşüncesinde olan Sazanov tarafından

⁴⁴ McMeekin, a.g.e., s. 36-37.

⁴⁵ Alexander İzvolskiy (1856-1919). Rus Devlet Adamı. Birinci Dünya Savaşı esnasında, Rusya'nın Paris Büyükelçiliğini yapmıştır. Geniş bilgi için bkz: Alexander İzvolskiy, **Recollections of a Foreign Minister (Memoirs of Alexander İzvolskiy)**, Doubleday, Page&Company, New York and Toronto 1921.

⁴⁶ Théophile Delcassé (1852-1923). Fransız Dışişleri Bakanı. Birinci Dünya Savaşı'nda yeni tip Avrupa ittifak sisteminin kurucusudur. Birinci Dünya Savaşı'nda, 1915 yılına kadar Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. (Çevrimiçi), <http://www.britannica.com/biography/Theophile-Delcasse>, 12.02.2016.

⁴⁷ Paris'daki Rus Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığı'na 25 Ekim/7 Kasım 1914 tarihli not. A MOEİDATsVP, C. 6/2, s. 37.

⁴⁸ Gaston Doumergue (1863-1934). Fransız Devlet Adamı. 1902 yılından itibaren Fransız Hükümetinde çeşitli bakanlık görevlerinde bulundu. Birinci Dünya Savaşı sırasında Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. (Çevrimiçi), <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/86041/Думеpr>, 12.06.2016.

engellenmiştir⁴⁹. İstanbul ve Boğazlar'a sahip olma arzusu açısından yalnız olmadığını anlayan Rusya (İngiltere ve Fransa da bunu istiyordu) bunu savaştan önce ve savaş esnasında ikili görüşme ve protokollerle garanti altına almaya çalışmıştır. 1915 yılının Şubat ayında savaşın müttefiklerin zaferiyle sonuçlandırılması ve Osmanlı topraklarında İngiltere ile Fransa'nın isteklerinin gerçekleşmesi halinde, İngiltere ve Fransa, Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul üzerindeki tam egemenliğini kabul etme kararı almıştır⁵⁰. Bu kararın alınmasında Rusya'nın 50 Alman ve 46 Avusturya-Macaristan tümeniyle, Kafkasya'daki 200 Türk Taburu kadar kuvveti üzerine çekmesinin büyük etkisi vardı. Şüphesiz ki bu argümanlar ittifak güçlerinin Rusya ile boğazlar konusunda gizli anlaşmaya varmalarında belirleyici oldular. Ancak, Çarlık diplomasisinin siyasi baskı ile birlikte "*Rus Kamuoyu*"nun görüşü neticesinde işe yaradılar. Hatta Sazonov bu amaçla Almanya'nın münferit sulh teklifini ve Rusya'da buna yandaşlık edenleri kullanıyordu. İttifak devletlerinin diplomatlarına göre adı geçen kişilerin başında Rusya'nın önde gelen politikacılarından Graf⁵¹ S.Yu. Witte gelmekteydi⁵². Osmanlı Devleti'nin batı topraklarındaki Rus emelleri bunlarken, doğudakiler 1877-78 Osmanlı-Rus harbi sonucunda Kafkasya ve Doğu Anadolu'da elde ettiği toprakları genişletme ve İran'da İngiltere ile birlikte söz sahibi olmaktı. İngiltere savaşın başlarında Rusya'nın İran'daki varlığından tedirgin olsa da daha sonra Rusya'nın Hindistan'a ulaşma ihtimalinin olmadığını görünce sessiz kalmıştır. Rusya ise Osmanlı Devleti'ne karşı mezhepsel sorunları öne sürerek İran'ı savaşa sokmaya çalışmıştır. Buradaki Rus stratejisi ise Müslüman bir devletin Müslüman Osmanlı'ya karşı savaşabildiğini göstererek, Osmanlı Sultanı'nın cihat çağrısını geçersiz kılmaktı.

⁴⁹ Aksakal, **a.g.e.**, s. 6 ve 88.

⁵⁰ Petrograd'daki İngiliz Elçiliğinden Dışişleri Bakanlığı'na 351 numaralı 12 Mart/27 Şubat 1915 tarihli not, **MOEİDATsVP** C: 7/1, s. 452.

⁵¹ Graf: Kont anlamına gelmektedir. E.M. Mustafayev-V.G. Şçerbinin, **Rusça-Türkçe Sözlük**, Sovetskaya Entsiklopediya Yayınevi, Moskova 1972, s. 160.

⁵² Emets, **a.g.e.**, s. 144-145.

1.5. Rus Ordusunu Besleyen Etmenler ve Karadeniz Filosu

1914 yılında Rusya'nın nüfusu 180.600.000'di. Seferberlik sonunda ise 5.400.955 askeri savaşa sokmayı planlıyordu. Bu rakam müttefiklerine kıyasla Fransa'nın 1,5, İngiltere'nin ise tam beş katıydı. Hafif zırhlı araç ve silah sayısı 6848, ağır zırhlı araç ve silah sayısı 240'dı⁵³. 1916 yılının sonuna kadar silah altına alınan insan miktarı ise 13.000.000 idi⁵⁴. Bunun yanında Rusya Birinci Dünya Savaşı yıllarında 3.300.000 tüfek, 28.000 makineli tüfek, 11.700 top, 3.500 uçak, 67.000.000 top mühimmatı, 13.500.000.000 tüfek mermisi ve 20.000 adet kamyon üretmiştir⁵⁵. Savaş boyunca ordunun ihtiyacı olacak araç ve gerecin üretimi açısından Almanya ve Büyük Britanya'nın ardından Amerika Birleşik Devleti ile üçüncü sırayı paylaşmaktadır.

Rus ordusu karada kuvvetli ve sayıca üstündü, fakat denizlerdeki güçsüzlüklerinin de farkındaydılar. Özellikle Karadeniz Filolarını güçlendirmek için yoğun çaba göstermişlerdir. 1890-1893 yılları arasında 3 adet zırhlı savaş gemisi Karadeniz Filosuna eklenmiştir (Twelve Apostles, St. George, Three Saints)⁵⁶. Bunun için İngiltere'yle yakınlaşma gereği duymuşlardır. 9 Mayıs 1913 yılında Deniz Bakanı Amiral Grigorevich⁵⁷ tarafından Sazonov'a yazılan mektupta Boğazlara yapılacak çıkarma harekâtına dikkat çekiliyordu. Eğer Büyük Gemi İnşa Programı istenileni karşılamazsa, Karadeniz'de önümüzdeki beş yıl içerisinde Rusya bir şekilde güçlü bir donanmaya sahip olmalıydı. Rus Hükümetinin gelecekteki hedefi, 1918-1919 yıllarına gelindiğinde Boğazların ve Gelibolu'nun sahibi olmaktı⁵⁸. 1912 yılında Fransa Başbakanı Raymond Poincare'nin Petersburg'u ziyareti sırasında kısa süre önce Paris'te

⁵³ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 29.

⁵⁴ Salih Polatkan, **Doküman ve Fotoğraflarla I. Ve II. Dünya Savaşları Özeti**, Eko Matbaası, İstanbul 1972, s. 103-104.

⁵⁵ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 35.

⁵⁶ William Edward vd. , **Caucasian Battlefields- A Histoy Of The Wars On The Turco-Caucasian Border 1828-1921**, Cambridge University Press, New York 2010, s. 227.

⁵⁷ İvan Konstantin Grigorovich (1853-1930). Rus Amiral. Rus Filosunun geliştirilmesi için önemli çalışmalar yaptı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Deniz Bakanlığı yaptı. Baltık ve Karadeniz filosuna Duma ile ortak çalışmaları sayesinde birçok yeni savaş gemisi kattı. Zaleecki, **a.g.e.**, s. 174-176.

⁵⁸ Emets, **a.g.e.**, s. 54-55.

Rus Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Fransız Denizcilik Bakanı tarafından hazırlanan bir deniz sözleşmesi imzalanmıştır⁵⁹. 1914 yılı Mart ayında Petersburg’da düzenlenen özel bir konferansta Boğazları ele geçirmek adına Rus Karadeniz Filosunu genişletmeyi hızlandıracak 102 milyon rublenin tahsis edilmesi kararı alınmıştır⁶⁰. Bu konferansta cihan harbinin ve Boğazların işgal projesinin ana hatları çizilmiştir. 23 Mart 1923’te Sazanov, encümenin raporunu Çar’a arz etti. Çar da aynı gün içerisinde encümen kararlarını tamamıyla tasvip ettiğini raporun altına yazdı. Bu programın ana gayesi İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinde Rus hâkimiyetinin kurulması, bu sayede Karadeniz ve Akdeniz’de insiyatifin ele geçirilmesidir. Rusya’ya göre Boğazlar meselesi yalnızca Avrupa’da vuku bulacak umumi bir harple çözülebilirdi. Sırbistan bütün kuvvetleriyle Avusturya-Macaristan üzerine saldıracak, bu sayede Almanya ve Avusturya-Macaristan boğazlara asker sevk edemeyecek, İtalya zaten Fransızlara karşı zayıf kalma tehlikesinden ötürü bunu göze alamayacaktı. Batıda Rus Ordularının durumu iyileştikçe güneydeki kuvvetler İstanbul Boğazı’na çıkarılabilir veya

⁵⁹ Sazanov, **a.g.e.**, s. 27.

⁶⁰ Rus Karadeniz Filosu aslında Kuropatkin’in 1900’de ortaya attığı “*Boğazların ele geçirilmesi için büyük bir Karadeniz Filosunun oluşturulması*” fikri ışığında geliştirilmeye başlanmıştı. Sazanov, 1913 Kasımının sonunda Rusya’nın zor durumunu Çar’a bildirip donanmada büyüme ve Amerika’da yapılmakta olan Osmanlılara gidebilecek dört zırhlıyı satın alarak Osmanlı’nın donanma inşasını önlemeye çalışmasını teklif etti. Her bir zırhlı için maliyet 35.000.000 rubleydi. Bu büyük rakamdı. Bu yüzden zırhlıların yapımı engellenemedi. Liman Von Sanders’in Osmanlı Ordusunda görev alması, Rus Hükümetini harekete geçirdi. Mart 1914’te Çar, 110.000.000 rublelik bir maliyetle dördüncü zırhlı Çar Nikola I’in ve iki hafif kruvazörün Nikolayev’de yapılmaya başlanmasını onayladı. Bu, Haziran’da Duma’dan geçip yasallaştı. Her ne kadar kararlar ivedi alınsa da savaş patlak verdiğinde Çariçe Maria sadece yüzde 65 oranında, diğer iki zırhlı ise yüzde 53 ve 33 oranında hazırды. Amiral Nahimov ile Amiral Lazarev kruvazörü sadece yüzde 14 oranında hazırды. Rusya bu haliyle, Karadeniz’de güçlü değildi ve kara birliklerini taşıyacak yeterli deniz aracına da sahip değildi. Aslanova, **a.g.e.**, s. 153-154, Rusya’nın gönüllü nakliye filoları da bulunmaktaydı. Özel şirketlerin savaş durumunda elindeki mevcut gemilerle donanmaya yardım etmesi, bu filoların isminin gönüllü filoları olarak anılmasına sebep olmuştur. Rusçası ise “*Dobrovolni Flot*”tur. Karabekir, **a.g.e.**, s. 83, Liman von Sanders’in Türk Ordusunda vazife alacağını anlayan Rus Hükümeti, kendisinin İstanbul’dan gönderilmesini Osmanlı Hükümetinden talep ettiler. Emets, **a.g.e.**, s. 57, McMeekin, **a.g.e.**, s. 50, 122-123. Talebe karşılık verilmeyince Rusya karşı taviz talebinde bulundu. Bu taviz Erzurum vilayetinin yönetiminin Rusya tarafından alınmasıydı. Zaman kaybetmeden Londra ve Paris’e bu konuda baskı yapmaya başladı. Aksakal, **a.g.e.**, s. 90.

İstanbul'da Rus Elçiliği vasıtasıyla batı cephesindeki başarılar beklenmeden de Kafkasya'daki kolordular İstanbul Boğazı'na çıkarılabiliirdi⁶¹.

Haziran ayında Duma⁶² Denizaltı temini için bir toplantı yapmıştı⁶³. Temmuz ayında İngiltere ile Rus Donanmasının güçlendirilmesine dair anlaşma yapılacağı yönünde duyumlar alınıyordu⁶⁴. Tüm bu çabalar Rus-Japon Savaşında Baltık ve Pasifik Donanmasının tamamını kaybeden Rusya'yı, maddi anlamda dünyanın üçüncü büyük donanması haline getirdi⁶⁵. Savaştan önce Rusya'nın Karadeniz'de İvan Slatof, Evstafi, Panteleymon, Rostislav, Siuyatelna adında 5 zırhlı muharebe gemisi, Kagol, Pamyat, Merkür adında 3 kruvazörü, Kaptan Baranof, Suvidni, Stroci sınıfından toplam 17 muhripi, 4 Ganbotu, 7 Denizaltısı bulunmaktaydı. Yardımcı gemi olarak ise Rion (Okul Gemisi), Kronştat (Denizaltı Ana Gemisi), Almas (İmparatora mahsus yat), Berezani (Mayın Ana Gemisi) adlı gemileri bulunuyordu⁶⁶. Rusya, Karadeniz'e kıyısı en uzun olan ülkedir ve savaş öncesi bu kıyıları savunma hatlarına ayırmıştır. Kıyıları 10 bölgeye ayrılmıştı. 1. Bölge Tuna nehrinin Kilya ağzından Odessa'ya kadar uzanan

⁶¹ Kâzım Karabekir'e göre İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin sipariş ettiği dretnotları teslim etmeyişinin altında Boğazlar'ın bölüşülme planı yatmaktadır. Harp başladıktan sonra İngiliz ve Fransız donanmalarının Çanakkale önlerine gelişinin asıl sebebi, Rusya ile İngiltere arasında Boğazların pay edilmesidir. Rusya, İstanbul Boğazı ve çevresini alırken, İngiltere de Çanakkale Boğazı'nı ve çevresini ele geçirecektir. Karabekir, **a.g.e.**, s. 63-65.

⁶² Duma-Çarlık Rusyası zamanında Rus Parlamentosu. Государственная Дума (Gosudarstvennaya Duma) : Rusya Devlet Duması. E.M. Mustafayev-V.G. Şçerbinin, **a.g.e.**, s. 207. Duma sayesinde halkın yönetimde söz sahibi olması amaçlanmıştır. Duma'da işçi, köylü gibi çeşitli halk zümrelerinden temsilciler bulunmaktaydı. I. Duma 27 Nisan (Mayıs) 1906 tarihleri arasında açıldı. Çalışmalarına yaklaşık 10 hafta devam etti. Büyük çiftlik ve arazilerinin köylüler arasında bölüştürülmesine dair ıslahat projesine Çar ve hükümet karşı geldi. Bunun üzerine hükümetle Duma'nın arası açıldı ve 9 (22) Temmuz 1906'da Çar I. Duma'yı dağıttı. II. Duma ise yine Çar tarafından 3 (16) Haziran 1907'de dağıtılmıştır. III. Duma 1907-1912 tarihleri arasında faaliyet gösterdi. Diğer meclislere göre daha aktif ve toplumun birçok kesiminden temsilci bulunmaktaydı. Buna Türkistan Türkleri de dahildir. III. Duma'nın kanuni süresi sona erince IV. Duma toplandı. 1912-1917 tarihleri arasında görevini sürdürdü. Ayrıntılı bilgi için bkz. Geoffrey A. Hosking, **Constitutional Experiment Government and Duma 1904-1917**, Cambridge University Press, London 1973, Akdes Nimet Kurat, **a.g.e.**, s. 391-404, Ayna Askeroglu, "Çarlık Rusya'sında Meşrutî İdare'nin Yapısı", **Tarih Okulu Dergisi**, sayı IX, s. 61-72, Devlet, **a.g.e.**, s. 115-123.

⁶³ "Rus Karadeniz Filosu", **Tanin**, no. 1974, 21 Haziran 1914, sy. 2.

⁶⁴ "İngiltere ve Rusya ittifakı", **Tanin**, no. 2004, 21 Temmuz 1914, sy. 4.

⁶⁵ Emets, **a.g.e.**, s. 26.

⁶⁶ Şemsettin Bargut, **Birinci Dünya Harbi'nde ve Kurtuluş Savaşı'nda Türk Deniz Harekâtı (Seferberlikten Lozan'a)**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Merkez Daire Başkanlığı Basımevi, Ankara 2000, s. 53.

kıyıdır. Akkerman önemli bir mevkidir. 2. Bölge Fontana burnundan, Dembronski'ye kadar uzanan kıyıdır. Odessa bu bölgenin içindedir. Harp esnasında bataryalar ve mayınlarla liman korunmuştur. 3. Bölge Dembronski'den Tendra'ya kadar uzanır. Nikolayef ve Oçakof gibi önemli yerleri kapsar. Oçakof ve Kıl Burnu'ndaki istihkâmlar Dinyeper ve Bog nehirlerinin döküldüğü Gersun Körfezini korumaktadır. 4. Bölge Tendra Burnu'ndan, Kırım Yarımadasının Tarkan Burnu'na kadar uzanır. 4. bölge Nikolayef ve Sivastopol gibi iki önemli mevkinin arasında olduğu için önemlidir. 5. Bölge Tarkan Burnu'ndan Kersonozos Burnu'na kadar Kırım Yarımada'sının batı kıyılarını kapsar. Sivastopol ve Opaatorya (Güzelova) şehirleri bu bölgededir. Sivastopol Limanı, Rus donanmasının ana üssüdür. 6. Bölge Kersonozos Burnu'ndan Kerç Boğazı'na kadar uzanır. Yatla Limanı bu bölgededir. 7. Bölge Kerç Boğazı'nı ihtiva eder. Azak Denizi'ne giriş sağlayan bu boğaz 25 mil uzunlukta ve en çok 12 mil genişliktedir. 8. Bölge Azak Denizi'ni kapsamaktadır. Kerç Boğazı'ndan daha derindir. 9. Bölge Kerç Boğazı'ndan İskurya Burnu'na kadar uzanan Kafkasya kıyılarıdır ve Anapa, Novrosisk, Sohumkale mevkileri bu bölgededir. 10. Bölge İskurya'dan Türk sınırına kadar uzanır. Önemli mevkileri Redotkale, Poti ve Batum'dur⁶⁷.

Rus Donanmasının faaliyetleri Baltık Denizinde, Karadeniz'dekine göre daha sınırlıdır. Baltık Deniz Kuvvetleri Amiralliğinin amacı Alman Deniz Kuvvetlerinin Fin Körfezinin batı kısmına geçişini engellemektir. Bunun için gerekli anda *"denizaltı savunmasının bütün hatlarını faaliyete geçirecekti"*. Daha önceki planlara göre bu teşebbüs çok daha detaylı bir şekilde planlanmıştı ve ayrıntılı krokiler çizilmişti. Planda, Fin körfezinin en dar yerine, Nargen adası ile Porkkala Udd burnu arasına deniz mayını döşenecekti. Savunmanın ana dayanağını 30 mil uzunluğundaki ve 6 mil derinliğindeki mayınlanmış hat oluşturmaktaydı. Karada da çok sayıda kıyı topçu bataryaları 356 kalibrelik toplarla destek verecekti. Bu kıyı topçu bataryalarının doğusunda filonun öncü ve ateş desteği sağlayan birlikleri yer alacaktı⁶⁸.

⁶⁷ Bargut, a.g.e., s. 57-58.

⁶⁸ D.Yu. Kozlov, **Нарушение Морских Коммуникаций По Опыты Действий Российского Флота в Первой Мировой Войне (1914-1917)** (Narushenie Morskikh Kommunikatsiy Po Opitu Deystviy Rossiyskovo Flota v Pervoy Mirovoy Voyne (1914-1917), Birinci Dünya Savaşı Sırasında

Rusya kuzeyde İsveç'i lojistik yönden kullanmıştır. İsveç Ordusu 30 Ekim (17 Aralık) tarihinde bütün hazırlıklarını tamamlamıştı. İngiltere üzerinden Rusya'ya gelecek yardımlar, İsveç üzerinden demiryolları vasıtasıyla sağlanacaktı⁶⁹. 1915 yılının Mart aylarında ise İsveç'le ilgili şu yazışmalar göze çarpmaktadır. “*Bugüne kadar İsveç hükümeti ve özellikle Vallenberg*⁷⁰, Almanlar tarafından yıllardır etkili bir şekilde yapılan ajitasyona rağmen hem İsveç'in tarafsızlığını korumuş hem de bize büyük kolaylıklar ve yararlılıklar sağlamıştır. Özellikle Rusya için gerekli olan malzemelerin taşınmasında ve geçişinde büyük fayda sağlamıştır. İsveç'le olan iyi ilişkilere devam edilip Almanya ile yakınlaşmaması sağlanmalıdır”⁷¹.

Sırbistan, Rusya'nın yanında savaşa girmiştir ve Avusturya'yı özellikle Galiçya cephesinde iki cepheli savaşa mecbur ederek oldukça işe yaramıştır. 1914 Aralık ayında tam da Galiçya cephesindeki muharebeler çetinleştiğinde Sırbistan'a, Rusya, Fransa ve İngiltere'den 21 milyon frank değerinde kredi açılması talebinin Miroslav Spalaykovich⁷² tarafından ilgili devletlere iletilmesi Sırp Hükümetince istenmiştir. Miroslav Spalaykoviç dönemin Petrograd'daki Sırp temsilcisidir. Yani her türlü yardım Rusya üzerinden desteklenmektedir. Bu yardımın amacı İspanya'dan 100.000 tüfek alınmasıdır⁷³. Tabii bu yardımlar karşılığında Rusya, Sırbistan'dan Balkanlar'da aktif siyaset gütmesini istemiştir. Balkanlarda yaşanan politik durumlara Sırbistan değer vermezse Balkanlar'daki sükûneti sağlamak için sınır sorunları Bulgaristan'ın lehine

Rus Donanmasının Faaliyet Örneğinde Denizcilik Kurallarının İhlaline Dair (1914-1917)), Ruskiy Fond Sodeystviya Obrazovaniyu i Nauke, Moskva 2013, s. 77.

⁶⁹ Stokholm'deki Büyükelçi Neklyudov'dan Dışişleri Bakanlığı'na 158 numaralı 17/30 Kasım 1914 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 6/2, s. 139.

⁷⁰ Knut Agathon Wallenberg (1853-1938). İsveç'te, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Dışişleri Bakanlığı yaptı. Michael Epkenhans and Gerhard Paul Gross, The Danish **Straits and German Naval Power** 1905-1918, Potsdam 2010.

⁷¹ Stokholm'deki Büyükelçi Neklyudov'dan Dışişleri Bakanlığı Yoldaş Neratov'a 2 numaralı 31 Mart/13 Nisan 1915 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C:7/1, s. 452.

⁷² Miroslav İvanoviç Spalaykoviç (1869-1951). Sırp diplomat. 1913-1919 yılları arasında Rusya'da Sırbistan'ın büyükelçiliğini yapmıştır. (**Çevrimiçi**), <http://pomnipro.ru/memorypage70956/biography>, 05.03.2016.

⁷³ Rus Dışişleri Bakanlığı'ndan Sırbistan'daki temsilci Trubetskiy'e 4306 numaralı 3/16 Aralık 1914 tarihli not. **MOEİDATsVP**, c. 6/2, s. 218-219.

çözülebilirdi⁷⁴. Rus Savaş Bakanı Sazonov Yunanistan'ı da yanına çekmek için oldukça çabalamıştır. Sazonov, üçlü itilafın bütün kolaylıkları Atina'ya göstererek, Atina ordusunun ve donanmasının Türkiye'ye karşı kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Atina ile anlaşma sağlanır sağlanmaz, ikili anlaşmalar Bulgaristan ve Sırbistan ile de imzalanacaktır⁷⁵. Ayrıca George Buchanan ve Sazonov arasında geçen konuşmada Yunanistan'ın müttefiklerin yanında savaşa katılması halinde, Türkiye ile olan durumu göz önünde tutularak Küçük Asya'dan (Anadolu) istediği öncelikleri elde edebileceğinin garanti edileceği hususunda bir konuşma geçmiştir⁷⁶. Bir başka tasarı da Sırbistan'ın bir miktar toprak vermesi karşılığında, Sırp-Bulgar-Yunan devletlerinin yer aldığı bir Balkan koalisyonunun kurulmasıdır⁷⁷. İttifak arayışı Avrupa devletleriyle sınırlı kalmayıp Uzakdoğu Asya'ya kadar varmıştır. Japonya hükümetinin İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından ikna edilerek, Japon ordusunun Avrupa'daki savaşta kullanılabilme ihtimali üzerinde durulmuştur⁷⁸. Büyük devletlerin bütün dikkati Avrupa'daki savaşa yoğunlaştığından, bu durum Japonya'ya Uzak Doğu'da hareket serbestisi kazandırmıştı. Savaş, Büyük Okyanus'ta Japon emperyalizmine yabancı yerleri ele geçirmek gibi geniş bir perspektif kazandırmıştı. Hatta o zamanlar Çin'i, Japon kolonileri arasına katmak Japon Ordusunun takip ettiği bir amaç haline gelmişti. Bu dönemde Japon Ordusunun ve toplumun baskın sınıflarının Almanya'ya karşı sempatisi vardı. Japon ve Alman Karargâhları arasında sıkı bir bağlantı vardı. Japon Ordusunun doktrini ve kuruluşu Alman Ordusu esas alınarak yapılmıştı. İngiltere ile ise ilişkiler bir o kadar soğuktu. En büyük anlaşmazlık Çin'di. İngiltere tek taraflı Çin'i

⁷⁴ Rus Dışişleri Bakanlığı'ndan Paris ve Londra'daki Rus Elçileri İzvol'skiy ve Bekendorf'a 266 numaralı 15/28 Ocak 1915 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 7/1, s. 125.

⁷⁵ Rus Dışişleri Bakanlığı'ndan Petrograd'daki Fransız ve İngiliz Büyükelçileri'ne 45 numaralı 14/27 Ocak 1915 tarihli not. **MOEİDATsVP**, c. 7/1, s. 117.

⁷⁶ Petrograd'daki İngiliz Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na 6/19 Ocak 1915 tarihli not. **MOEİDATsVP**, c. 7/1, s. 43-44.

⁷⁷ Rus Dışişleri Bakanlığı'ndan Genelkurmay Diploması Birimi Sekreteri Kudaşev'e numarasız 30 Ekim/12 Kasım 1914 tarihli not. **MOEİDATsVP**, c. 6/2, s. 69-71.

⁷⁸ Rusya'nın Paris'teki Büyükelçisinden Dışişleri Bakanlığı'na 661 numaralı 27 Kasım/10 Aralık 1914 tarihli not. **MOEİDATsVP**, c. 6/2, s. 204.

sömürüyor ve Japonya'yı bu topraklara yaklaştırmıyordu. Japonya bu yüzden Rusya veya Almanya'ya yaklaşabilirdi⁷⁹.

Rusya bütün bu askeri ve siyasi hazırlıklara, savaş sonunda yüklü bir ganimet elde etmek için girişmişti. Rusya Polonya'yı da sınırlarına katarak, Karpat Dağları boyunca doğal sınırına ulaşacaktı. Bunun yanında, Almanya parçalanacak, Avusturya Salzburg ve Tirol'den ibaret kalacaktı. Bu şekilde Viyana dahi sınırlarının dışında kalıyordu. Avusturya'nın toprakları Rusya'nın kardeşi ve müttefiki diğer Slav devletleri arasında bölüşürülecekti. Transilvanya'yı içine alan genişletilmiş bir Romanya, yeni bir Çek ya da Çekoslovak devleti, Hırvat ve Arnavut topraklarını içine alan Sırbistan kurulacaktı. Osmanlı Devleti'nden İstanbul alınıp Rus himayesi altında uluslararası bir kente dönüştürülecekti. Enes-Midye hattının doğusunda kalan Trakya toprakları işgal edilecekti. Osmanlı Devleti, başkenti Ankara ya da Konya olan basit bir Asya Devletine indirgenecekti⁸⁰. Sazonov ise Alsace-Lorraine'in Fransa'ya geri verilmesini, Polonya'nın eski konumuna döndürülmesini, Belçika'nın büyütülmesini, Hannover Krallığı'nın⁸¹ yeniden kurulmasını, Schkeswig⁸²'in Danimarka'ya geri verilmesini,

⁷⁹ M.E. Ayrapetyan ve P.F. Kabanov, **Первая Империалистическая Война (1914-1918)** (Pervaya İmperyaliticheskaya Voyna (1914-1918), Birinci Emperyal Savaş (1914-1918)), Издательство Просвещение, Москва 1964, s. 27-28.

⁸⁰ Sazanov, **a.g.e.**, s. 127, McMeekin, **a.g.e.**, s. 122-123, Osmanlı Devleti'nin topraklarını bölüşmek adına 3 Ocak 1916'da İngiltere ile Fransa arasında Sykes-Picot anlaşması imzalanmış, bu anlaşma 10-23 Ekim 1916 tarihinde Rusya'nın onayı ile kesin şeklini almıştır. Adana, Antakya bölgesi, Suriye kıyıları ve Lübnan Fransa'ya, Musul hariç Irak İngiltere'ye bırakılıyordu. İki devletin Rusya ile yaptıkları Petrograd protokolü ile Rusya'nın payına Boğazlar bölgesine ek olarak Trabzon'a kadar Doğu Karadeniz kıyıları, Erzurum, Van ve Bitlis düşüyordu. Satan, **a.g.e.**, s. 57, Anlaşmayı İngiliz tarafından Mark Sykes, Fransız tarafından D. George Picot imzalamıştır. Sykes-Picot anlaşmasının ismi de bu iki diplomattan gelmektedir. Bahturina, **Окраины Российской империи: Государственное Управление и Национальная Политика в Годы Первой Мировой Войны (1914—1917 гг.)**, s. 218.

⁸¹ Alman birliğinin sağlanmamış olduğu 19. yy. başlarında, Hannover'da bir Alman Krallığı mevcuttu. Bugünkü Almanya'nın kuzeybatısıdır. (**Çevrimiçi**), <http://www.britannica.com/place/Hanover-historical-state-Germany>, 12.02.2016.

⁸² Danimarka, Prusya ve Avusturya arasında sorun olmuş itilafli topraklar. Bölgenin kuzeyinde Danimarkalı, güneyinde Alman nüfus yaşamaktaydı. Merkezde ise nüfus karışmıştı. 1866'da Prag Anlaşması ile, bölgenin Danimarka ile birleşmesi kararı alındıysa da, Avusturya ve Prusya bunu tanımadı. Bugün bölgenin kuzeyi Danimarka'ya, güneyi de Almanya'ya katılmıştır. İki devlet arasında bölge üzerinde anlaşmazlık söz konusu değildir. (**Çevrimiçi**), <http://www.britannica.com/event/Schleswig-Holstein-question>, 12.02.2016.

Bohemya'nın⁸³ kurtarılmasını ve bütün Alman sömürgelerinin Fransa, İngiltere ve Belçika gibi ülkelere verilmesini düşünmekteydi⁸⁴.

Rus işçi sınıfının Boğazların ele geçirilmesi ile ilgili herhangi bir talebi yoktu. Asıl talep orta sınıf sanayiciler, tüccarlar ve profesyoneller adı verilen eğitimli çalışan mühendisler, avukatlar, doktorlardan geliyordu. Bunun bir nedeni Rus buğdayının Boğazlardan geçiydi. Diğer de Panslavistlerin Osmanlı Devleti hakkındaki tarihsel misyonuydu⁸⁵. Rusya'nın tahıl ihracatının %90'ı, toplam ihracatının %50'si Boğazlar üzerinden gerçekleşiyordu⁸⁶. Buğday fiyatlarındaki dalgalanma, özellikle Osmanlı-İtalyan Savaşı süresince Rusya'da hissedilmiştir. Hububat fiyatları, Osmanlıların Trablusgarp'ta uğradıkları yenilgi veya elde ettikleri başarıları ile doğru orantılı olarak azalmış veya artmıştır. Çanakkale'de meydana gelen herhangi bir olay da Rusya'nın hububat pazarını olumsuz etkilemekteydi. Yani buğday ihracatı yapan Rusya için Çanakkale Boğazı oldukça kritikti⁸⁷.

Rusya'nın çıkarına olan bir deniz harekâtına yönlendirilmiş gözükten İngiltere, Osmanlı Boğazları'na yapılacak olan bu harekâtın kendi çıkarlarına da hizmet ettiğini görmüş olmalıdır. İngiltere'nin çıkarına hizmet etmeyen bir harekâta sırf Rus dostları için gireceği düşünülemezdi. Rusya'nın Karadeniz'deki limanlarını silah ve cephane sevkıyatına açmak, Osmanlı Devleti'ni savaşın dışına itmek, böylece Yunanistan, Romanya, İtalya ve belki de Bulgaristan'ı yanlarına çekmek, bunun sonucu olarak da Alman-Avusturya ordularını güneyden tehdit edip Almanları barışa zorlamak bu harekâtın nedenleri arasında gösterilebilir.

Rusya'nın öncelikli düşmanı bu savaşta Türklerdi. Hatta Ordu Kurmay Heyetlerinin ve Donanmanın önceliği Osmanlı Devleti'ne karşı girişilen seferberliğin zaman çizelgesini hızlandırmak olmuştur. Bunun yanında Karadeniz kıyısında

⁸³ Avrupa'nın merkezinde Kutsal Roma İmparatorluğu'na bağlı eski bir krallık. Daha sonra Habsburg Avusturya'sının bir eyaleti olmuştur. Bugün Çek Cumhuriyeti sınırları içerisindedir. (Çevrimiçi), <http://www.britannica.com/place/Bohemia>, 12.02.2016.

⁸⁴ McMeekin, **a.g.e.**, s. 116.

⁸⁵ Acar, **a.g.e.**, s. 363.

⁸⁶ Aksakal, **a.g.e.**, s. 47.

⁸⁷ Aslanova, **a.g.e.**, s. 163.

bulundurulabilecek amfibi kuvvetlerin en az üç tam kolorduya çıkarılacak şekilde genişletilmesi, Odessa askeri mıntıkasında topçu taliminin yoğunlaştırılması; İstanbul'a yapılacak ilk parti amfibi çıkarma'nın S+10'dan S+5'e çekilmesi; Karadeniz filosu için dretnotlar yaptırılması ya da hemen ithal edilmesi; Kafkasya demiryolu hatlarının Kars ve Sarıkamış yoluyla Osmanlı sınırındaki Oltu'ya kadar uzatılması gibi çabaların tamamının hedefinde Türk toprakları olmuştur⁸⁸.

1.6. Doğu Prusya Cephesindeki Kuvvetlerin Komutanları, Silah ve Asker Miktarı

Rusya, Prusya Cephesinde Almanya ile savaşımıştır. Savaşa 1 ve 2. Ordularıyla girmiştir. Cephe Komutanı General Yakov Jilinski'dir. Birinci Ordu'nun komutanı General Pavel Rennenkampf'dir⁸⁹. 2. Ordu Komutanı ise Aleksander Samsanov⁹⁰'dur. Birinci Ordu 500 adet topla destekli 6,5 Piyade Tümeni ve 5,5 Süvari Tümeni'nden oluşmaktaydı. İkinci Ordu ise 720 topla destekli 11 Piyade Tümeni ve 3 Süvari tümeninden oluşmaktaydı. Bu iki ordu Almanya'nın 8. Ordusuna karşı savaşıyordu. Almanya'nın Prusya Cephesi Komutanı savaşın başında M. Pritvitsa'dır⁹¹. 23 Ağustos'ta görevi Paul Von Hindenburg⁹² devralmıştır. Alman Ordusu 1000 topla destekli 14,5 Piyade Tümeni ile 1 Süvari Tümeni'nden oluşmaktaydı⁹³.

⁸⁸ McMeekin, **a.g.e.**, s. 169 ve 55-56.

⁸⁹ Pavel von Rennenkampf (1854-1918). Rus General (Süvari sınıfı). 19 yaşında Rus ordusuna katıldı. General Samsanov'un Ordusunun Alman VIII. Ordusu tarafından yok edilmesinde, kendi ordusunun hareketsiz kalması sebebiyle eleştirilmiştir. Zalecki, **a.g.e.**, s. 517-521.

⁹⁰ Alexander Samsanov (1858-1914). Rus General. Askerlik hayatının ilk yıllarında orduda süvari subayı olarak görev almıştır. 1877-78 Rus-Türk savaşına katıldı. 1914 yılında Doğu Prusya'ya yapılan taarruz neticesinde, Tannenberg Muharebesinde Ordusu Almanlar tarafından yok edildi. Sonrasında kafasına ateş ederek intihar etti. Cesedi bulunamadı. Zalecki, **a.g.e.**, s. 542-544, Samsanov'un intihar edip etmediği konusunda tartışma vardır. Kaynaklar çeşitlilik göstermektedir. Öldürülmüş de olabilir. A.G. Mernikov eserinde kafasından vurularak öldürüldüğünü yazmaktadır.

⁹¹ Mark von Prittwitz (1848-1917). Alman General. Birinci Dünya Savaşı'nın başında VIII. Ordu Komutanlığına atandı. Doğu Prusya'da Alman kuvvetlerinin büyük çoğunluğu onun emir komutasındaydı. Zalecki, **a.g.e.**, s. 496-497.

⁹² Paul Ludwig Hans Anton von Beneckendorff und von Hindenburg (1847-1934). Alman General ve Devlet adamı. Birinci Dünya Savaşı'nda Mareşal rütbesine kadar yükseldi. 1911'de General rütbesinden emekliye ayrılmasına rağmen, 1914'te yeniden göreve çağırıldı. Ordunun en iyi stratejistlerinden biri olarak gösterilir. 1925-1934 yılları arasında Almanya'nın Başkanlığını yapmıştır. Zalecki, **a.g.e.**, s. 158-160.

⁹³ Mernikov vd. , **a.g.e.**, s. 38-40.

1.7. Galiçya Cephesindeki Kuvvetlerin Komutanları, Silah ve Asker Miktarı

Galiçya cephesinde Rusya Avusturya orduları ile karşı karşıya gelmiştir. Rusya savaşa 3, 4, 5 ve 8. orduları ile katılmıştır. Galiçya Cephesi Komutanı General N. İ. İvanov'dur⁹⁴. 3. Ordu Komutanı N. V. Ruzskiy⁹⁵, 4. Ordu Komutanı General A. E. Evert⁹⁶, 5. Ordu Komutanı ise General P. A. Pleve'dir⁹⁷. Avusturya ise 1, 2, 3 ve 4. Orduları ile Rusya'nın karşısına çıkmıştır. Cephe Komutanı General Ertsgertsog Fridrih Wilhelm'di⁹⁸. Rusya'nın Galiçya Cephesi'nde toplam 36,5 Piyade ve 12,5 Süvari tümeni bulunmaktaydı. Avusturya'nın mevcudu ise 39 Piyade ve 10 Süvari tümeniydi. Rusya'nın 4. Ordusu 109.000 asker ve 430 toptan, 5. Ordusu 147.000 asker ve 460 toptan oluşuyordu. 4. Avusturya Ordusu ise 250.000 asker ve 460 toptan müteşekkildi⁹⁹.

1.8. Kafkasya Cephesindeki Kuvvetlerin Komutanları, Silah ve Asker Miktarı ile Tiflis Askeri Yolu

Rus Kafkas Ordusu'nun karargâhı Tiflis'de bulunmaktaydı. Toplam mevcut yaklaşık 350.000'di. Rus kuvvetleri Osmanlı 3. Ordu'sunun yaklaşık 3,5 katı kadardı. Osmanlı 3. Ordusu 100.000 askerden oluşmaktaydı¹⁰⁰. Rus ordusu iki Kolordu'dan oluşmaktaydı. Fakat Olası Alman istilasına karşı yıpratma savaşı düşünen General Yuri

⁹⁴ Nikolai İvanov (1851-1919). Rus General. 1904-1905 Rus-Japon Savaşına katıldı. 1908-1914 arasında Kiev'deki Rus Ordusunun Komutanlığını yaptı. Birinci Dünya Savaşı çıkınca Galiçya Cephesine görevlendirildi. Galiçya Cephesinde Ordusunu iyi sevk idare edememiş ve birçok fırsatları kaçırmıştır. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 249-253.

⁹⁵ Nikolai Vladimiroviç Ruzsky (1854-1918). Rus General. 1914-1917 yılları arasında Güneybatı cephesi Galiçya'da 3'üncü Ordu Komutanlığı yaptı. Birçok büyük manevraya komuta etti. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 533-536.

⁹⁶ Aleksey Ermolayeviç Evert (1857-1926). Rus General. General Samsanov'un ordusunun imhasından sonra bölgede 10. Ordu kuruldu. Başına General A.F. Von Den Brinken atandı. Onun emir komutasına da General Evert atandı fakat kısa bir süre sonra IV. Ordunun başına getirildi. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 696-700.

⁹⁷ Pavel Adamoviç Pleve (1850-1916). Rus General. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na katıldı. 19.07.1914 tarihinde V. Ordu Komutanlığına atandı. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 478-481.

⁹⁸ Friedrich Wilhelm Victor Albert von Hohenzollern (1859-1941). Avusturyalı General. 1914 yılında Avusturya, Birinci Dünya Savaşı'na girince Genelkurmay Başkanı oldu. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 118-119.

⁹⁹ Mernikov vd. , **a.g.e.**, s. 44-46.

¹⁰⁰ McMeekin, **a.g.e.**, s. 163.

Danilov¹⁰¹, Polonya'daki müstahkem mevkiileri yıktırınca bir kolordu da Kafkas Cephesine kaydırıldı¹⁰². Rus Kafkas Ordusu Komutanı General Nikolay Yudenich'di¹⁰³. Osmanlı Ordusu'nun başında harekâttan önce Hasan İzzet Paşa bulunmaktaydı. Harekâta karşı çıkınca Enver Paşa kendisini görevden aldı ve komutayı üstlendi. IX. Kolordu Komutanı İhsan Paşa, X. Kolordu Komutanı Hafız Hakkı Paşa, XI. Kolordu Komutanı Galip Paşa'dır¹⁰⁴.

Rusya'nın Kafkas Cephesinde başarılar elde etmesinin en önemli sebebi, lojistik açıdan sıkıntı yaşamamasıdır. Mühimmat, asker, erzak nakli konusunda tüm Kafkasya boyunca döşenen demiryolları, şose yollar ve deniz taşımacılığı sayesinde cepheye rahatça sevkiyat yapmıştır. Bu yollardan en önemlisi Tbiliskaya-Voennaya Doroga'dır (Tiflis Askeri Yolu). 1827 yılında Tiflis ile Moskova arasında kurulan acele posta ulaşımı zamanla tekerlekli araçların kullanımına uygun bir yol haline getirildi ve bu yol Rus Ordusu tarafından askeri maksatla kullanılmaya başlandı. Tbiliskaya-Voennaya Doroga Rusya ve Kafkasya arasındaki ekonomik ilişkilerinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Sovyetler zamanında yol restore edilmiştir. Bugün, Rusya'yı Gürcistan ve Ermenistan'a bağladığından dolayı ana taşıma yoludur¹⁰⁵.

1.9. İran Cephesindeki Kuvvetlerin Komutanları, Silah ve Asker Miktarı

1. Dünya Savaşı'ndaki diğer Rus cephelerine nazaran, İran topraklarında bulunan Rus askerinin sayısı çok daha düşüktü. Enzeli-Kazvin-Tahrân ulaşım hattında

¹⁰¹ Yuriy Nikiforoviç Danilov (1866-1937). Rus General. 1866 yılında Kiev'de doğdu. 1886 yılında Mihaylovskiy Topçu Okulundan, 1892 yılında Harp Akademisinden mezun oldu. Birinci Dünya Savaşı esnasında Shtavka'ya atandı. Grand Dük ve General Yanuşkeviç'ten sonra ordu içerisindeki en yetkili üçüncü kişiydi. 1915 yılında Çar komutayı devralınca pozisyonunu kaybetti ve kuzey cephesine atandı. Bolşevik İhtilalinden sonra Fransa'ya kaçtı ve orda öldü. Zaleevskiy, **a.g.e.**, s. 190-191.

¹⁰² McMeekin, **a.g.e.**, s. 37-39.

¹⁰³ Rus General (1862-1933). Kafkas Ordusu komutanı olarak Erzurum ve Trabzon'da kazandığı başarılarla tanınmıştır. 1919'da İngilizlerin desteğiyle Bolşeviklere karşı 20.000 kişilik bir orduyla harekete geçmiştir. İngiliz desteğinin geri çekilmesi üzerine geri çekilmiş ve Fransa'ya sığınmıştır. Fevzi Çakmak, **Büyük Harp'te Şark Cephesi Harekâtı**, İş Bankası Yayınları, 2011 İstanbul, s. 635, not 58.

¹⁰⁴ Kurat, **Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri**, s. 270-271

¹⁰⁵ Voennaya-Tbiliskaya Doroga, (**Çevrimiçi**), <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/173552/>, 03.03.2016.

yaklaşık 20.000 asker bulunuyordu. General T. G. Çernozubov¹⁰⁶ İran'ın Van'a bakan kuzeybatı sınırına Kafkasya IV. Kazak Tümeni'nin tamamını, Transbaykal Kazaklarından oluşan iki tugayı ve Ermeni milislerinden oluşan dört takımı yerleştirmişti. Urmiye vilayetinde ise beş bin asker ve ajan mevcuttu. Yaklaşık olarak İran'ın kritik bölgelerinde 25 ile 30 bin civarında Rus askeri bulunmaktaydı¹⁰⁷. İran cephesinde Osmanlı Devleti ile olan savaşlar Tebriz-Dilman-Urumiye-Kotur-Selmas-Kirmanşah gibi bölgelerde yoğunlaşıyordu¹⁰⁸. Fakat bu savaşlar Sarıkamış harekâtına göre çok daha küçük ölçekliydi. Yaklaşık olarak 5000 askerden daha az kuvvetle ve kuşatma manevraları şeklinde gerçekleştiriliyordu¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Fedor Grigoroviç Çernozubov (1863-1919). Rus General. 1915 yılında Kafkas Cephesinde IV. Kafkas Tümeninin komutanı oldu. 1916 yılında II. Kafkas Kolordusunun komutanı oldu ve yıldızı parladı. Zaleecki, **a.g.e.**, s. 663.

¹⁰⁷ McMeekin, **a.g.e.**, s. 222.

¹⁰⁸ Satan, **a.g.e.**, s. 191-192.

¹⁰⁹ McMeekin, **a.g.e.**, s. 216.

İKİNCİ BÖLÜM

BATI CEPHESİ

2.1. Doğu Prusya'nın Konumu ve İtilaf Devletleri Açısından Önemi

Doğu Prusya Niemen Nehri karşısında Rusya'nın enine doğru uzanan uzun bir toprak parçasıdır. Kuzeyde Baltık Denizi, güneyde ise Rus Polonyası tarafından çevrilmiştir¹. Rusya savaşa giden süreçte diplomasi oyunları ile düşmanlarını uyutmaya çalışmış, özellikle seferberliğini büyük bir gizlilikle yürütmüştür. Bunu Savaş Bakanı Suhomlinov'a 21 Kasım 1912'de bir askeri kurul tarafından sunulan gizli raporla anlayabiliyoruz: *“Düşmanın savaştan hâlâ kaçınabileceği umudunu geri dönülmez biçimde kesmemesi açısından, çatışmaya başlamadan yığınağı tamamlamak avantajlı olacaktır”*². Suhomlinov yapılan savaş planlarında ağırlığı Galiçya'ya vermeyi düşünüyor, Prusya'da ise göstermelik kuvvetler tutup savunma savaşı yapmayı tasarlıyordu. Suhomlinov'un bu stratejisi Alman tehdidi altındaki Fransa'yı endişeye sokmaktaydı. Ona kalsa Polonya'daki bütün müstahkem mevkiiler yıkılacaktı. Fransız dostu Bakanlar Konseyi başkanı V.N. Kokovçev³ ve Grandük Nikolay'ın girişimleriyle Vistül üzerindeki demiryolu köprülerini koruyan Novogeyoriyevsk ve İvangorad gibi bazı tahkim edilmiş mevkiiler kurtarıldı. Bütün bunlar Fransız-Rus ittifakını ayakta tutmak için yapılıyordu. Fransa, Polonya'da stratejik bir demiryolu ağının inşası için ısrar etmekteydi. Sermaye ise Fransa'dan sağlanacaktı. Fakat bu hiçbir zaman Rus önceliği olmamıştır. Demiryollarının Almanların eline geçmesi riski yüzünden Ruslar Niemen şehrinin batısına demiryolu yapmaya yanaşmadılar⁴. Ruslar kendi bölgelerine demiryolu yapmaya yanaşmasalar da Almanya'nın kendi topraklarında oldukça etkili

¹ Hart, **a.g.e.**, s. 128.

² McMeekin, **a.g.e.**, s. 85.

³ Vladimir Nikolayeviç Kokovtsov (1853-1943). Rus Ekonomi Bakanı, ayrıca bakanlar kurulunda çeşitli görevler almıştır. (**Çevrimiçi**), <http://www.prilib.ru/history/pages/item.aspx?itemid=849>, 18.02.2016.

⁴ McMeekin, **a.g.e.**, s. 39.

bir demiryolu ağı bulunmaktaydı. Bu da Almanya'yı cepheye sevk edeceği asker ve mühimmat açısından rahatlatıyordu⁵.

1914 yılına gelindiğinde Rus Ordularının Başkumandanlığına Çar'ın amcası Grandük Nikolay Nikolayeviç⁶ getirilmişti. Almanlara karşı savunma savaşı düşünülmüyordu. Asıl kuvvetler ise Avusturya-Macaristan cephesine gönderilecekti. Fakat Almanların süratle Paris'e yaklaşması üzerine, İngiltere ve Fransa, Almanya'yı iki ateş arasında bırakmak için Rusya'nın Prusya'ya saldırmasını istediler. Rusya bunu kabul etti⁷. Her ne kadar seferberlik gizli yürütülmüş olsa da, cephedeki I ve II. ordular hem personel yönünden hem de mühimmat yönünden eksikti. Seferberlik tam anlamıyla gerçekleştirilemeden birlikler cepheye sürülecekti. Birlikler cepheye sürüldüğünde savaşın henüz başında silah başına düşen mühimmat miktarı Mançurya'da Rus-Japon savaşı sırasında 1000 iken, Prusya'da bu rakam 420'ydi. Uzun süreli bir savaş olacağı düşünülse bu rakam oldukça düşüktü. Rusya'nın bu saldırıda inisiyatif almasının sebeplerinden biri de Paris'teki Rus Askeri Ataşesi İgnatyev'in⁸, Fransa'nın Almanya karşısında büyük kayıplara uğradığını, bazı alaylarda bu kaybın yüzde elli oranında olduğunu, savaşın kaderinin ve Alman Ordularının durdurulmasının ancak bu kuvvetleri Rusya'nın üzerine çekerek belirlenebileceği yönündeki raporlarıdır⁹.

⁵ Joll, **a.g.e.**, s.146.

⁶ Büyük Knez Nikolay Nikolayeviç (Mladshiy). Rus Asker ve Devlet Adamı (1856-1929). 1856'da Petersburg'da doğdu. Romanov sülalesinden gelir. Birinci Dünya Savaşının başlangıcında Rus Ordularının Başkomutanıydı. Galiçya cephesinde işler kötü gidince Çar II. Nikolay başkomutanlığı devraldı ve kendisini Kafkas Cephesine gönderdi. Bolşevik ihtilalinden sonra Fransa'ya gitti ve orda öldü. Geniş bilgi için: Runov, **a.g.e.**, Moskva 2014.

⁷ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 413.

⁸ Aleksey Alekseyeviç İgnatyev (1877-1954). Rus Ataşe. Süvari sınıfındandır. 1905'deki Rus-Japon Savaşı'na katıldı. 1907'den itibaren Danimarka, İsveç ve Norveç'te askeri ataşelik yaptı. 1912 yılında aynı görevi Fransa'da yapmaya başladı. Bolşevik Devriminden sonra Fransa'da kaldı. 1937'den itibaren Sovyetlerde askeri okullarda öğretim görevliliği yaptı. Я.В.Глинка, **Одиннадцать Лет в Государственной Думе (1906-1917)**, Duma'da Onbir Yıl (1906-1917)), Дневник и воспоминания, Москва 2001.

⁹ Stone, **a.g.e.**, s. 48-49, Emets, **a.g.e.**, s. 71-72.

27 Ağustos 1914'te General J. Hoffr¹⁰, İgnatyev'e Fransız Ordusunun durumunun oldukça ağır olduğundan ve bu durumun Almanların, Rusya'nın baskısını Batı Prusya'da ve Poznaniya'da hissetmedikçe değişmeyeceğini söylemiştir. Bu görüşmeden üç gün sonra İgnatyev'in gönderdiği telgrafta şu ibareler yazmaktadır: ” *Bence, Almanların Paris'e girmesi birkaç günlük mesele haline geldi çünkü Fransızlar taarruz eden Alman kuvvetlerine cevap verecek güce sahip değiller. Böyle bir şey yaparlar ise ordularının birbiriyle irtibatı kopabilir* ”. Yine İgnatyev'in, General Hoffr'ın en yakın yardımcısı Bertelo¹¹ ile görüşmesinde: “*Her ne kadar ağır gelse de Fransa ordularını korumaya karar verdi, çünkü Alman taarruzlarını üzerine alacak ve Rusya'nın Berlin'e ulaşmasını sağlayacaktır*” cümlelerini sarf eden Bertelo, Almanya karşısındaki çaresizliklerini Rusya'nın yardımlarıyla bertaraf etme niyetini açığa vurmaktadır. İgnatyev ise yazdığı bir sonraki mektupta Fransız isteklerine duyarsız kalmamaktadır:” *Bizim kararlı faaliyetlerimize istinaden, özellikle Torno ve Ponzan saldırılarında, Fransız Orduları ayakta kalmayı başaracaktır ve Paris'i feda etmeye hazırlar. Savaşın zaferle sonuçlanması, Berlin'in tarafımızca ele geçirilmesine bağlıdır. Kısa vadeli zafer Visla'nın sol kıyısını işgal edip Alman kuvvetlerini üzerimize çekmek olacaktır. Yeni kurulan kabinenin vaatleri, basında çıkanlar, askeri otoritelerin görüşleri... Bunların hepsi Fransa'nın bize yardım etmedeki kararlılığını gösteriyor. Almanya'nın geleceği ile ilgili kararımızda yanımızda olacaklar*¹². General Brusilov¹³ da hatıralarında Fransa'nın düştüğü zor durumdan kurtarılması için savaşın başında Nikolay Nikolayeviç'in daha önce çalışılmış planı tam anlamıyla doğru zamanda hayata geçirip hızlı bir şekilde orduyu taarruz ettirdiğini, ordunun mevzilenmesini ve hazır olmasını beklemeden bu taarruzu gerçekleştirdiğini dile getirmektedir. Brusilov'a göre

¹⁰ Joffre Hoffr (1852-1931). Fransız Mareşal 1914-1916 yılları arasında Fransız Ordusunun Genelkurmay Başkanlığını yapmıştır. Zaleckiy, **a.g.e.**, s. 240-243.

¹¹ Anri-Matias Bertelo (1861-1931). Fransız General. Tümen Komutanı. 1913 yılında Genelkurmay Başkanının yardımcısı oldu. 1916 yılının Eylül ayında Berden'de XXXII. Kolordu 53. Tümenin Komutanlığını yaptı. Zaleckiy, **a.g.e.**, s. 61.

¹² Emets, **a.g.e.**, s. 72.

¹³ Aleksey Alekseyeviç Brusilov (1853-1926). Rus General (Süvari sınıfından). Galiçya Cephesindeki “Brusilov Tarruzu” ile tanınır. Zaleckiy, **a.g.e.**, s. 90-98.

Fransa kurtarılmalıydı, eğer Fransa devre dışı kalırsa Rusya da savaşı kaybederdi¹⁴. Savaşın ilk birkaç ayındaki paha biçilmez Rus yardımını kabul eden müttefiklerin basınında, özellikle önde gelen gazetelerinde Rusya için “*Kendisini Feda Eden Müttefik*” temalı haberler yapılmaktaydı. Fransız Temps Gazetesinde “*Bizim Arkadaşlarımız-Ruslar ve Slavlar*” adlı makalede şöyle yazıyordu: “*Bizim güvenilir müttefikimiz Rusya savaşın ilk beş ayında Galiçya’da parlak zaferler kazandı ve Fransa’ya yardım etme uğruna elinden ne geliyorsa yaptı. Rusya’nın bizim için yaptığından daha fazlasını talep etmeyeceğiz, hayal etmesi bile çok güç*”. Bu düşünce İngiliz gazetelerinde de gelişmişti. Rus Ordusunun cesaretinden bahsediliyordu. Müttefiklerin beklediğinden çok daha fazlasını yapmışlardı. Rusya tarafında ise farklı düşünceler mevcuttu. Rusya’daki Britanyalı askeri ajan Albay Noks’un¹⁵ hatıralarında Rusların bir kesimi İngiltere’nin Fransız karşı taarruzunu yavaşlattığı, ertelettiğini düşünmekteydi. Bu bir batı diplomasi oyunuydu. Bu oyunun sebebi ise İngiltere’nin savaş sonunda güçlü bir Rusya istememesiydi¹⁶.

2.2. Büyük Sırbistan Komitesi

“Büyük Sırbistan Komitesi” teşkilatına mensup Princip adlı bir üniversite öğrencisi, 28 Haziran 1914 tarihinde, Sarayevo şehrine gelen Avusturya veliahdı Franz Ferdinand’ı¹⁷ ve eşini tabancasıyla vurarak öldürdü. Bunun üzerine 23 Temmuz 1914’de Avusturya-Macaristan tarafından Sırbistan’a ultimatom verildi. Ultimatom reddedilince 28 Temmuz 1914’de savaş başladı. 1 Ağustos’ta Almanya Rusya’ya, 3 Ağustos’ta Almanya Fransa’ya, 4 Ağustos’ta İngiltere Fransa’ya savaş ilan etti. İtalya tarafsızlığını ilan etti¹⁸. Aslında Rusya savaşın gidişatında İtalya’nın İtilaf Devletleri

¹⁴ Emets, **a.g.e.**, s. 74, not 117.

¹⁵ Alfred Knox (1870-1964). İngiliz asker. Birinci Dünya Savaşı’nda, Rus Ordusu içerisinde irtibat subaylığı yaptı. Geniş bilgi için bkz.: Alfred Knox, **With the Russian Army (1914-1917)**, Hutchinson&co. Paternoster Row, London 1921.

¹⁶ Emets, **a.g.e.**, s. 107.

¹⁷ Franz Ferdinand (1863-1914). Avusturya-Macaristan Prensi. Tahtın veliahtıydı fakat Saraybosna’da bir Sırp tarafından öldürüldü. Zaleecki, **a.g.e.**, s. 625-627.

¹⁸ Kurat, **Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri**, s. 225-226. Rusya, Sırbistan’a verilen ultimatom süresinin uzatılması için Avusturya nezdinde girişimde bulunmuştur. Sırlara vakit kazandırmak için yapılan bu hareket Avusturya tarafından

safında yer almasına şüphe ile bakmaktaydı. Çünkü İtalya, bir yandan Avusturya-Macaristan ile iyi ilişkilerini devam ettirirken bir yandan da Almanya ve Avusturya'ya yapılan silah kaçakçılığının merkezi durumundaydı. Rusya, İtalya'nın savaş sonunda orantısız isteklerde bulunabileceğinden de çekinmekteydi¹⁹. Savaşın başlamasıyla Ruslarda yabancı düşmanlığı tırmandı. Hatta başkent Petersburg'un adı Almanca kökenli olduğu için Petrograd olarak değiştirildi²⁰.

2.3. Doğu Prusya'da Rus Seferberliği ve Alman Savaş Planı

Almanya'yı ve doğrudan da Doğu Prusya'daki Alman Sekizinci Ordusu'nun komutanlarını alarma geçirmemek açısından Varşova mıntıkasında seferberlik savaşın başında uygulanmamıştır. Rusya muhtemelen birkaç gün kazanmak istemişti. Çünkü Avrupa'da Alman ordusu savaşıacağı en kuvvetli orduydı. Genel seferberlik 24 Temmuz 1914 sabah saat 11.00'de Sazonov'un Rus Genelkurmay Başkanı Yanuşkeviç'e²¹ orduyu savaşa hazırlık konumuna geçirecek bütün düzenlemeleri yapma talimatıyla başladı. Yanuşkeviç 26 Temmuz 1914 gecesı saat 03:26'da çektiğı telgrafla bütün Avrupa Rusya'sında seferberliğin başlayacağını bildirdi. Seferberlik Varşova, Vilna (Vilnius), Kazan, Kiev, Moskova ve Odessa mıntıklarında başlatıldı. 27 Temmuz'da ise Omsk, İrkutsk, Türkistan ve Kafkasya askeri bölgelerinde de seferberliğin başladığını bildiren telgrafı çekti²². Rusya'nın seferberlikle ilgili faaliyetlerini haber alan Almanya, aynı anda hem Paris'e hem de St. Petersburg'a ultiatom verdi. Almanlar ultiatomla, *“Avusturya ve bize karşı bütün savaş tedbirlerinizi on iki saat zarfında durdurmalısınız ve bundan bizi mutlaka haberdar*

reddedilmiştir. Karabekir, **a.g.e.**, s. 46; Öldürülen arşidük için Roma'da bütün büyük devletler içinde bayrağını yarıya indirmeyen tek devlet Rusya idi. Taziye bildirmek bir yana Franz Ferdinand'ın ölümünün monarşi için bir lütuf sayılması gerektiğini Bulgar Askeri Ataşesine ifade ediyorlardı. McMeekin, **a.g.e.**, s. 71; Princip, 1917 yılında Sırp Hükümetince Selanik'te yargılandı. Suçunu itiraf ettikten sonra da idam edildi. McMeekin, **a.g.e.**, s. 64.

¹⁹ Rus Dışişleri Bakanlığı'ndan Rusya'nın Paris ve Londra Büyükelçisi İzvolskiy ve Bekendorf'a 1001 numaralı 23 Şubat/8 Mart 1915 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 7/1, s. 425.

²⁰ Devlet, **a.g.e.**, s. 115-123

²¹ Nikolay Yanuşkeviç (1868-1918). 1868 yılında Peterburg'da doğdu. 1896 yılında Mihaylovskiy Topçu Okulundan, 1896 yılında Harp Akademisinden mezun oldu. 1914 yılında Genelkurmay Başkanı olduysa da uzun süre bu görevi yürütemedi. Kısa süre sonra yerine General Danilov geçti. 1918 yılında öldü. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 727-728.

²² McMeekin, **a.g.e.**, s. 78, 84.

etmelisiniz” talebini iletiler. Sazonov ise cevabında teknik olarak bunun mümkün olmadığını müzakereler devam ettiği sürece Rusya’nın taarruz etmeyeceğini bildiriyordu²³. Yani Rusya yine diplomatik oyunlar peşindeydi.

Varşova’daki Alman konsolosu 29 Temmuz’da Bethmann Hollweg’e Rus seferberliğini yorumlayacak şu sözleri söylüyordu : *“Rusya daha şimdiden tam anlamıyla bir savaşa hazırlık durumunda... Almanya’ya karşı sevk edilen birlikler Niemen nehri boyunca Lomza ve Kovno arasında; Avusturya’ya karşı sevk edilen birlikler ise Lublin ve Kovel’de (bugün Ukrayna’da) toplanıyor. ... (Prusya sınırına giden) Varşova-Kalish hattı ve Varşova-Viyana yolu piyadelerle ve yol yataklarının altına mayın döşeyen istihkâmcılarla dolu”*.

Rusya için Prusya cephesinde tehlike arz eden önemli bir husus Prusya içlerindeki Alman demiryolu ağıydı. İsveç’le XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yapılan savaşlar ve Napoleon’un 1812’deki istilasını, Rusya’nın batı sınırının saldırıya ne kadar da açık olduğunu gösteriyordu. Almanya ve Rusya arasında doğal engeller bulunmamaktaydı ve bu durum olası Alman istilasını mevcut demiryolu ağı da düşünülünce kolaylaştırıyordu. Alman istilasını konusundaki Rus endişeleri Brest-Litovsk’ta da açıkça görülmüştür: Bugün dahi Rusya’ya geçecek trenler, vagonların daha geniş raylara uydurulması için bir saat ya da daha uzun süre istasyonda beklemek zorundadır²⁴. Bu endişeler doğru çıkmıştır. Tanenberg’de General Samsanov’un 2. Ordusu, Almanya ordusu tarafından kuzeybatıdaki demiryolunu kullanarak çevrilmişti ve çoğu da imha edildi²⁵.

Birinci Dünya Savaşı’ndaki Alman savaş planı, 1891-1905 yılları arasında Alman Genelkurmay Başkanlığının yapmış General Alfred Von Şliffen²⁶ tarafından

²³ Hart, **a.g.e.**, s. 32-33.

²⁴ McMeekin, **a.g.e.**, s. 92 ve 34-35.

²⁵ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 42.

²⁶ Alfred von Şliffen (1833-1913). Alman General (Mareşal). 1863’de Avusturya-Prusya, 1870-71’de Almanya-Fransa savaşlarına katıldı. 1891-1906 yılları arasında Genelkurmay Başkanlığını yaptı. 1905 yılında Fransa’yı baş düşman kabul ederek Şliffen planını hazırladı. Zaleecki, **a.g.e.**, s. 677-678.

oluşturulmuştu. General Moltke²⁷ ise Şliffen Planının esaslarını baz alarak planı kısa süreli sonuç alıcı bir şekle getirdi. İki planda esasta iki cepheden oluşuyordu: Doğu ve Batı. 6-8 hafta içinde batı cephesinde Fransa saf dışı bırakılacak ve bu sırada nispeten daha az kuvvetlerle doğu cephesinde düşman oyalanacaktı. Fransa'nın işi bittikten sonra ise Doğu Cephesine yönelinecek ve Rus orduları imha edilecekti²⁸. İtilaf Devletleri Almanya'yı iki cepheli bir savaşa sokabilmek için Rus Çarı II. Nikolay'ı 1914 yazında ikna ettiler. Savaşın başına kadar Rusya batı sınırlarının Kuzey-Batı'sına iki, güney batısına ise dört ordu sevk etmeyi başardı.

Rus I ve II. Ordularının vazifesi aşağı Visla ve Mazursk gölleri arasında bulunan düşmanı her iki kanattan çevirerek yok etmekti. Özellikle Kenigsberg ve Visla'ya doğru düşmanın geri çekilmelerine engel olunmalıydı. Bunun için asıl taarruzu I. Ordu gerçekleştirecekti. Almanların taarruzlarını üzerine çekecek, bu esnada Mazursk Göllerinden uzaklaşıp düşmanın sol kanadını çevirecekti. II. Ordu ise Mazursk Göllerinin batısından geçerek, I. Ordunun önünde bulunan düşmanı yok ederek Visla'nın aşağı kısımlarına doğru çekilmesini engelleyecekti²⁹. Bu planın hatası tasarısında değil icrasında olmuştur. Planın önemi, tehdit belirdiğinde Alman karargâhında yarattığı endişeyle ortaya çıkmıştı. Plandaki problem sevk ve idareyi zorlaştıran doğal engellerdi. İki ordunun 75 kilometrelik Mazurya Gölleri zinciriyle ayrılması ve bu yüzden Rennenkampf'ın ilerleme istikametinin batıda bulunan tahkim edilmiş Königsberg bölgesi ile altmış kilometrelik dar bir alana sıkışması planın icrasını zorlaştırmıştı. General Samsanov'un ordusu yaklaşık doksan kilometrelik bir cepheye yayılmışı. Bu yayılma ordunun kanatları ve merkeziyle irtibatlarını zorlaştırıyordu. Eğer bu kanatlar birbirleriyle irtibatlarını sağlayacak hareket kabiliyetine sahip olsalardı bu cephe genişliği bir avantaja dönüşebilirdi. Birliklerin ağır hareket etmesi ve yolların

²⁷ Helmuth Karl Bernhard von Moltke. Alman Genelkurmaybaşkanı. Seferin ilk aylarında her iki cephede saldırıların duraklaması üzerine genelkurmay başkanlığından alınmış, yerine General Falkenhaym getirilmiştir. Polatkan, **a.g.e.**, s. 26.

²⁸ Mernikov vd. , **a.g.e.**, s. 38.

²⁹ V.A. Zolotarev, **Первая Мировая: Забытая Война?** (Pervaya Mirovaya: Zabitaya Voyna?, Birinci Dünya Savaşı: Unutulmuş Savaş?), İzdatelstvo ACT, Moskva 2014, s. 20.

kötü oluşu yüzünden durum tehlikeli bir vaziyete büründü. Ordunun ilerlerken batıya doğru yaptığı yan hamleler, imhasını kolaylaştıracaktı³⁰.

2.4. Rus Ordularının Doğu Prusya'ya Taarruzu

4 (17) Ağustos³¹ 1914'de Rus orduları Kuzey-Batıdaki kuvvetleriyle Doğu Prusya'ya saldırdı. 2 Ordunun birliklerinin Mazursk Gölü³² istikametinde taarruz etmesi planlanmıştı. 1. Ordu General Rennenkampf'ın emir-komutasında gölün kuzeyinden, ikinci ordu ise General Samsanov'un emir-komutasında gölün güneyinden saldıracaktı. Rus Ordularını, 8. Alman Ordu Komutanı General M. Prittwitz karşıladı. Rus Savaş planının tam anlamıyla yerine getirilmemesine ve Rusya'nın tam anlamıyla seferber olamayışına rağmen, ilk günkü taarruzlar olumlu sonuçlar getirdi. İlk çarpışmalar 6 (19) Ağustos 1914'de Ştallupyonenada gerçekleşti. 1. Rus Ordusu düşman kuvvetleriyle karşılaştı ve onları Gumbinnen-Goldap şehrinin kıyılarına çekilmeye mecbur etti. Ertesi gün bu bölgedeki asıl Alman birlikleri harekete geçti ve taarruz eden Rus birlikleriyle karşılaştılar. Günün sonunda 1. Rus Ordusu Alman taarruzunu püskürttü ve Alman Orduları batıya doğru geri çekilmek zorunda kaldılar. Savaşın başındaki başarılar Rus Generallerinin başını döndürdü ve kolay bir zafer alacaklarını düşündüler. 8. Alman Ordusu geri çekilen Rus ordusunu takip etmeyip, Kenigsberg istikametine yavaşça ilerlediler³³. Fakat General Prittwitz, Kurmay Başkanı ile birlikte Genelkurmay Başkanı Moltke tarafından 22 Ağustosta görevinden azledildi. Suçu orduyu Vistül Nehrinin

³⁰ Hart, **a.g.e.**, s. 128, 133.

³¹ Ruslar uzun süre Julian Takvimini kullanmıştır. 1918 yılında Gregoryan Takvimine geçmişlerdir. Gregoryan takvimi, Julian takvimine göre daha öndedir. Yani Birinci Dünya Savaşı yıllarında Ruslar eski takvimini kullanıyordu. Bu yüzden iki tarih de birlikte verilmiştir. библиотека Православие, **Календарный Вопрос** (Kalendarniy Vapros, Takvim Meselesi), Издательство Сретенского Монастыря, Москва 1918.

³² Bugün Polonya'da bulunan Mazuria eyaletinde bir göl. Mazuria eyaletinde birçok göl bulunmaktadır. Göller bölgesi gibi adlandırılabilir. Ruslar Tanenberg ve Mazuria'da çok büyük kayıplara uğradılar. Bkz. Rupert Koli, **Первая Мировая Война** (Pervaya Mirovaya Voyna, Birinci Dünya Savaşı) (World War One), Издательство Kolibri, Москва 2015, s. 20, Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 414.

³³ Mernikov vd., **a.g.e.**, s.40- 41.

gerisine çekmeyi düşünmekte. Yeni komutanlar General von Hindenburg ve Kurmay Başkanı Ludendorff'du³⁴.

2.5. Rus Ordusunun Tannenberg Hezimet

7 (20) Ağustos'ta Prusya sınırının bir bölümü 2. Rus Ordusunun eline geçti. Düşmanla karşılaşmadan günün sonunda Zoldau ve Neydenburg şehirlerine vardılar. Planlandığı gibi güneyden Mazurskiy Nehrine yaklaşıyorlardı. Alman Komuta heyeti Rus orduları arasındaki boşlukları kullanarak geri çekilmeyi durdurdular ve 8 (21) Ağustos'ta bütün güçlerini 2. Rus Ordusunun üstüne yönlendirdiler. Askeri birliklerin, kuzey batı demiryolunun kullanılarak transferi sağlandıktan sonra, Almanlar radyogramdan ele geçirilen şifrelenmiş mesajlara göre General Samsanov'un birliklerinin konuşlu oldukları bölgeye saldırdılar³⁵. 15 (28) Ağustosta General Von Fransua³⁶ komutasındaki 8. Alman Ordusu Rus Ordusunun sol kanadını kuşattı. General Von Bulov³⁷ aynı zamanda sağ kanadı dağıttı, General Von Makenzen³⁸ ise Samsanov'un merkez kuvvetlerine saldırdı. 16 (29) Ağustosta Billenbergskiy Ormanında Rus ordusu Almanlar tarafından arkadan kuşatıldı ve geri çekilme yolunu kapatacak şekilde ordular birleştiler. 90.000 Rus askeri esir düştü. 30.000 asker ise öldürüldü veya sakat kaldı. General Samsanov Rus Ordusu açısından yaşanan bu faciayla alakalı şunları söyledi: *"İmparator bana güvendi. Böyle bir felaketten sonra onun yüzüne tekrar nasıl bakacağım?"*³⁹. General Samsanov geri çekilme esnasında

³⁴ Hart, **a.g.e.**, s. 129-130. Erih Ludendorf (1865-1937). Alman General. Doğu Prusya'da General Hindenburg ile Tannenberg muharebesini kazandılar. Planları kendisi yaptı fakat Hindenburg kadar ün kazanamadı. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 375-378.

³⁵ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 42.

³⁶ Francois Fransua (1855-1939). Alman General (Piyade sınıfından). 1914 yılında Doğu Prusya'da VIII. Ordu Komutanlığı yaptı. Galiçya Cephesindeki savaflara katıldı. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 623-624.

³⁷ Karl von Bulov (1846-1921). Alman General. 1866'da Avusturya-Prusya, 1871'de Fransa-Prusya Savaşına katıldı. 1914 yılındaki seferberlikle birlikte II. Ordu Komutanlığına atandı. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 101-103.

³⁸ Avgust von Makenzen (1849-1945). Alman Mareşal. 1870-71'de Fransa-Prusya Savaşına katıldı. Birinci Dünya Savaşında Prusya ve Galiçya cephelerinde büyük başarılar gösterdi. Alman İmparatorluğunun en büyük askeri dehalari arasında gösterilir. Birinci Dünya Savaşı başlarında Doğu Prusya Cephesinde kolordu komutanlığı yaptı. 11.11.1914'de VIII. Ordu Komutanlığına atandı. Tannenberg muharebesinde büyük fayda gösterdi. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 384-387.

³⁹ Koli, **a.g.e.**, s. 20.

kurşunlanarak öldürüldü. 2. Rus ordusunun geri kalanı 17 (30) Ağustos'ta Narev Nehri'nin gerisine doğru uzaklaştılar.

27 Ağustos'ta Almanlar Samsanov'un ordusunun sol kanadına doğru bombardıman başlattı. Bu kanattaki Rus askerleri muharebe meydanından kaçtılar. Bu durum ikinci ordunun merkezini korumasız bıraktı. Almanların, Samsanov'un ordusunun merkezine yaptıkları saldırı netice vermeyince, İkinci Ordunun her iki kanadına birden saldırdılar. Rus kuvvetleri büyük bir bozguna uğradı. Alman çemberinden yalnızca 2.000 Rus askeri kurtulabildi⁴⁰.

Zafer kazanıldıktan sonra 8. Alman ordusunun bir kısmı 1. Rus Ordusuna saldırmak üzere sevk edildi ve 8 (15) Eylül'de onları Nieman'a doğru sürdü. Bu sefer Rus Ordusunu kuşatmak mümkün olmadı. Fakat bu harekâkatın sonuçları Rus Ordusu için ağılanacak kadar kötüydü. Kayıpları (ölü, yaralı ve esirler) 245.000 civarındaydı. Rus kuvvetleri ittifak devletlerine paha biçilmez bir yardımda bulunmuştu. Alman Genelkurmay'ı Marn⁴¹ muharebesinde Fransa'da bulunan ordunun bir kısmını geri çekmek zorunda kalmıştı⁴². Fransız ve İngiliz askeri ve siyasi figürleri Rus Ordusu'na, Prusya Cephesinde Almanları İtilaf Devletleri önünde zayıf düşüren aktif tutumundan dolayı gerekli saygıyı göstermektedir. Anılarında Mareşal Ferdinand Foch⁴³, "*Rus Ordusu aktif müdahalesiyle Alman Ordusunun kayda değer bölümünü üzerine çekmiş ve Marn'da bizim zaferi kazanmamıza sebep olmuştur*" demektedir. General Hoffr Rus Ordusunu, Marn Muharebelerinde Fransa'ya vermiş olduğu "*Büyük Hizmet*"inden ötürü tekrar tekrar kutlamaktadır. Bu türde söylemlere General Düpon, Lanrezak ve diğer birçok askeri kişilik katılmaktadır⁴⁴.

Bu harekâta General Hindenburg komuta etmişti ve sonuç olarak 8. Alman Ordusu Prusya'ya yönelip Tannenberg'te bir Rus Ordusunu imha edip, diğerlerini de

⁴⁰ Jay Winter vd., **I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 281.

⁴¹ Fransa'da nehir. 326 mil (526 km.) uzunluğundadır. Marn Nehrinin aktığı vadi Birinci Dünya Savaşı'nda, Alman ve Fransız Orduları arasında geçen "*Marne Muharebeleri*" adı verilen kanlı çarpışmalara sahne olmuştur. (Çevrimiçi), <http://www.britannica.com/place/Marne-River>, 04.02.2016.

⁴² Mernikov vd. , **a.g.e.**, s. 43.

⁴³ Mareşal Ferdinand Foch (1851-1929). Fransız General. 1918 yılında Almanya'ya karşı girişilen nihai taarruzda İtilaf Orduları Komutanlığı yapmıştır. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 620-622.

⁴⁴ Emets, **a.g.e.**, s. 82.

geri püskürtmüştü⁴⁵. Bu kuşatma harekâtının asıl planlayıcısı Yarbay Max Hoffman'dır⁴⁶. Kendisi General Schliffen tarafından Rus-Japon Savaşı'nda, Japon Ordusunun yanında gözlemci olarak görevlendirilmişti. Hoffman, bu savaşta General Samsanov ve Rennenkampf'ı yakından tanımıştır. Rus Ordusu hakkında da geniş bilgi edinmiştir. Bu muharebenin "*Tannenberg*" ismini almasını ise General Ludendorff'a kendisi teklif edip, 1410 yılında aynı bölgede Cermen şövalyelerinin uğradığı tarihi bozgunu silmeyi hedeflemiştir⁴⁷.

Galiçya'da ise durumlar Rusların lehineydi. Buradaki zaferden ilham alan Rus Komuta Heyeti, 1914 yılının sonbaharında Silezya'ya gerçekleştirmeyi düşündükleri geniş ölçekli taarruzu uygulamaya karar verdiler. Hedeflerinde Berlin vardı⁴⁸. Bunun için 1914 yılının Eylül ayında Varşova-Sandomir kıyısında, II. Rus Ordusunu kuzeybatı cephesine; IV, V ve VIII. Orduları ise güneybatı cephesine hareket ettirdi. Bu taarruz için ayrılan Rus kuvveti yaklaşık olarak 520.000'di. Bu kuvvet 2400 topla desteklenmişti. Almanya ve Avusturya ise bu cepheye VIII. Alman Ordusuyla, I. Avusturya-Macaristan Ordusunu sevk etti. Sayıları 310.000'i buluyordu. Bu kuvvet de 1.600 topla destekleniyordu. Rus taarruzunu kırmak için 15 (28) Eylül'de Alman ve Avusturya-Macaristan kuvvetleri taarruza geçtiler ve 25 Eylül (8 Ekim)'de Protsk-Radom-Sandomir şehirlerinin kıyılarına doğru hareket ettiler. Radom-Sandomir hattını yarmaya yönelik taarruzları ve San Nehrindeki müstahkem mevkiele zorlamaları, IV. ve VIII. Rus Ordusu tarafından önlendi. Bu durum Alman ve Avusturya-Macaristan Ordularının asıl taarruz istikametlerini güneydeki Protsk-Radom hattına çevirmelerine sebep oldu. Bu hattaki Rus kuvvetlerinin başında General A. Makenzen bulunmaktaydı. 26 Eylül (9 Ekim)'de Alman-Avusturya-Macaristan kuvvetleri taarruza geçtiler. Asıl taarruz istikameti Varşova'ydı. Tali taarruz ise İvangorad'a yapılacaktı. Rus Komuta Heyeti ise buna karşılık II, IV ve V. Ordularını Visla istikametinde hareket ettirip,

⁴⁵ Satan, **a.g.e.**, s. 28.

⁴⁶ Peter von Hoffman (1865-1923). Avusturya-Macaristan Ordusunda General. Birinci Dünya Savaşında Prusya ve Galiçya cephelerinde görev aldı. Zaleckiy, **a.g.e.**, s. 654.

⁴⁷ Hart, **a.g.e.**, s. 131 ve 137.

⁴⁸ Ayrapetyan ve Kabanov, **a.g.e.**, s. 23.

batıdaki geniş cepheye taarruz emri verdiler. Sonuç olarak 28 Eylül (11 Ekim) 1914’de Varşova ve İvangorad arasındaki hat boyunca bir hafta süren çetin muharebeler gerçekleşti. Rus Ordusu taarruzları püskürttü. Düşman kuvvetlerini Visla nehrinin kıyısında tuttu. 5 (18(Ekim)’e doğru Alman-Avusturya-Macaristan kuvvetleri o kadar güçsüzleştiler ki, Rus kuvvetleri bütün cephe boyunca genel taarruz başlattılar. Özellikle II ve V. Orduların bölgesindeki manevralar oldukça başarılıydı⁴⁹.

2.6. Varşova-İvangorad Harekâtı

6 (19) Ekim’de VIII. Alman Ordusunu komuta eden General Hindenburg Alman Ordusunu kuşatmadan kurtarmak için General Makenzen’e Varşova’dan batıya doğru Alman sınırına çekilmesi emrini verdi. 8 (21) Ekim’de Avusturya-Macaristan komuta heyeti Rus Ordusunun sol kanadının (IV ve VIII. Ordular) ilerleyişini durdurmak için I. Avusturya-Macaristan Ordusu İvangorad istikametinde taarruz etti. Altı günlük kanlı çarpışmalardan sonra Avusturya-Macaristan Ordusu yenildi ve geriye kalanlar Krakov istikametinde düzensiz bir şekilde geri çekildiler. 14 (27) Ekim’de Alman-Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin bütün cephede umumi taarruzları başladı. Rus Ordusu geri çekilen düşmanı etkin bir şekilde takip edememiş ve geri kalanları ortadan kaldıramamıştı. Bunun başlıca sebebi, Rus Ordusunun isteksizliği idi. Bir süre sonra taarruz eden kuvvetler iyice isteksizleşti. İleri yönlü taarruzlarının hızını düşürdüler. 26 Ekim (8 Kasım)’da Uneyuv-Lask-Pshedbuj-Mehov-Koshitse hattında durdular. Neredeyse Alman sınırına ulaşmışlardı. Alman-Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin 150.000 zayıyatı vardı. Rus Ordusu, bütün düşman kuvvetlerini ortadan kaldırma şansını kullanamadılar⁵⁰. Varşova-İvangorad muharebeleri, katılan birliklerin çokluğuyla ve sonuçlarıyla Birinci Dünya Savaşı’nın en önemli manevralarından birisidir. 300 km.lik bir cephede gerçekleşmiştir ve Rus Ordusuyla Alman-Avusturya-Macaristan Ordularının neredeyse yarısı bu muharebelere katılmıştır. Alman Ordusunun

⁴⁹ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 70-71.

⁵⁰ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 72.

yenilgisi, batı cephesinde zayıflamasına sebep olmuştur. İngiltere ve Fransa'nın Alman karşısındaki durumu da bu sayede iyileşmiştir⁵¹.

1915 Haziran başlarında Alman orduları San ve Bug nehirleri boyunca yeniden büyük bir taarruza harekâtı başlattılar. Alman ordusu 5 Ağustosta Varşova'yı, 20 Ağustosta Novo-Georgievsk (Modilin) kalesini, 25-26 Ağustos'ta Brest-Litovsk kalesini ele geçirdiler. Böylece Rusya doğu cephesinde genel bir yenilgiye uğradı. Bu yenilgilerden dolayı Rus Orduları Başkumandanı Grandük Nikola Nikolayeviç 5 Eylül 1915 tarihinde görevinden alınarak, Kafkasya Genel Valiliğine atandı. Çar II. Nikolay Rus Ordularının Başkumandanlığı vazifesini üzerine aldı. Rus Orduları Kurmay Başkanlığına General Alekseyev getirildi ve ordu üç cephe gurubuna bölündü. Kuzey Cephesi Grubu (General Ruzski), Orta Cephe Grubu (General Evert), Güney Cephesi Grubu (General İvanov)⁵². Alman 8. Ordusu bu savaşlarda 250.000 askerinin 100.000'i kaybetti⁵³. 1915 yılı sonbaharında Alman kuvvetleri taarruzlarını sürdürdüler. Kurlanda şehri ve devamında 2 Ekim'de Vilno şehri ele geçirildi. Almanlar Berezina ve Niemen nehirleri hattına kadar ilerleyip burada taarruzlarını durdurdular. Bunun sebebi ise batı cephesinde harbin devam etmesi ve yeni kuvvetlere ihtiyaç duyulmasıydı. Sağlam bir tahkimat yaparak bu bölgede siper harbine devam ettiler. Bu hat boyunca savaşın sonuna kadar Alman ve Rus orduları arasında siper harbi devam etti. Çar II. Nikolay'ın Başkomutanlığı üzerine alması Prusya cephesinde herhangi bir değişikliğe yol açmadı. 1915 sonu ve 1916 yılı başında Pripet-Seret-Prut nehirleri hattı üzerinde büyük savaşlar oldu fakat Almanlar durumunu korudular ve Rus taarruzlarını püskürttüler. 1916 yılı Haziran başından Eylül başına kadar General Burisilov'un Kovel şehrini geri almaya yönelik taarruzları sonuç vermedi. Almanlar Prusya Cephesinde savaşın sonuna kadar bu hatta tutundular⁵⁴.

⁵¹ Ayrapetyan ve Kabanov, **a.g.e.**, s. 23-24.

⁵² Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 415.

⁵³ Stone, **a.g.e.**, s. 69.

⁵⁴ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 416.

2.7. Galiçya'nın Konumu, Sosyolojik Özellikleri ve Rusya Açısından Önemi

Rusya'nın hedefindeki Galiçya bölgesi o dönemde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir eyaleti durumundaydı. Ortalama olarak boyu 510, eni 60-120 km. uzunluğundadır. Doğusunda Rusya (Podolya, Besarabya) ve Bukovina eyaleti; kuzeyinde Rusya'ya bağlı Polonya, batısında Silezya, güneyinde Karpat Dağları ve Macaristan vardır. Yüzölçümü yaklaşık 80.000 km²'dir. Arazisi orta engebeli ve yüksek dağları ile yayla özelliği taşımaktadır. En alçak yerleri 150-200 metre olan Vistül ile San bölgeleri; en yüksek yeri ise 2.000 metreyi geçen “Tarta” yükseklikleridir. Doğu Galiçya (Yukarı Dinyester) bölgesi verimli ovalarla kaplıdır. Orta kısımda (Küçük Polonya) ise Vistül ile San nehirleri arasındaki bölgede geniş ormanlar vardır. Karpatlar üzerinde, Galiçya bölgesinin güneydeki ülkelerle ulaşımını sağlayan birkaç geçit bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri Yaplanichsa, Vedochkia, Lizok, Lipkov, Dukla geçitleridir. Nüfusu sekiz milyonu geçiyordu. Doğusunda Ukraynalılar, batıda Lehler çoğunlukta idi. Halkın çoğunluğu Lehçe ve bir kısmı da Uraynaca-Rutence konuşmaktaydı. Yüksek tabakayı Polonyalılar oluşturmaktaydı⁵⁵. Rutenya kelimesi muhtemelen Avusturya Galiçya'sındaki Rutenlerle alakalıdır. Bu topluluğun büyük bölümü Rum Birleşik Doğu Kilisesi'ne bağlıydı ve Ukrayna dilinin bir lehçesini konuşmaktaydılar⁵⁶.

Günümüze göre Galiçya bölgesini yorumlayacak olursak, Doğu Galiçya bugünkü Batı Ukrayna'dır. Batı Galiçya ise Doğu Polonya'dır. IX. Yüzyılın başından XII. Yüzyıla kadar Doğu Galiçya ilk Rus Knezliklerinin idaresi altındaydı. Daha sonra Polonya, Macar, Tatar ve Litvanya Ordularının arasında el değiştirdi. 1340-1387 yılları arasında Doğu Galiçya'nın büyük bölümünü Leh soyluları ele geçirdiler ve Galiçya'yı, Lvov, Peremysl, Sanotskiy, Holmskiy, Belzkiy adıyla yönetim bölgelerine ayırdılar. XV. Yüzyılın ortalarında Galiçya, Peremysl, Sanotskiy ve Lvov idari bölgeleri Ruslar tarafından ele geçirildi. Lvov idari merkez yapılarak bu bölgeler yönetim altına alındı. 1772 yılında Polonya'nın ve Batı Ukrayna topraklarının bir kısmının Avusturya

⁵⁵ Taşyürek, a.g.e., s. 56.

⁵⁶ McMeekin, a.g.e., s. 41, not 28.

tarafından ele geçirilmesiyle bu bölgeye “*Büyük Krakov Düklüğüne bağlı Galiçya ve Lodomerii Krallığı (Koroloevstvo Galitsii i Lodomerii s Velikim Gerstsogsvom Krakovskim)*” adı verildi. Bu toprakların birçok devletin sınırına yakın olması, Galiçya ile eski Rus Knezliklerinin ve Ukrayna’nın tarihi bağlantıları, Rus İmparatorluğunun kuruluşunda yer alması ve diğer faktörler Avusturya-Macaristan ve Rus İmparatorluklarının dikkatini bölgeye çekmiştir. 1914 yılının Ağustos ayında Rus kuvvetleri Avusturya-Macaristan topraklarına hücum edip Galiçya’nın bir bölümünü ve Kuzey Bukovina’yı ele geçirmiştir ve hızlı bir şekilde sanki Galiçya Rus toprağıymış gibi burada idari yönetimini kurmuştur. Rus politikacılarının planı bu bölgenin tarihi bütünlüğünü ön plana çıkarıyordu.

1772 yılında Polonya’nın bölünmesiyle Galiçya Avusturya’nın idaresine geçerken, nüfusun üçte ikisini Rutenler, üçte birini de Lehler oluşturmaktaydı. XIX. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde nüfusun büyük bölümünü Rutenler ve Yahudiler (%43,7-%11,8) oluşturuyordu. Leh nüfus lider rolü oynamaktaydı. Çünkü soylular ve toprak sahipleri Lehti. Nüfusun büyük çoğunluğunun milli ve dini bağlılığı Lehlerden dolayı Polonya’yaydı. Bu durum Viyana’nın Leh yöneticilerine karşı politika üretebilmesi için oldukça faydalıydı. XIX. Yüzyıl boyunca Avusturya hanedanı, Galiçya’da Avusturya aleyhine büyüyen Leh karşıtlığını dengelemek için ulusal ve siyasi açıdan Rutenlerin tarafını tutmuştur.

Sınırdaki Rus nüfusu, XIX ve XX. Yüzyıllarda Podolya, Volın ve Holmshina’da Doğu Slav nüfusunu oluşturmaya devam ederken, Rus Edebiyatında ve medyasında “*Rutenler*” olarak adlandırıldılar. Çağdaş edebiyat ise “*Ukrayna Halkı*” olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki XX. Yüzyılda Rusya ve Doğu Galiçya’daki “*Ukraynalı*” terimi belirli siyasi gruplaşmayı belirtmek için kullanılmıştı. Doğu Galiçya’nın tarihi gelişimi Ruslara bölgedeki halka Rus ve Polonyalı olarak bakmaya izin vermişti. Yani Ruslar, Rutenleri ya da Ukraynalıları “*Rus*” olarak görüyorlardı. Avusturya Hükümeti oldukça uzun bir süre Doğu Galiçya’daki Ruten nüfusunun ulusal aidiyetini belirlemede zorlandı. 1848 yılında Resmi hükümet “*Ruten*” kelimesini terminolojiye kabul etti. Böylelikle Avusturya Hükümeti Doğu Galiçya’nın

yerli halkını belirli gruplara böldü. Bunu yaparken de Rutenleri Lehlerden ve Ruslardan ayrı bir ırk olarak gösterdi⁵⁷.

Rusya özellikle Balkan savaşlarında Avusturya'nın eski gücünde olmadığını çok iyi gözlemlemişti. Bu yüzden eskiden beri Slav toprağı saydığı Galiçya'yı ilhak etme niyetindeydi. Avusturya Ordusunun Genelkurmay Başkanı Conrad von Hötzendorf⁵⁸ savaş öncesinde seferberliği iyi yürütememiş, bununla birlikte 2. Orduya bağlı olan ve Rusya'ya karşı bir savaş halinde Galiçya harekâtının esas dayanağı olması öngörülen IV. Kolordu, Ağustos sonuna kadar Sırbistan'la muharebe etmiş, bu durum da Ruslara fırsat vermişti. Yanuşkeviç'in 23 Ağustos'ta güneybatı cephesi komutanı General Nikolay İvanov'a, kapsamlı keşif çalışmasının şu şekilde bildiriyordu: "*Bize karşı konuşlanan Avusturya kuvvetleri savaş oyunlarında öngördüğümüzden daha zayıf*"⁵⁹. Avusturya Ordusunun durumu da çok iç açıcı değildi. Teçhizat bakımından oldukça eski tip teçhizatları mevcuttu. Sahra topraklarının ise hem sayısı az hem de menzili kısaydı. Tüfeklerin yaklaşık üçte ikisi eski model, dörtte biri ise yüz yıllıktı. Ordunun ihtiyatlarının Karpatlar'daki geçitleri tutacak doğru düzgün tüfeğı yoktu. Bu birliklere tek ateşli tüfek dağıtılmıştı. Yolların durumu kötüydü. Ulaşım ise hantal yük arabalarıyla sağlanıyordu. Bunun yanında ordu coğrafi şartlardan dolayı hareket kabiliyetini gerektiren manevraları yapacak imkân ve kabiliyete sahip değildi. Bütün eğitimler sadece taarruz üzerine planlanmıştı⁶⁰.

Ruslar, Galiçya için en az Boğazlar kadar ihtirashydı. Hatta Almanlar için Polonya ne kadar cazibeliyse, Galiçya da Ruslar için o kadar cazibeliydi. Rus Orduları Başkomutanı Grandük Nikolay'ın, Paleologue'a verdiği söze göre, güneydeki ordular düşmanı durdurmayı ve yerinde tutmayı başarır başarmaz Berlin'e doğru ilerleyecekti, fakat Almanya'ya yapılacak bir saldırıda kullanılmak üzere Rusya'nın iç kesimlerinden

⁵⁷ Bahturina, **Окраины Российской империи: Государственное Управление и Национальная Политика в Годы Первой Мировой Войны (1914-1917 гг.)**, s. 117-118.

⁵⁸ Franz Graf Conrad von Hötzendorf (1852-1925). Avusturya-Macaristan Ordusunun Genelkurmay Başkanı, Askeri Stratejist. 1906 yılında Genelkurmay Başkanı oldu. Savaş öncesi seferberliği o yönetti ve bütün askeri planları o yaptı. (**Çevrimiçi**), <http://global.britannica.com/biography/Franz-Graf-Conrad-von-Hotzendorf>, 20.02.2016.

⁵⁹ McMeekin, **a.g.e.**, s. 107.

⁶⁰ Hart, **a.g.e.**, s. 138.

gelen birliklerle Varşova'da toplanmakta olan yeni Rus Dokuzuncu Ordusu Ağustos sonlarında güneybatı cephesine yönlendirildi. Rusların önceliği Galiçya'ydı. Fransa'nın Almanya'yı iki ateş altında bırakma planı şimdilik askıda kalacaktı⁶¹. Rusya'nın Galiçya'da ortaya çıkan tarihsel misyonu, Doğu Prusya'da giriştiği ve girişeceği taarruzların gölgesinde kalıyordu. Rusları kuzeybatı (Prusya) cephesinden tamamen vazgeçmekten alıkoyan tek şey, General Rennenkampf'ın geri çekilmesinin Rusların Galiçya kanadını Alman saldırısına açık hale getirmesi tehlikesiydi. General İvanov ve yardımcısı Alekseyev⁶² geri çekilen Avusturyalıları San Nehri'nin ötesinde Krakov ve Budapeşte'ye kadar kovalamak için can atmaktaydı; ama Prusya'daki kararsız durum ortadayken, bu hedefe ulaşamazdı⁶³.

Rusların, Galiçya'da işini zorlaştıran bir takım problemler vardı. Bölgedeki Slav kökenli halkların dilleri Rusçayla uyuşmuyordu. Hatta Ukrayna Dili bile Rusça'ya benzetilemeyebilirdi. Polonyalılarla zaten uyum sorunu daha üst düzeydeydi. Öte yandan Ortodoks Birleşik Doğu Kilisesine bağlı Ukraynalılar (Rutenler), Rus Ortodoksluğunu benimsememek için direniyorlardı. Yahudi halkın ise Ruslara karşı açık bir düşmanlığı vardı. Birçok Yahudi⁶⁴ Ruslar Doğu Galiçya'yı işgal etmeden önce bölgeyi terk etmişlerdi. Arkalarında bıraktıkları mülklerin idaresi de sorumluluk getirmekteydi. Ordu bu yüzden güvenilirmez unsurları ya da düşman uyrukları sürgün veya sınır dışı etmeye başladı. Rus askeri idaresi altındaki bölgelerden 1914-1917 yılları arasında 500 bin ile 1 milyon Yahudi ile 250 bin civarında Alman sürüldü. Polonya halkı arasında ise Panslavist politikalar benimsetilerek, bu muamelenin dışında tutuldular. Hatta birçok Polonyalı tehcir edilen Yahudilerin mallarına el koymaları için

⁶¹ McMeekin, **a.g.e.**, s. 110.

⁶² Mihail Vasileviç Alekseyev (1857-1918). Rus General (Piyade). 1877-78 Osmanlı-Rus harbi, 1904-1905 Rus-Japon Savaşına katıldı. Birinci Dünya Savaşı'nda Galiçya taarruzunu planladı. 1915 yılında Genelkurmay Balkanı oldu. Zaleckiy, **a.g.e.**, s. 15-18.

⁶³ McMeekin, **a.g.e.**, s. 119.

⁶⁴ 19. Yüzyılın ortalarında bölgedeki Yahudi nüfusu %11,8, Rutenler %43,7 idi. Geri kalan üçte birlik kısım ise Polonyalılardan oluşuyordu. Aleksandra Yurevna Bahturina, **Политика Российской Империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны** (Politika Rossiyskoy İmperii v Vostochnoy Galitsii v Godı Pervoy Mirovoy Voynı, Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Rus İmparatorluğunun Doğu Galiçya'daki Politikası), İzdatelstvo Airo, Moskva 2000, s. 23.

teşvik edildiler⁶⁵. Rusların bölgeyi ele geçirmelerine, Avusturya'nın Galiçya'daki otoritesinin zayıflığı da sebep olmuştur diyebiliriz, çünkü Galiçya topraklarında merkezi bir idare yoktu. XX. Yüzyılın başlarında Galiçya 74 bölgeye bölünmüştü. Her bölgenin kendi idare sistemi vardı. İç işlerinde bağımsızdılar. Eğitim sistemi gibi merkezi olması gereken hususlar yerel yönetimlerce yürütölmekteydi. Rusya ise Galiçya'ya yerleşir yerleşmez eğitim ve din konusuna çözüm getirmeye çalışmış, Rusça öğrenimini yaygınlaştırmasının yanı sıra kiliseyi de birleştirmeye çalışmıştır⁶⁶.

Galiçya cephesindeki Rus orduları Avusturya orduları karşısında her yönden üstündüler. General Conrad, Almanya gibi iki cepheli bir savaş vermek zorunda kaldı. Elindeki Beşinci ve Altıncı orduları (ve 18 Ağustos'a kadar İkinci Ordu'yu) Sırbistan'a karşı mevzilendirilmişti. Bu ordular Sırbistan'a karşı kullanılmamış olsa bile Avusturya-Macaristan ordusunun toplam kırk tümeni, Rusların Galiçya'ya sürebildiği elli küsür tümendenden zayıftı. İkinci Ordunun Ağustos sonlarında Sırbistan'dan kısmen çekilmesiyle Galiçya cephesi kısmen takviye edildi. Fakat hâlâ Galiçya cephesinde Avusturya'nın ancak otuz yedi piyade tümeni ve on süvari tümeni bulunuyordu; birçoğu kısa süre önceki yeniden konuşlandırmayla bitkin düşmüş olan bu birlikler, Rusların nispeten zinde olan elli üç buçuk piyade tümeni ve on sekiz süvari tümeniyle karşı karşıya gelecekti⁶⁷.

2.8. Galiçya Cephesine Türk Birliklerinin Gönderilmesi

Galiçya Cephesindeki harekâta Alman ve Avusturya ordularına yardım etmek üzere Osmanlı Devleti de destek vermiştir. Osmanlı Ordusu Rusya, Romanya ve Fransa'ya karşı mücadele etmiştir. Toplam 115 bin kişilik üç Türk Kolordusu 40 bin kayıp vermiştir⁶⁸.

⁶⁵ McMeekin, **a.g.e.**, s. 120-121.

⁶⁶ Bahturina, **Политика Российской Империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны**, s. 29.

⁶⁷ McMeekin, **a.g.e.**, 110. Avusturya-Macaristan orduları Sırbların toplam 11 tümeniyle savaşmak zorunda kalmıştır. Stone, **a.g.e.**, s. 71.

⁶⁸ Satan, **ag.e.**, s. 217.

11 Eylül 1916 tarihinde Enver Paşa Galiçya'ya gelerek buradaki Türk birliklerini denetlemiştir. Peremisl ve Krakov şehirlerinde konaklayan Enver Paşa'nın asıl ziyaret amacı ise İttifak Devletlerinin Berlin ve Viyana'daki başkomutanlarıyla görüşmeler yapmaktır⁶⁹. Başlarda Alman Genelkurmay Başkanı General Falkenhayn⁷⁰ ve General Liman Von Sanders⁷¹ Avrupa'ya Türk birliklerinin gönderilmesine karşı çıkmıştı, çünkü Çanakkale muharebelerinden yorgun çıkan Türk birliklerinin dinlenmeye ihtiyacı vardı. Belki İngiliz kuvvetlerini Mısır'da tutmak için bu bölgeye taarruz planlanabilirdi. General Liman Von Sanders'e⁷² göre de Çanakkale'de İtilaf kuvvetlerinin çekilmesiyle boşa çıkan Türk askerinin Kafkasya, Irak ve Mısır cephelerinde kendisine oranla çok daha güçlü devletlere karşı kullanılması uygun olacaktı. İtalya'nın savaşa girmesiyle daha da önem kazanan Anadolu kıyıları savunulmak zorundaydı. Fransa üzerine taarruz eden Alman Ordusu Marn Savaşı'nda durduruldu. Buradaki muharebeler mevzi muharebesine dönüştü. Türk birliklerinin Avrupa'da kullanılması Marn Savaşı'nın bir sonucudur⁷³. Bunun üstüne Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin Galiçya'da Rus kuvvetleri karşısında başarısız olunca, Alman Genelkurmayının Türk birliklerinin Avrupa'ya gönderilmesi görüşüne sıcak bakmasına sebep olmuştur⁷⁴. Türk Birliklerinin Galiçya ve Romanya Cephelerinde muharebeye sürülmelerinin bir sebebi de Balkanların yeni haritasının düzenlenmesinde Türkiye'nin,

⁶⁹ Taşyürek, **a.g.e.**, s. 84-85.

⁷⁰ Erih Georg Anton Sebastijan von Falkenhayn (1861-1922). Alman General. Alman Ordusunda çeşitli görevlerde bulundu. General Moltke'nin görevden alınmasıyla Alman Genelkurmay Başkanı oldu. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 604-607.

⁷¹ Otto Liman von Sanders (1855-1929). Alman General. 1913 yılında Almanya tarafından Türk Ordusunu yeniden yapılandırılması programının başına atandı. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda komuta kademesinde yer almıştır. Özellikle Gelibolu'daki müdafaada önemli rolü vardır. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 362-363.

⁷² Liman von Sanders: *"Türkler, kendileri yardıma muhtaçken dışarıya yardım etmeye kalkışmakla yanlış bir yol tutmuş oldular"*. Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Sene (Bir Alman Paşasının Çanakkale ve Filistin Hatıraları Askeri Tarih Encümeninin Cevaplarıyla)**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s. 152.

⁷³ Yaşar Ertürk, "Birinci Dünya Savaşı'nda Galiçya Cephesi'nde Türk Ordusunun Katıldığı Muharebeler", **Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu, On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I (20-22 Mayıs 2009)**, Genkur Atase Yayınları, Ankara 2009, s. 350.

⁷⁴ Kansu Şarman, **Kumandanım Galiçya ne yana düşer? Mehmetçik Avrupa'da: M. Şevki Yazman'ın Anıları**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011, s. XI-XVI.

Batı Trakya üzerinde söz sahibi olması ve bunun da ancak Romanya'da kazanılabilecek bir zaferle mümkün olmasıydı⁷⁵.

Özellikle 1916 yazında Rusların Lodz'dan Çernoviç'e kadar 300 kilometrelik bir genişlikte gerçekleştirdikleri "*Brusilov Taarruzları*" Avusturya-Macaristan ordularını güç duruma düşürmüştü. Aynı cephede General Bothmer⁷⁶ komutasındaki Alman Güney Ordusu Rus taarruzlarına başarılı bir şekilde karşı koyduğundan bu ordunun durumu kritikti. Bu yüzden XV. Türk Kolordusu Alman Güney Ordusunun emrine verildi⁷⁷.

2.9. Rus Ordusunun Galiçya'ya Taarruzu ve Lvov'un Ele Geçirilmesi

Savaşın başında, güneybatı cephesindeki birlikler (3, 4, 5 ve 8. ordular) General İvanov'un komutasındaydı. Avusturya ise General Ertsgertsog Freiddrih Wilhelm'in komutasında 4 ordusuyla karşılık verecekti (1, 2, 3, 4). 5 (18) Ağustos 1914'de Rus Orduları 320 km. uzunluğundaki Avusturya-Macaristan sınırından taarruza başladı. 10 (23) Ağustos'ta iki ordu karşı karşıya geldi ve aynı gün şiddetli çarpışmalar oldu. İlk çarpışma Krasnik şehrinde gerçekleşti. A. E. Evert komutasındaki 4. Rus Ordusu (109.000 asker ve 430 top), General V. Dankilya⁷⁸ komutasındaki 1. Avusturya Ordusu ile karşılaştı. Şiddetli çarpışmalardan sonra, General Evert'in ordusunun etrafındaki kuşatma püskürtülemeyince (Avusturya Ordusu Rus Ordusunun sağ kanadını çevirmeye çalışıyordu), Rus Ordusu geri çekilmeye başladı. 2 (25) Ağustos'a doğru 4. Rus Ordusu Lyublina şehrine doğru geri uzaklaştı ve bu hatta tutundu⁷⁹.

12 (26) Ağustos 1914'de Tomaşova bölgesinde yine şiddetli sayılacak çarpışmalar oldu. General P. A. Pleve komutasındaki 5. Rus Ordusu (147.000 asker ve

⁷⁵ Genelkurmay Atase ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, **Tarihte Türk-Rumen İlişkileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s. 137.

⁷⁶ Felix von Bothmer (1852-1937). Alman General. 1870-71 Fransa-Prusya Savaşına katıldı. Birinci Dünya Savaşı'nda komutanı olduğu Güney Ordusu birlikleri Brusilov Tarruzuna karşı oldukça iyi direnmiştir. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 82-83.

⁷⁷ Akçakayalıoğlu, **a.g.e.**, s. 22.

⁷⁸ Viktor Dankl von Krasnik (1854-1941). Avusturya-Macaristan Ordusunda General. 1912'de XIV. Kolordu Komutanlığı yaptı. 1914 yılında I. Ordu Komutanlığına atandı. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 191-194.

⁷⁹ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 44-45.

460 top), General M. Auffenberg'in⁸⁰ komutasındaki 4. Avusturya-Macaristan Ordusunun (250.000 asker ve 460'a yakın top) asıl kuvvetleriyle karşılaştı. 5 gün boyunca süren savaştan sonra Rus kuvvetleri düşmanın bütün taarruzlarını geri püskürttü ve Avusturya Ordusunu kuşatmak için inisiyatifi ele geçirdi. Fakat 18 (31) Ağustos'ta Ordu Komutanı yeniden olabilecek kuşatmayı engellemek maksadıyla kuvvetlerine Grubeşov bölgesine doğru çekilme ve bu bölgede tutunma emrini verdi. Bu çarpışmalarda Avusturya-Macaristan ordusu 40.000 ölü, yaralı ve tutsak verdi. Rusya'nın zayıyatı 30.000 civarındaydı. Bu sırada güneyde N.V. Ruzskiy komutasındaki 3. Rus Ordusu ve A.A. Brusilov komutasındaki 8. Ordu, General R. Bruderman⁸¹ komutasındaki 3. Avusturya-Macaristan Ordusunu yenilgiye uğrattı ve Glinaya Ripa nehri kıyısına çekilmek zorunda bıraktı. 16 (29) Ağustos'ta 3. Rus Ordusu Lvov yönünde taarruz etti ve şehrin dış hatlarına ulaştılar. 8. Rus Ordusu aynı zamanda General E.Böhm-Ermolli⁸² komutasındaki II. Avusturya-Macaristan Ordusunun taarruzunu geri püskürttü ve hızlı bir şekilde Galiçya'ya çıktı ve bölgeyi 20 Ağustos (2 Eylül) işgal etti. Ertesi gün Rus birlikleri L'vov'u ele geçirdi⁸³.

Aynı tarihlerde Avusturya-Macaristan IV. Ordusunu, V. Rus Ordusu Komutanı General P.A. Pleve'nin yakın zamanda saldırmayacağını umarak kritik güney cephesine kaydırıldı. 23 Ağustos (5 Eylül) 2, 3 ve 4. Avusturya-Macaristan orduları 3 ve 8. Rus Ordularının ilerleyişini durdurmak maksadıyla aynı anda taarruz ettiler. Başlarda bazı başarılar elde edildi, fakat kısa süreli zafer büyük bir bedele sebep oldu. 21 Ağustos (3 Eylül) cephenin kuzey kısmında IV. ve V. Rus orduları, General P.A. Leçitsiskiy⁸⁴ komutasındaki VIII. Ordunun yardımını aldılar. Ertesi gün üç ordu birlikte taarruza

⁸⁰ Moritz von Auffenberg (1852-1928). Avusturyalı General. Birinci Dünya Savaşı'nda Galiçya Cephesinde Avusturya-Macaristan Ordusunun IV. Ordusunun komutanıydı. Kötü sonuçlardan dolayı 1915 yılında görevinden alındı. Zaleckiy, **a.g.e.**, s. 34-36.

⁸¹ Rudolf Peter von Brudermann (1850-1941). Avusturya-Macaristan Ordusunda General (Süvari sınıfından). Zaleckiy, **a.g.e.**, s. 88-89.

⁸² Böhm Ermolli (1856-1941). Avusturya-Macaristan Ordusunda Mareşal. 1914 yılında seferberlikle beraber II. Ordu Komutanlığına atandı. Zaleckiy, **a.g.e.**, s. 56-58.

⁸³ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 46, McMeekin, **a.g.e.**, s. 111.

⁸⁴ Platon Alekseyeviç Leçitsiskiy (1856-1923). Rus General (Piyade Sınıfından). 09.08.1914 tarihinde VIII. Ordu Komutanlığına atandı. Güneybatı cephesinin sol kanadında görev aldı. Birçok başarılı manevrada yer aldı. Zaleckiy, **a.g.e.**, s. 352-357.

başladılar. Taarruz o kadar şiddetliydi ki Avusturya-Macaristan komuta heyeti bütün cephe hattı boyunca geri çekilme emri vermek zorunda kaldılar. I. Ordunun düzensiz geri çekilişi Avusturya kuvvetlerinin kanatlarını tehlikeye açık hale getirdi. Rus komuta heyeti, başarıyı elde etmek için herhangi bir tedbir almamıştı. Düşman bu fırsatı San nehrine doğru çekilip o hatta tutunarak kendisine vermişti. Rus kuvvetleri 8 (21) Eylül'de Peremisl kalesine ulaştı ve kaleyi kuşattı. Bu kuşatma gerçekleşirken, Rus birlikleri Galiçya'yı ve Polonya'nın bir kısmını ele geçirmişti. Macaristan ve Silezya'ya taarruz için hazırlanılmıştı. Avusturya-Macaristan 400.000 asker kaybetmişti (ölü, yaralı ve esir). Bu telafi edilemez bir kayıptı. Savaşın ilerleyen bölümünde Almanların yardımı olmadan kendi başlarında taarruz harekâtı düzenleyemediler. Rus ordusu bu zafer için 230.000 zayıat vermişti⁸⁵.

Almanlar 350.000 kayıp vererek hezimete uğradılar. Bu durumda Kayzer Wilhelm⁸⁶, Osmanlı Devleti'nden İstanbul'daki gemilerin Karadeniz'de Ruslara karşı harekete geçmesini istedi⁸⁷. Savaş sonunda Avusturya Ordusu (30 bini tutsak olmak üzere) yaklaşık 350 bin mevcutla San Nehri'nin öbür yakasına, Doğu Galiçya'dan 240 km kadar öteye püskürtüldü. Yanuşkeviç'in Bakanlar Konseyi başkanına belirttiği ifadeyle bu "*kadim Rus toprağı*" artık Rusların elindeydi. Ştavka'nın⁸⁸ 17/30 Ağustos 1914'te yayımladığı "*Savaş hakkına göre alınmış Avusturya-Macaristan Topraklarının İdaresine Dair Geçici Yönerge*" metniyle, işgal hukuki anlamda teyit edildi. Avusturya Ordusunun geri çekilişi çoğunlukla Polonyalıların yaşadığı Batı Galiçya'nın Rusya'nın eline geçmesi ihtimalinin önünü açtı⁸⁹. 1914 yılının sonlarına doğru Papa'nın Hz. İsa'nın doğum günü sebebiyle bütün cephelerde savaşa ara verilmesi ile ilgili teklifi dahi Sazonov tarafından bu kazançlı dönemde uygulanamaz bulunarak geri

⁸⁵ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 49.

⁸⁶ Friedrich Wilhelm Victor Albert von Hohenzollern (1859-1941). Alman İmparatoru. Birinci Dünya Savaşının başlangıcındaki kriz safhasında Başkomutanlığı üzerine aldı. 1918 yılında Almanya savaştan yenik ayrılınca ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Hollanda'ya gitti ve burada öldü. Zalecki, **a.g.e.**, s. 118-119.

⁸⁷ Satan, **a.g.e.**, s. 47.

⁸⁸ Ставка (Stavka): Yüksek Başkomutanlık Karargâhı, Çarlık Rusyasında askeri idarenin en yüksek organı. Mustafayev- Şçerbinin, **a.g.e.**, s. 873.

⁸⁹ McMeekin, **a.g.e.**, s. 113.

çevrilmiştir⁹⁰. Bunun yanında Rusya siyasi yönden de savaşı kazanacak adımlar atıyordu. 1914 yılı sonu 1915 başlangıcında İngiltere'nin yardımlarıyla, Avusturya'yı savaş dışı bırakmak ve güçsüz düşürmek adına, Macaristan ile tek taraflı barış anlaşması yapılabileceği hususu üzerinde durulmuştur⁹¹.

2.9.1. Karpat Tarruzu ve Peremisl'in Ruslar Tarafından Ele Geçirilmesi

1915 yılı Ocak ayı sonunda Rus Ordusu Macaristan'a girmeyi denemekle Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu savaştan geri çekmeyi planlamıştır. Her ne kadar Doğu Prusya üzerinden, doğrudan Berlin istikametinde yapılacak taarruzun daha etkili olacağı düşünülse de Güneybatı Cephesi Komutanı General N.İ. İvanov Rus Genelkurmayını, Macaristan'ı ele geçirerek Almanya ve müttefiklerine daha az zayıatla, daha fazla kayıp yaşatılabilir yönünde ikna etmeyi başardı.

“Karpat” isimli taarruza 40 piyade, 8.5. Süvari Tümeni ve 3000 topu olan General A. A. Brusilov komutasındaki VIII. Ordu uygun görüldü. Ocak sonunda General Brusilov'un birlikleri Duklya-Turka-Klause hattında konuşlanmıştı. Taarruz edecek ordunun sağ kanadını III. Ordu koruyacaktı, sol kanattan ise General P.A. Leçinskiy komutasındaki yeniden kurulan VIII. Ordu taarruza destek verecekti⁹².

Rus Genelkurmayının planlarından karşı taraf haberdar olmuştu. Alman-Avusturya-Macaristan Komutanlığı da Ujgorod ve Mukaçevo şehirleri civarında General A. Linzingen⁹³ komutasında yeni Güney Ordusunu konuşlandırdı. İlk etapta VIII. Rus ordusunun sol kanadının çıkışlarını göğüsleyeceklerdi. Dana sonra taarruza geçerek Rus savunma hattını yararak L'vov istikametinde bastıracaktı. VIII. Rus ordusunun sağ kanadını karşılamak için III. Avusturya-Macaristan Ordusu hazırda bulunuyordu. Bunların görevi de ilk olarak Rusların baskınlarına karşı koymaktı.

⁹⁰ Rus Dışişleri Bakanlığı'ndan Vatikan'daki Rus Büyükelçisi Nelidov'a 4128 numaralı 22 Kasım/5 Aralık 1914 tarihli not. **MOEİDATsVP**, c. 6/2, s. 168.

⁹¹ Rus Dışişleri Bakanlığı'ndan Petrograd'daki İngiliz Büyükelçiliğine 67 numaralı 10/23 Ocak 1915 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 7/1, s. 88.

⁹² Mernikov vd. , **a.g.e.**, s. 94.

⁹³ Aleksandr von Linzingen (1850-1935). Alman General. 1870-71 Fransa-Prusya savaşına katıldı. 1888'de XXXI. Tümen kurmay başkanı (yardımcı) oldu. 1915 yılında Güney Ordusu Komutanlığına getirildi. Karpatlardaki savaşa ordusuyla katıldı. Zaleecki, **a.g.e.**, s. 364-365.

Akabinde de Peremisl kalesine saldırıp oradaki XI. Rus Ordusu birliklerinden kaleyi kurtaracaklardı. Böylece 8. Rus Ordusunun karşısında 53.5 piyade, 9.5 süvari tümeni ve 2400 topla Alman-Avusturya- Macaristan askeri birlikler yerini aldı.

8. Rus Ordusunun harekât alanında gözle görülür bir şekilde sayıca askeri üstünlük sağlayan Alman-Avusturya-Macaristan komutanlığı planlarını değiştirdi ve 10 (23) Ocak 1915'de ilk darbeyi gerçekleştirdi. Güney Ordusu birlikleri, VIII. Rus Ordusunun sol kanadından Sambor ve Strıy üzerinden L'vov'a giden demiryolu tarafından saldırdılar. Bu saldırının ilk stratejik hamlesi Strıy şehrini ele geçirmektir. Aşağı yukarı aynı zamanda VIII. Rus ordusu birlikleri tüm cephe boyunca saldırıya geçtiler. Dolayısıyla iki ordunun doğrudan çatışması kaçınılmaz oldu. Rus Ordusunun sol kanadında Karpat bölgesinde çok ağır çatışmalar meydana gelmişti. Çetin kış şartlarında dağlık bölgede Ruslar çok az ilerleyebildi. 8. Ordunun sağ kanadı daha başarılı oldu. Şubat başında Alman-Avusturya-Macaristan ordusunun hattını yararak Konečna-Medzilaborts-Baligrus şehirlerini ele geçirmeyi başardılar, fakat çok geçmeden Rus ordusunun ilerleyişi burada da durduruldu.

1915 yılında Mart ayı süresince VIII. Ordunun faaliyet alanı içersisinde şiddetli çatışmalar devam etti. Ama 9 (22) Mart günü, 6 aylık kuşatma sonucu 122.000 askerle beraber Peremisl kalesi teslim oldu. Bundan dolayı Rus Genelkurmayı, XI. Ordunun birliklerini III. ve VIII. Ordu arasında dağıttı. Takviye birliklerle bu ordular Nisan ayının başında III ve IV. Orduların temas hattı üzerindeki Avusturya-Macaristan Ordusunun savunmasını yararak ve kanatlardan çevirerek III. Avusturya-Macaristan Ordusu ile birleşmiş Güney Ordusunu yok etme görevi aldılar, ancak taarruza geçen III. ve VIII. Rus Orduları büyük kayıplar vererek sadece 20 km. ilerleyebildiler. Birliklerin arasında uzun zamandır çetin şartlarda yürüttükleri taarruz ve manevralardan ötürü yorgunluk baş gösterdi. Neticede Güneybatı cephesindeki komuta heyeti taarruzun durdurulması ve bulunan bölgede mevzilenme emrini verdi. Karpat taarruzu

neticesinde Ruslar 1.000.000 ölü ve yaralı zayıat verdi. Karşı tarafın kaybı ise ölü ve yaralı olarak 800.000'i buluyordu⁹⁴.

Avusturya ordusunun geri çekilmesinden faydalanan Rus kuvvetleri, üç ordu ile birlikte Karpat geçitlerini aşp Macaristan'a girmeye başladılar. Macarların 1915 Ocak ayı sonlarındaki karşı taarruzlarıyla durduruldular ve Çernautsi'yi (Çernoviçe) geri verdiler. Bu arada beş aydan beri Ruslar tarafından kuşatılmakta olan Peremisl kalesi 22 Mart 1915'de düştü. Bu başarı Rusya'da köylere varana kadar çanlar çalınarak kutlandı.⁹⁵

2.9.2. Almanların Galiçya'da Komutayı Avusturya Ordusundan Devralması ve Rus Taarruzlarının Durması

1915 yılında Galiçya cephesinde süren savaşlarda XI. Alman Ordusunun komutanı General A. Mackenzen, IV. Avusturya-Macaristan ordusunun başında General İ. Ferdinand⁹⁶ bulunmaktaydı. Sağ kanatta III. Avusturya Macaristan ordusu, sol kanatta ise General R. Voyrşa⁹⁷ komutasındaki birleşik Alman kuvvetleri bulunuyordu. Eğer taarruzlar gelişirse I. Avusturya-Macaristan ordusu İvangorad yönünde, II ve V. Avusturya Macaristan ordusu L'vov yönünde ilerleyecekti. Almanlar, Avusturya-Macaristan ordusunun savaşma kabiliyetini artırmak adına kendi karargâhlarını da Avusturya-Macaristan ordusunun içine yerleştirdiler. Böylelikle 35 kilometrelik bir alanda 700 top ve 260 makineli tüfekten oluşan 126.000 kişilik bir orduya komuta edebildiler. Birleşik Alman-Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin karşısında General Radko Dmitriev'in⁹⁸ komutasında III. Rus ordusu bulunmaktaydı.

⁹⁴ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 95-96 ve 98.

⁹⁵ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 414-415.

⁹⁶ Josef Ferdinand (1872-1942). Avusturya İmparatoru Franz Josef'in vaftiz oğlu. General Bruderman'ın komutasındaki III. Ordunun XIV. Kolordusunun komutanlığını yaptı. 30 Eylül 1914'te IV. Ordu Komutanlığına atandı. Brusilov taarruzları Avusturya Ordularını büyük kayıplara uğrattınca görevinden alındı. (**Çevrimiçi**), <http://www.firstworldwar.com/bio/josef1942.htm>, 21.02.2016.

⁹⁷ Remus von Voyrş (1847-1920). Alman mareşal. 1914'te Silezya'daki kolordunun başına atandı. Doğu Prusya ve Galiçya'daki savaşlara katıldı. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 124-125.

⁹⁸ Radko Ruskov Dmitriev (1859-1918). Bulgar General (Piyade Sınıfından). 1904-1907 yılları arasında Bulgar Ordusunda görev aldı. Birinci Dünya Savaşında Rus Ordusunda da görev yapmıştır. Galiçya Cephesinde III. Ordu Komutanlığı yapmıştır. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 509-514.

Sol kanatta IV. ordu sağ kanatta VIII. ordu vardı. Ruslar elde edilen zaferlerin sarhoşluğundan düşmanın taarruzuna hazırlıksız yakalandılar. Taarruz başladığında Gorlitskiy mıntıkasında 60.000 asker, 145 top ve 100 makineli tüfek mevzilenmiş bulunuyordu. 19 Nisan (2 Mayıs) 1915 sabahı Alman-Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin taarruzu başladı. Taarruzun başlangıcında 13 saat boyunca topçular hazırlık atışlarını yaptılar ve taarruz istikametindeki düşman mukavemetini yumuşattılar. Bu atışlar Rus ordusunun mevzilerinde ve ön cephede bulunan kuvvetlerinde ciddi zararlar yarattı. Günün başlangıcında 2-5 km ilerleyebildiler. Ertesi gün şiddetli çarpışmalardan sonra Alman-Avusturya-Macaristan kuvvetleri durduruldular. 21 Nisan (4 Mayıs) günü bütün ihtiyatlarını muharebeye soktular ve Rus kuvvetleri yavaş yavaş mevzilerinden oynamaya başladılar. 6. gün ilerleyiş yaklaşık 40 km. derinliğe vardı. III. Rus Ordusunun geri çekilişi kanatlardaki IV. ve VIII. ordunun pozisyonunu bozdu ve kanatlar savunmasız kaldı. XI. Ordu da aynı duruma düştü ve geri çekilmek zorunda kaldı. Büyük kayıplar veren ve mühimmatı azalan Rus Ordusu Novo Myasto-Sandomir-Peremisl-Sitriy hattına çekildi ve bu hatta mevzilendi. Mayısın sonunda Alman-Avusturya-Macaristan kuvvetleri ikinci genel taarruzu başlattılar. Belirli bölgelerde cepheyi yarıdılar ve derinlemesine ilerlediler. 21 Mayıs'ta (3 Haziran) Alman-Avusturya-Macaristan kuvvetleri Peremisl'i, 9 (22) Haziran'da L'vov'u geri aldılar. Güneybatı cephesini komuta eden General N.İ. İvanov Rus birliklerinin Galiçya'dan çekilmesiyle ilgili karar almak zorunda kalmıştı. Haziran'ın sonunda Rus ordusu İvangorad-Lyublin-Holm-Vladimir-Volinskiy-Batı Brod-Batı Buraç hattına geri çekildiler ve burada tutundular. Böylelikle iyi hazırlanmış Alman-Avusturya-Macaristan ordularının taarruzu güneybatı cephesindeki Rus kuvvetlerine ciddi zayıatlar verdi ve bu cephede 1914 yılından beri edinilen Rus kazanımlarını da ortadan kaldırdı⁹⁹. 21 Haziran 1915'de Tanin ve Tasvir-i Efkâr gazetelerine gönderilmek üzere kaleme alınan resmi yazışmalarda da Alman-Avusturya-Macaristan ordularının başarısı dile getirilmiştir. 1915 Mayıs ayında 10.000-20.000 civarında Rus ordusundan esir alındığı, General Mackenzen'in ordusunun "*Tarnof Hücumu*" adı verilen taarruzla

⁹⁹ Mernikov vd., a.g.e., s. 114-116.

Haziran ayı içerisinde Rus cephesini 70 km. yarıdı ve 16.000 Rus askerini esir aldı, Avusturyalı'ların Bukovina'yı düşmandan kurtardığı, Rus askeri teşkilatının eksikliği, ordunun mühimmatsız ve nizamsız kalışı belirtilmektedir¹⁰⁰.

1916 yılının başlarında Rus Ordusu bir önceki yılda kaybettiklerinin ardından (150.000 asker ve emir-komuta eden subaylarının yarısı) Ordunun ihtiyacını karşılamak için 1 milyon kişi silah altına alındı. Berdenskiy muharebeleri devam ederken İtilaf Devletleri Rusya'dan batı cephesindeki düşmanları çıkarması için bir an önce taarruz etmesini istedi. Yapılan plan iki ana istikamette taarruzu öngörüyordu. Birinci taarruz istikameti Panevej yönünde olacaktı ve taarruz V. Ordu birliklerince gerçekleştirilecekti. İkinci taarruz istikameti Naroç Gölünden Vilkomir istikametine doğrudu ve taarruzu II. Ordu birlikleri gerçekleştirecekti. Ayrıca I ve X. Ordu birlikleri taarruzlarıyla V ve II. orduları destekleyecekti. Taarruz yaklaşık 600.000 askeri buluyordu. Bir dizi taarruzdan sonra, Rus kuvvetleri 500.000 askeri olan Alman X. ordusu ile karşılaştı. 5 (18) Mart günü topçu hazırlık ateşi olmadan (top mermisi bulunmadığından dolayı) II. Rus ordusu taarruza başladı. Naroç nehrinin kuzey ve güneyinden eş zamanlı taarruz ederken düşman hatlarının 9 kilometre kadar içine girdiler ve orda durduruldular. Bu taarruzun en önemli başarısıydı. V. Ordu 6 (19) Martta yapmış olduğu taarruzdan bir sonuç alamadı. 17 (30) Mart'a kadar Rus askerleri ilkbahar yağmurları altında ve silah, araç, gereç, mühimmattı eksik olmasına rağmen taarruzu geliştirmek ve Alman cephesini yarmak için denemelerde bulundular. Bundan sonra zayıat 100.000'e çıktı (sadece II. Ordudan 79.000 ölü ve yaralıydı). Taarruz durduruldu. X. Alman ordusunun zayıatı 40.000 ölü ve yaralıydı. Rus askerinin hayatının değeri 2 hafta içinde Berdenskiy'e yapılan taarruzların durdurulması olmuştu¹⁰¹.

¹⁰⁰ Abdullah Sivridağ vd., **Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi-I**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2013, Cilt I, s. 204-205.

¹⁰¹ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 126 ve 128.

2.9.3. Rus Ordusu'nun Brusilov Taarruzu ve Galiçya Cephesinde Rus Üstünlüğü

Rus kuvvetlerinin 1916 yazındaki genel taarruz planına, 1916 Martında Şantili şehrinde müttefikler tarafından kabul edilen stratejik planlar esas alınarak karar verildi. Asıl taarruzu kuzey ve batıdaki birlikler yapacağından taarruz istikameti de Polesye'nin kuzey tarafından yapılacaktır. Güney batıdaki birlikler savunmada kalacaktır. Ancak 1 (14) Nisan 1916 tarihinde düzenlenen toplantıda General A.A. Brusilov kendi birliklerinin de asıl taarruza katılmaları konusunda ısrar etti. Güneybatıdan taarruz edecek birliklerin amacı Avusturya-Macaristan ordusunun İtalyanlar üzerindeki baskısını azaltmak ve kanlı çarpışmaların yaşandığı Berdenskiy batı cephesindeki durumu hafifletmektir. General A.A. Brusilov (Şüphesiz, I. Dünya Savaşı'ndaki yüksek rütbeli Rus subayları arasında en iyilerinden biriydi) risk alarak bütün Rus Ordusunu (VII, VIII, IX, XI. Ordular), düşmanın Rus birliklerinin ne yapmakta olduğunu tahmin edememesi için 500 kilometrelik bir hatta yayarak taarruz düzenine geçirdi. Rus Ordusunun 2 (15) Haziran'da taarruz etmesi planlanmıştı, fakat Verdun'deki Alman taarruzları tekrarlayıp, 2 (15) Mayıs'ta Avusturya-Macaristan ordusu İtalya'ya karşı taarruza geçince müttefikler Rus Ordusundan kararlı, daha erken ve süratli bir şekilde Alman-Avusturya-Macaristan ordularına saldırmasını ısrarla talep ettiler. Ruslar da düzenli bir şekilde çarpışmaya başladılar. Güney batıdaki birlikler kendi cephesinde faaliyet gösteren Alman-Avusturya-Macaristan kuvvetlerini (I, II, IV ve VII. Avusturya-Macaristan Orduları ile Güney Alman Ordusu) üzerine çekme görevi aldılar. Bu manevranın maksadı batı cephesinde taarruza geçebilmektir¹⁰², çünkü Rus Genelkurmayı her üç cephedeki taarruzdan çok batı cephesindeki önem veriyordu. Güney batı cephesindeki taarruz başlarda General A.M. Kaledin¹⁰³, V.V. Saharov¹⁰⁴,

¹⁰² Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 130, 132.

¹⁰³ Aleksey Maksimoviç Kaledin (1861-1918). Rus General (Süvari sınıfından). Birinci Dünya Savaşında Galiçya Cephesinde görev aldı. 1916 yılında VIII. Ordu Komutanı oldu. Zaleckiy, **a.g.e.**, s. 267-271.

¹⁰⁴ Vladimir Viktoroviç Saharov (1853-1920). Rus General. Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus Ordusunda XI. Kolordu Komutanlığı, Orenburg Kossak Kuvvetleri Komutanı, XI. Ordu Komutanı olarak çeşitli görevlerde bulundu. Galiçya ve Romanya'daki savaşlara katıldı. Zaleckiy, **a.g.e.**, s. 547-551.

D.G. Şerbaçev¹⁰⁵ ve P.A. Leçitskiy'in komutasındaki dört orduyla güneyde Polesya'dan Romen sınırına kadar olan 500 kilometrelik bir cephede gerçekleşecekti. Avusturya-Macaristan birliklerinin bulunduğu güneybatı cephesinde savunma hattı çok iyi hazırlanmıştı ve iki ana grup içinde 3-5 km. derinlikte 3 savunma pozisyonundan oluşmaktaydı. Her pozisyon ikili-üçlü siper ve mayınlarla çevrilmişti. Derinliği 1-2 km. civarındaydı. Beton siperler ve dikenli tellerle kuvvetlendirilmişti. General Brusilov ve karargâhının gayretli çalışmaları sonucunda 1916 baharının sonunda planlanan taarruz için kusursuz bir plan yapıldı. Asıl taarruz Lutsk istikametinde General Kaledin'in komutasında sağ kanatta yer alan 8. Ordu tarafından gerçekleştirilecekti. Diğer ordular bekleyecek, düşmanı üzerlerine çekecek ve asıl taarruza yardımcı olacaktı. Taarruzun maksadı düşman Avusturya-Macaristan ordularının kuvvetli mevzilerini ele geçirmektir. Rus kara ve topçu birliklerinin taarruzundan önceki gün gizlice taarruzun yapılacağı şehre doğru yaklaşıldı. Geride saldırı için yeterli birlik bırakıldı. Rus askeri engelleri nasıl aşacağını, nasıl taarruz edeceğini ve düşmanın pozisyonunu nasıl bozacağını öğrenmişti. Topçu birlikleri düşman engellerini, yerleşkesini imha etmek ve piyadesini ateşle desteklemek için hazırlandılar. Birliklerin kamuflajının iyi yapılışı, bu denli büyük bir taarruzun hazırlıklarının gizliliği, karşı taraf üzerinde baskın etkisi yaratacaktı. Alman Üst Komuta Heyeti ve müttefiklerince yaklaşan tehlike görülemedi. Bunun nedeni ise 1915 yılında Rus kuvvetlerinin yaşanan çarpışmalardaki yeteneksizliği bu denli büyük bir taarruza kalkışacaklarına ihtimal verilmemesini doğurmuştu. Bu şartlar altında güney batı cephesinin komuta heyeti usta bir şekilde kuvvetlerini topladılar. 1916 baharının sonlarına doğru ordunun mevcudu 512.000 piyade, 60.000 süvari, 1800 hafif ve 168 ağır topa ulaştı. Bu cephedeki Alman-Avusturya-Macaristan kuvvetleri 441.000 piyade, 30.000 süvari, 1.300 hafif ve 545 ağır toptan oluşuyordu. Asker ve silah sayılarının sayısı iki orduyu eşit kılıyordu. Ancak cephenin yarıldığı toplam 11 nokta vardı. Bu noktalarda Rus kuvvetleri büyük üstünlük sağladılar. Piyade birliği olarak 2-2,5, topçu birliği olarak ise 1,5-1,7 oranında üstünlük

¹⁰⁵ Dmitriy Grigoroviç Şerbaçev (1857-1932). Rus General (Piyade sınıfından). Birinci Dünya Savaşında Galiçya Cephesinde görev aldı. 1915 yılında XI. Ordu Komutanı oldu. Zaleecki, **a.g.e.**, s. 688-693.

sağladılar. 22 Mayıs 1916 (4 Haziran) sabahı kuvvetli topçu hazırlık atışları ile başladı. Rus kuvvetlerinin baskın niteliğindeki, ayrıntılı ve dikkatli keşfi meyvesini verdi. Avusturyalılar ve Macarlar siperlerinde kendilerini kapana sıkışmış gibi hissettiler.

Nikolay Nikolayeviç Yakovlev kitabında taarruzun başlangıcını şöyle anlatıyordu : *”Eski Rusya’nın son savaşı: 4 Haziran 1916 sabahının erken saatleri ve ılık bir hava var, eski takvime göre 22 Mayıs. Avusturya ordusu Rus güneybatı cephesinin önünde gömülürken, güneşin doğuşunu göremediler. Güneşin ışıklarının yerine doğudan kör eden ve göz kamaştıran bir ölüm gördüler. Binlerce top mermisi bir hayli güçlendirilmiş mevzileri bir cehenneme çevirdiler...”*¹⁰⁶. Topçu destek ateşiyle Rus piyadesi taarruza kalktı. Dalgalar halinde taarruz ediyorlardı, 150-200 adımda bir bu tekrarlanıyordu. Birinci dalga düşmanın birinci hattında beklemiyor, hemen ikinci hattına doğru saldırıya başlıyordu. Üçüncü hatta, birinci ve ikinci dalgayı gerçekleştiren birlikleri aşp, üçüncü ve dördüncü dalgadaki birlikler hücum etti (Bu yöntem “*Dalgalı Atak*” ismi verilmişti ve daha sonraları Batı Avrupa tiyatrosunda müttefiklerce kullanılmıştı).

En başarılı taarruz Rus kuvvetlerinin sağ kanadında General A.M. Kaledin’in komutasındaki 8. Rus Ordusunun bölgesinde gerçekleşti. Yarılmış cephenin 16 kilometrelik bölümünde, 25 Mayıs’ta (7 Haziran) Rus Ordusu Lutsk şehrini ele geçirdi. Sonraları bu harekât “*Lutsk Taarruzu*” olarak adlandırıldı. 2 (15) Haziran’da General Kaledin, Arşidük Ferdinand Habsburg’un komutasındaki IV. Avusturya-Macaristan ordusunu bozguna uğrattı ve batıya doğru 65 km. ilerledi ve Avusturya ordusundan geriye kalanları ortadan kaldırdı. Daha sonra Fransız cephesinden ve doğudaki diğer bölgelerden getirilen inatçı Alman kuvvetleriyle karşılaşınca, ilerleyişini durdurmak zorunda kaldı. Alman Ordularının karşı taarruzlarına rağmen, 16 Haziran’dan 22 Haziran’a (5 Temmuz) kadar süren savunma savaşında pozisyonlarını korudular. Rus ordusunun merkezden yapılan taarruzları daha etkisiz kalmıştı. Bununla birlikte General V.V. Saharov’un komutasındaki XI. Ordu ve General D.G. Şerbaçev’un komutasındaki VII. Ordu düşmanı sadece birkaç kilometre batıya doğru sürdü. Fakat daha sonra

¹⁰⁶ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 133-134 ve 136.

General Böhm Ermolli ve Güney Ordusu komutanı General Bothmer'in karşı taarruzlarıyla durduruldular. Diğer taraftan sol kanatta Rus birlikleri kayda değer başarı elde ettiler. General P.A. Leçitskiy komutasındaki VIII. Ordu taarruz ettiği cepheyi 11 km. yardı. General Pflantser Baltin¹⁰⁷ komutasındaki VII. Avusturya Macaristan ordusunu yenilgiye uğrattılar. 5 (18) Haziran'da Çernovtsı şehrini ele geçirdiler. Haziran-Temmuz aylarında bütün Bukovina'yı düşmandan temizlediler ve 18 (31) Temmuz'da Prut nehrinin yukarısındaki Stanislav hattına çıktılar. Avusturya birliklerinin bütün cephe genişliğinde çekilmesi genel bir karakter almasına rağmen, az sayıdaki Alman kuvvetleri bu şartlarda dahi askeri yönden kahramanlık gösterdiler ve yaklaşan düşmana karşı durdular. General Brusilov'un anılarında Alman askerinin cesareti hak ettiği övgüyü bulmaktadır: *"Almanlar şaşırtıcı bir enerji gösteriyorlar. Böylesine savaş için şevkli ve de milliyetçi, cesur, dayanıklı, disiplin ve kararlılık hem de ölümün yüzünü görerek, bir asker olarak ben onlarla onur duydum"*¹⁰⁸. Rusya'nın 1916 Haziran'ında başlattığı Brusilov Saldırısı'nın neticesi ise şöyle oldu: İlk 3 günde, 200.000 Avusturyalı asker esir alındı. Saldırı sonunda Habsburg Ordusu resmi rakamlara göre 464.382 askerini ve 10.756 subayını yitirdi. Yeni çalışmalara göre bu rakamlar daha da vahimdir; Habsburg Ordusu 380.000'i esir olmak üzere, toplam 750.000 kayıp vermişti¹⁰⁹.

Bir süre sonra yeni durumlar gelişti ve asıl taarruz istikameti güneybatı cephesinden batı cephesine taşınması talep edildi, fakat tam vaktinde gerçekleştirilemedi. Rus Genelkurmay Karargâhı General A.E. Evert'i batı cephesinin komutanı olması ve taarruza geçmesi için zorluyordu. Fakat tereddüt edilince, ertelendi. Karargâhın kendi subayları Haziran ayının sonlarına doğru tam anlamıyla güneybatı cephesindeki zaferin kendi lehlerine kullanılması gerektiğini anladılar. General Brusilov'un ordusuna yeni askerler katılmaya başladı. General Evert ise gecikme

¹⁰⁷ Karl von Pflanzer-Baltin (1855-1925). Avusturyalı General. Birinci Dünya Savaşı süresince Avusturya-Macaristan Ordusunun en başarılı cephe komutanlarındandır. Emekli olmasına rağmen, yeniden göreve çağırıldı ve VII. Avusturya-Macaristan Ordusunun komutanı oldu. Zalecki, **a.g.e.**, s. 502-503.

¹⁰⁸ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 138.

¹⁰⁹ Satan, **a.g.e.**, s. 217.

olmasına rağmen, Genelkurmay karargâhından General M.V. Alekseyev'in baskısı sonucu Baronoviç istikametinde hücumla geçmek zorunda kaldı, fakat istenilen sonucu elde edemedi. Bu esnada Berlin ve Viyana oldukça hızlı bir şekilde Avusturya-Macaristan Ordusunun başına gelen büyük ölçekli felaketi anlamıştı. Berden'den, Almanya'dan ve İtalyan cephesinden Galiçya'ya yenilmiş birliklerin yardımına gelen kuvvetler acele edilerek kötü kullanılmıştı¹¹⁰. Muhabere üssü Kovel şehrini kaybetme korkusundan dolayı, Avusturya-Alman kuvvetleri güçlerini yeniden yapılandırarak VIII. Rus Ordusunun üzerine kuvvetli bir taarruz hazırladılar. Haziran sonlarına doğru cephede birkaç kere ateşkes ilan edildi.

27 Haziran'da (9 Temmuz) II. Nikolay asıl taarruzun yeniden güneybatı cephesi yönünde gerçekleştirme yönünde karar aldı ve General V.M. Bezobrazov¹¹¹ komutasındaki ihtiyat kuvvetlerini General Brusilov'un komutasına verdi. Ne yazık ki, geç kalınmış bir karardı. Temmuzda Batı Cephesi III. Ordusu, güney- batı cephesi VIII. ordusu ve Rus Ordusunun Özel Birlikleri Stohod nehri üzerinde şiddetli çarpışmaları sürdürerek Kovel istikametindeki Alman savunmasını yarmaya çalışıyorlardı. Büyük zayıflar sonucu Rus orduları 17 (30) Temmuz'da geri çekilmek zorunda kaldı. Diğer taraftan XI, VII ve VIII. ordular ilerlemeye devam etmekteydiler. 29 Temmuz'da (11 ağustos) Stanislav ele geçirilmişti.

2 Eylül 1916'da Rus saldırısı tekrar başladı. Muharebenin en şiddetli olduğu bölge 20. Türk Piyade Tümeni'nin tuttuğu güney mıntıkasıydı. Türk Tümeni birkaç gün içinde birçok defa ileri harekâtı denedi. 7 Eylül'de hem Türk hem de Bavyera I. İhtiyat Tümeni 10 km. geri çekildiler. Hat Ruslar tarafından geçilememiş ve Ruslara 15.000 zayıflat verdirilmişti. 15 Eylül'de Rusların XV. Kolordu üzerine yeni saldırısı başladı. Alman 185. Piyade Alayı'nın karşı taarruzu ile Rus ilerleyişi önlendi. Ancak Türklerin kaybı; 7000 asker, 95 subay ve 6 tabur komutanı ile 22 bölük komutanı idi. Rus baskısı

¹¹⁰ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 138.

¹¹¹ Vladimir Mihayloviç Bezobrazov (1857-1932). Rus General (Süvari sınıfından). Birinci Dünya Savaşında Galiçya cephesinde kolordu ve ordu komutanlığı görevlerinde bulundu. Zalecki, **a.g.e.**, s. 47-49.

bitmedi. Aralık ayında büyük ölçekli Rus saldırıları devam etti, ancak herhangi bir arazi kaybı olmadı¹¹².

Eylül ayında Alman-Avusturya-Macaristan kuvvetleri tüm cephede sağlam tutundular. Rus Genelkurmay'ının planlamadaki hatası, Batı ve Kuzey cephesi komutanlarının işgüzarlığı ve pasif kalmaları yüzünden istenilen sonuca ulaşamadı. Buna rağmen, bu harekât 1916 yılında Galiçya cephesinde süren savaşın seyrinde önemli bir rol oynadı. Avusturya-Macaristan Ordusu büyük bir yenilgiye uğradı. 1.5 000.000 ölü ve yaralı kaybı oldu. 9.000 subay ve 410.000 asker esir düştü. Ruslar ise bu harekâttan 500.000 ölü ve yaralı ile çıktılar.

Her ne kadar istenilen sonuca ulaşılmamış olursa dahi Güney-Batı cephesindeki bu harekât askerlik sanatının üst seviyesinde sergilenmiş idi. Yabancı kaynaklar da tek ses olarak Rus generalin başarısını takdir etmekten kaçınmadılar. "*Brusilov Taarruzu*" I. Dünya Savaşı tarihinde komutanın ismiyle anılan az sayıdaki muharebelerden biridir.

Bu taarruzun gerçekleştirilmesi müttefiklere büyük fayda sağladı, çünkü karşı taraf Doğu cephesine büyük asker sevkiyatı yaparak İtalya'ya karşı Trentino yönündeki saldırılara son vermekle birlikte Verden'deki Fransızlara karşı baskıyı da azaltmış oldu. Brusilov taarruzunun etkisi ile Romanya, Müttefiklerin safında savaşa katılma kararı aldı. Somma nehri civarındaki çatışmalar ile güneybatı cephesinin hücumları I. Dünya savaşının Müttefikler lehine kırılma noktası oldu¹¹³. Brusilov taarruzunun bu denli etkili olmasının sebebi taarruzun topçu atışlarıyla desteklenmiş olmasıydı. Topçular işini iyi yapmıştı. Brusilov Tarruzu sayesinde, Alman Komutasının Rus Orduları önünde iflas ettiği görülmüştü. İtalyan Ordusu yenilgiden kurtarılmış, Berden'deki Alman taarruzu durdurulmuştu. Avusturya-Macaristan, toplam 6 tümenini İtalyan cephesinden çekip Galiçya Cephesine kaydırmak zorunda kaldı. Almanya ise 11 tümenini Avusturya-Macaristan'ın yardımına göndermek zorunda kaldı. 1 Ağustosta İngiliz-Fransız kuvvetlerince Som Nehri civarında yapılan karşı taarruzun ise önünü açtı¹¹⁴.

¹¹² Satan, **a.g.e.**, s. 219.

¹¹³ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 140.

¹¹⁴ Ayrapetyan ve Kabanov, **a.g.e.**, s. 73 ve 75-76.

2.9.4. Romanya'nın Rusya'nın Yanında Savaşa Girmesi

Romanya'nın savaşa giriş sebebi, Rusya tarafından vaat edilen Bukovina ve Transilvanya'yı topraklarına katabilmektir. Her ne kadar bu konuda Rusya'ya karşı güvensizlik beslenilse de Brusilov taarruzu Romanya'nın savaşa girmesinde olumlu bir etken olmuştur¹¹⁵. Romanya seferberliğinin başlangıcında 830.000 kişiyi silah altına aldı. Bunun 630.000'i orduda 200.000'i kalelerde ve ikmal tesislerinde bulunuyordu. Rumen Ordusu, Transilvanya üzerinden Budapeşte'ye doğru şiddetli bir darbe indirecek, dolayısıyla Avusturya ordusu Rus Cephesinde tespit edilmiş olacaktı. Bununla birlikte Rumen karargâhı, Bulgar Ordusu, Selanik ordusunun taarruzu ile güney cephesinde tespit edildikten sonra, Dobruca Üzerinden Tırnova genel istikametinde bir taarruz daha düşünüyordu¹¹⁶. Romanya'nın savaşa katılması Galiçya Cephesinde ve Bulgar Ordusu üzerinde Rusya lehine katkılar sağlamıştır.

Savaş öncesinde Rus ve Romen tarafının yükümlülükleri şu şekilde belirlenmişti: Romanya, Rus Ordusunun Romen topraklarından geçmesine izin verecek, Avusturya-Macaristan Ordusuna karşı Rusya'nın yanında savaşacak, savaş sonunda Bulgaristan ile sınırını 1913'de yapılan Petrograd Protokolüne istinaden yeniden düzenleyecekti. Rusya ise, Romanya'yı teminat altına alacak, Avusturya-Macaristan topraklarında Romen nüfusunun yoğun yaşadığı bölgelerin Romanya'ya katılmasını sağlayacak, Danube Nehrinin aktığı sularda Romanya'nın kontrolü sağlaması için yardım edecekti¹¹⁷.

2.9.5. 1917 Yılında Galiçya Cephesindeki Gelişmeler

1917 yazında geçici hükümet güneybatı cephesinin kuvvetleri ile büyük bir taarruz planı yaptı. Bununla bir kaç hedef amaçlanmıştı: Ordudaki prestijlerini yükseltmek ve zafer kazanarak müttefikler arasında yeniden güven sağlamak, çünkü

¹¹⁵ Britanya Dışişleri Bakanlığı Sekreteri Edward Grey'den Petrograd'daki İngiliz Büyükelçisi Buchanan'a 1002 numaralı 28 Ekim/10 Kasım 1914 tarihli not. **MOEİDATsVP**, c. 6/2, s. 54.

¹¹⁶ Genelkurmay Atase Başkanlığı, **Tarihte Türk-Rumen İlişkileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s. 133-134.

¹¹⁷ Yoldaş Neratov'un 14/27 Aralık 1914 tarihli notu. **MOEİDATsVP**, c. 6/2, s. 54.

müttefikler de Rus ordusundan artık daha aktif olmalarını talep ediyorlardı. Asıl plana göre bütün Doğu Cephesi boyunca saldırı olacaktı. Kuzey cephesi V. Ordusu Kaunas istikametinde saldıracaktı. Batı cephesinin X. ordusu ise Vilno bölgesi Molodeçno istikametinde ilerleyecekti. IV. ve VI. Rus Orduları ile I ve II. Romen Orduları Bükreş istikametinde saldırıya geçeceklerdi. Asıl saldırıyı Rus güneybatı cephesinin VIII. Ordusu L'vov istikametinde yapacaktı. Diğer ordular ise kanatlardan destek verecekler ya da destekleyici baskınlar yapacaklardı¹¹⁸. 1917 yılında Rus Ordusunun elinde tank bulunduğu fakat muharebede etkin kullanılamayacağı İttifak Devletleri tarafından biliniyordu. Ayrıca Rus piyadeleri arasında bıkkınlık uyandığı, barış istendiği, Çar idaresinin yıkılması ile siperler üzerine çıkan Rus askerlerinin dostluk gösterileri yaptıkları gözlemleniyordu¹¹⁹.

Güneybatı Ordusunun asıl taarruzu öncesi birlikler takviye edildi ve sayısı 51 tümene yükseltildi. 1300 top ve 500 uçak tedarik edildi. VIII. Ordunun General E. A. Gutor¹²⁰ komutasındaki (7 (20) Temmuzdan itibaren General L.G. Kornilov¹²¹) 70 km'lik çatışma hattı boyunca, Rus ordusu piyade birlikleri açısından üç kat, topçu birliklerinde ise iki kat üstünlük sağlamayı başardı.

16 (29) Haziran günü tüm güneybatı cephesi boyunca top hazırlık atışları başladı. 18 Haziran'da (1 Temmuz) VII. ve XI. Rus Orduları L'vov yönünde hücumla geçtiler. İki gün boyunca Rus birlikleri Alman Güney Ordusunun cephesini yarmaya çalıştılar ama bir türlü bunu yapamadılar. Bundan dolayı cephenin ilgili kısmında taarruzlara son verildi. 23 Haziran'da (6 Temmuz) VIII. Ordu Galiç-Stanislav'dan Bolehov istikametine ilerlemeye başladı. İki gün süren çarpışmalardan sonra Ruslar, Alman savunma hattını yarmayı başardılar. Ani ve beklenmedik hızdaki Rus saldırıları sonucunda Almanlar geri çekilmede geç kaldılar ve Alman Güney Ordusundan 7.100

¹¹⁸ Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 176.

¹¹⁹ Akçakayalıoğlu, **a.g.e.**, s. 62-65.

¹²⁰ Aleksey Evgeneviç Gutor (1858-1938). Rus General. 1904-1905 Rus-Japon savaşına katıldı. 1914 yılında seferberlikle birlikte IV. Ordu Komutanlığına getirildi. Zaleckiy, **a.g.e.**, s. 184-185.

¹²¹ Lavr Georgieviç Kornilov (1870-1918). Rus General (Piyade sınıfından). 1914 yılında 48. Tümen komutanı oldu. Savaş esnasında Avusturyalılara esir düştü. Daha sonra kaçtı. Zaleckiy, **a.g.e.**, s. 321-325.

subay ile er Ruslara esir düştü. 13 Haziran'da General Kornilov'un birlikleri Galiç ve Kaluř şehirlerini ele geçirdiler ve Kropivnik şehri çivarındaki Lomnitsa nehrine vardılar. Ancak VII. ve XI. Orduların pasif kalmaları VIII. Ordunun sağ kanadını savunmasız bırakınca ilerlemeye son vermek zorunda kalındı. Genel olarak, on iki günlük çatışma sonucu güneybatı cephesi tarafından 36.000'den fazla subay ve er esir alındı, yüzlerce top, havan topu ve makineli tüfek ele geçirildi.

Alman Genelkurmayı acil olarak Batı cephesinden 13 Alman ve 3 Avusturya-Macaristan tümenini Zoloçev tarafına kaydırđı. 6 (19) Haziran'da Alman-Avusturya-Macaristan Orduları, VII. ve XI. Rus Ordusunun bulundukları mınıtkada karşı taarruza geçtiler. XI. Ordu mensupları devrim yanlıları tarafından yapılan savaş karşıtı propaganda neticesinde savaşta yer almayacaklarını açıkladılar ve tek kurşun atmadan geri çekildiler. Çok geçmeden VII. Ordu askerleri de onları takip etti. 25 Temmuz günü Alman-Avusturya-Macaristan birlikleri Ternopol'i ele geçirdiler ve ilerleyerek VIII. Rus Ordusu için tehlike oluşturmaya başladılar. General Kornilov birliklerini geri çekmek zorunda kaldı. Rus Güneybatı Ordusunun geri çekilmesi 15 (28) Temmuz günü Brodı, Zbaraj ve Hotin' hattına vardıklarında son buldu. Böylece, gerçekleşen asıl taarruz sonucu Rus ordusu sadece istenilen sonuca ulaşmamakla kalmayıp harekâtın sonunda doğu kısmında iç taraflara çekilmek zorunda kaldı. Ruslar güneybatı cephesinde 133.000 kişiyi ölü ve yaralı olarak kaybetti¹²².

Bolşevik propagandası Galiçya cephesinin özellikle son zamanlarında oldukça etkili olmuştur. Rus askerleri gizlice Türk siperlerine gelip, çay ve sigara ikram ediyorlardı. Harp istemediklerini, artık Bolşevik olduklarını, köylerine, ülkelerine döneceklerinin, eğer Çar ve Sultanın kendi aralarında problemleri varsa, askerlerin yerine Çar ve Sultanın kavga etmesi gerektiğini, siperlerini bırakacaklarını, eğer subayları karşı çıkarsa onları da öldüreceklerini söylemekteydiler. 28 Ocak ve 5 Mart'taki Rus taarruzları ve karşılıklı topçu ateşlerinin dışında, her iki taraf da kar

¹²² Mernikov vd., **a.g.e.**, s. 176-177.

altındaki siperlerinden birbirlerine ikramda bulunma dışında çıkmadılar. 11 Mart'ta Çar II. Nikolay tahttan indirildi¹²³.

¹²³ Şarman, **a.g.e.**, s. XXIV.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU CEPHESİ

3.1. Kafkasya'nın Konumu ve Rusya Açısından Önemi

Kafkasya, coğrafi olarak üç kıta arasına girmiş olan, Akdeniz-Ege Denizi-Marmara Denizi-Boğazlar-Karadeniz-Azak Denizi gibi iç denizlerin meydana getirdiği bir su koridorunun doğu ucunda yer alır. Öte yandan Hazar Denizi vasıtasıyla da doğuya bağlanır. Bu su koridoru; Volga, Don, Dinyeper, Dinyester ve Tuna Nehirlerini birbirine bağlamıştır. Fırat ve Dicle nehirlerinin havzaları da bu koridoru vücuda getiren Hazar Denizi, Karadeniz ile Akdeniz'in Hint Okyanusuna bağlanmasını kolaylaştırmaktadır. Bütün bu bağlantılar ve coğrafi konumu itibariyle Kafkasya; kuzey-güney, doğu-batı yollarının birleştiği bir bölgedir. Bu sayede Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarıyla irtibat kurmak oldukça kolay hale gelmiştir. Kafkas Dağlarının kuzeyine Kuzey Kafkasya, güneyine ise Güney Kafkasya veya Maverayı Kafkasya adı verilmektedir¹.

1914 yılının başlarında Liman Von Sanders'in Osmanlı Ordusunda görevlendirilmesi ve Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girme riski İzvolkskiy'i harekete geçirmiştir. İtilaf Devletlerinin Osmanlı Hükümeti aleyhine devam etmekte olan mali boykotunun sona erdirilmesi teklifinde bulundu. Osmanlı Devleti'nin, Almanya'nın yanında savaşa girme ihtimalini ortadan kaldırmak adına Fransa'nın vereceği 350 milyon franklık krediye Rusya'nın da onay vermesi gerektiği tavsiyesinde bulundu. Bu kredinin 250 milyon frankının doğrudan mevcut borçlara aktarılması gerekiyordu. Kalanının ise barışçıl ve üretken amaçlarla sınırlı olan mutlaka zorunlu kalemlere harcanması şart koşulmalıydı². Temmuz ayına gelindiğinde ise Osmanlı Devleti, Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle seferberlik ilan edip, Kafkas sınırındaki I. ve II. Fırka'yı takviyeye başladı. Bu durumla ilgili olarak Rusya'nın

¹ Nurcan Toksoy, "Kafkasya'daki Mücadelelerde 9'uncu Ordu", **On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-II (Sunulmayan Bildiriler) Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu (20-22 Mayıs 2009-İstanbul)**, Genkur Atase Yayınları, Ankara 2010, s. 61.

² Aksakal, **a.g.e.**, s. 94-95.

İstanbul büyükelçisi Giers, Rus Askeri Ataşesi General Leont'yev'i³ 5 Ağustos 1914'te Enver Paşa ile görüştü. Görüşmede, Enver Paşa tarafsız olduklarını, Rusya'ya dönük bir taarruz fikirlerinin olmadığını, seferberliğin güncel durumun bir gereği olduğunu, Almanya ile herhangi bir anlaşmanın yapılmadığını, Rusya ile 5-10 senelik bir anlaşmanın yapılabileceğini ancak bunun Osmanlı Devleti'nin menfaatlerinin göz önünde bulundurulduğu takdirde gerçekleşebileceğini söyledi. General Leont'yev 150-200 bin kişilik Osmanlı Ordusu'nun Rusya'nın yanında savaşa girmesinin Almanya'ya karşı yapılacak savaşta önemli rol oynayacağına kanaat etmişti. Tam tersi bir durum ise Rusya'yı güç duruma sokabilirdi. Büyükelçi Giers ile birlikte Enver Paşa'nın teklifini Dışişleri Bakanı Sazonov'a iletiler. Fakat Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri bu ittifakı geri plana attı.

Rusya'nın ittifak konusunda geri durması ve zaman kazanmaya çalışması, Enver Paşa ve Talat Bey'in Almanya'nın harbi kazanacağına inanması, Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalma ihtimalinin olmaması, ebedi ve ezeli düşman Rusya'dan tamamıyla kurtulmak gibi sebeplerle Osmanlı Devleti, Almanya yanında savaşa girdi⁴. Başlarda Osmanlı Ordusunu eğitmek için gelen 42 kişilik subay sayısı savaşın sonuna doğru 800 kişiye ulaşmıştı⁵. Almanya, Osmanlı Devleti'ni kullanarak Rus İmparatorluğu içinde yaşayan Türk ve Müslümanların bulundukları Kırım, Kazan, Ufa, Orenburg, Kafkasya, Orta Asya gibi bölgelerde ayaklanma için propagandalar yapacak ve Rusya'yı arkadan vuracaktı. Daha önce Osmanlı Devleti'ne göç etmiş Çerkez, Çeçen ve Müslüman Gürcülerden de 20.000 kişilik bir grup organize edilerek Ruslara karşı

³ Maksim Nikolayeviç Leontyev (1871-1948). Rus General. Romanya, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti gibi ülkelerde askeri ataşelik yaptı. 1913 Nisan'ında İstanbul'da Rus Askeri Ataşesi oldu. Николай Рутыч, **Биографический справочник высших чинов Добровольческой армии и Вооруженных Сил Юга России** (Biograficeskiy Spravochnik Vysşih Çinov Dobrovolçeskoj Armii i Voorujennih Sil Yuga Rossii, Rusya Gönüllüler Ordusu ve Güney Ordusu Üst Kademe Askerlerinin Biyografileri), Издательство Российский Архив, Москва 1997.

⁴ Kurat, **Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri**, s. 230-236 ve 239. Giers'in 6 Ağustos'ta Petersburg'a çektiği telgrafta ise Türkiye'yi içine alacak bir Balkan birliğinin kurulmasının, Rusya'nın Boğazlar'a sağlam bir giriş yapmasına elverinceye dek yararına olacağı vurgulanmıştır. Giers'a göre bu yüzden Babıâli ile görüşmeler sürdürülmelidir. Giers ve Askeri Ataşe Leont'yev bir Osmanlı dostu olmasalarda, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir ittifakın gerçekleşmesi gerektiğini savunan Rus devlet adamlarıdır. Aksakal, **a.g.e.**, s. 102,103 ve 147.

⁵ Sanders, **a.g.e.**, s. 43, Muzaffer Taşyürek, **Hedefi Meçhul Cephe Galiçya**, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2008, s. 22.

ayaklandırılacaktı. Hacı Zeynelabidin Tagiyef'in⁶ desteğiyle Bakü'deki petrol tesisleri bombalanarak kullanılmaz hale getirilecek, Rusya'ya lojistik açıdan darbe vurulacaktı⁷. Aslında Almanya Kafkasya'nın ne Osmanlı Devleti'nin ne de Rusya'nın tekelinde olmasını istemiyordu. 8 Şubat 1915'te Wangenheim⁸ Alman Dışişleri Bakanlığı'na bir not göndermişti. Bu notta "*Difai*"⁹ örgütünün askeri kanadı sorumlusu Emir Aslan Han'ın Erzurum Konsolosuna giderek Kuzey Kafkasya'da 500.000 silahlı kişiyi ayaklandırmak istediği, maksatlarının Rusya ve Osmanlı Devleti'nden bağımsız, fakat Almanya ve Osmanlı Devleti ile askeri anlaşmaları olan "*İsviçre Modeli*" bir Kafkasya Devleti kurmak olduğunu ifade ettiği belirtiliyordu. Emir Aslan Han, Eylül sonlarında İstanbul'daki Alman Büyükelçiliğine giderek ayaklanmanın başarılı olması halinde Kafkasya'nın bağımsız olacağına dair garanti almıştır¹⁰. Nitekim bu ayaklanma teşebbüsü sonuç vermemiştir.

Prusya cephesindeki başarılı Rus taarruzları Almanya'yı oldukça bunaltmıştı. Bu yüzden Rus ordusunun belirli kuvvetlerinin Osmanlı Devleti'nin üzerine çekilmesi şarttı¹¹. Büyükelçi Wangenheim ile İtalyan Başbakanı Antonio Salandra¹² arasındaki konuşmalarda da, Salandra Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşa gireceğini, bu durumun İtalya'nın pozisyonunu

⁶ Hacı Zeynelabidin Tagiyef (1838-1924). Azerbaycanlı Türk iş adamı, hayırsever. Bütün Rusya Türkleri arasında hayırseverlik faaliyetleri ile ün kazanmıştır. Petrol milyarderidir. Okan Yeşilot, **Hacı Zeynelabidin Tagiyev**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

⁷ Mustafa Çolak, **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası**, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 35.

⁸ Hans Wangenheim (1859-1915). Alman Diplomat. Meksika, Atina ve İstanbul'da büyükelçilik yaptı. Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında Birinci Dünya Savaşına girmesi için büyük çaba sarf etti. Гл. ред. А. Я. Вышинский и С. А. Лозовский, **Дипломатический словарь** (Diplomatiçeskiy Slovar-Diplomatik Sözlük), Москва 1948.

⁹ Azerbaycanlı Türkler arasında kurulmuş, Doğu Kafkasya'nın bağımsızlığını savunan bir dernek. Çolak, **a.g.e.**, s. 75, not 160.

¹⁰ Çolak, **a.g.e.**, s. 75-77.

¹¹ Kurat, **Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri**, s. 242. Alman Genelkurmay Başkanlığı'na göre "*Türkiye ne kadar çok sayıda İngiliz, Fransız ve Rus askerini Orta Avrupa'dan uzak tutacak olursa, Alman orduları savaşın sonunu belirleyecek olan Fransız ve Rus cephelerinde o kadar rahat hareket etme imkânı bulacaktır*". Çolak, **a.g.e.**, s. 109.

¹² Antonio Salandra (1853-1931). İtalyan Devlet Adamı. İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı başlangıcından Mayıs 2016'da Trentino'daki mağlubiyetine kadar Başbakanlığını yapmıştır. (**Çevrimiçi**), www.firstworldwar.com/bio/salandra.htm, 18.01.2016.

etkileyebileceğini Petrograd'daki İtalyan Büyükelçisine yazdığı telgrafla belirtmekteydi¹³.

3.2. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi

Amiral Souchon¹⁴ komutasındaki Alman Goben ve Breslau zırhlıları, 4 Ağustos 1914'te Cezayir'in Philippeville Limanıyla Bon Limanını bombalamıştı. Daha sonra radyo frekansı üzerinden Osmanlı Devletiyle anlaşma yapıldığını öğrenen Amiral Souchon Çanakkale Boğazı'na doğru ilerledi. Burada Türk torpido gemisi tarafından karşılanan zırhlılar Boğazın iç kısımlarına götürüldüler. Daha sonra bu iki gemi, daha önce siparişi verilip İngiltere'den teslim alınamayan “*Sultan Osman*” ve “*Reşadiye*” zırhlılarının yerine satın alındı. İsimleri “*Yavuz Sultan Selim*” ve “*Midilli*” olarak değiştirildi. Souchon'un ilk işi ise Almanya'dan topçu, mayıncı, mesafe ölçer vb. sahalarda uzman yüzlerce subay istemek oldu. Bu subaylar İstanbul ve Çanakkale Boğazındaki limanlara ve en yüksek savaş kapasiteli gemilere dağıtıldılar. Boğazdaki kaleler iki Alman amiral ve on kıdemli subay tarafından yönetilmeye başlandı¹⁵. Amiral Souchon bir türlü kabına sığmayıp, Enver Paşa'ya bütün filoyu toplayıp Karadeniz'e çıkarak talim ve manevralar yapmak için baskı yapıyordu. Hatta Enver Paşa bir gün Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın yanına giderek amiralin arzusuna mani olamayacağını ifade etmiştir¹⁶. Kâzım Karabekir, Sultan Osman ve Reşadiye dretnotlarının teslim edilmeyişi konusunda Saraybosna cinayetine atıf yapmaktadır. Cinayetin, zırhlıların teslimatını engellemek adına işlenmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Sultan Osman denize indirilmiş, toplarının da bir kısmı konmuştu. İki ay aralıkla teslim alınacaklardı. Bu iki savaş gemisinin inşası hemen hemen bitirilmişti. Hatta Sultan Osman'ın tesellümü için Reşit Paşa vapuruyla 1.200 kişilik mürettebat Londra'ya

¹³ İtalya Başbakanı Salandra'dan Petrograd'daki İtalya Büyükelçisi Carlotti'ye 1155 numaralı 21 Ekim/3 Kasım 1914 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 6/2, s. 11-13.

¹⁴ Wilhelm Souchon (1864-1946). Alman Amiral. Birinci Dünya Savaşında Akdeniz'deki Alman Donanmasının komutanlığını yaptı.

(Çevrimiçi), <http://www.firstworldwar.com/bio/souchon.htm>, 22.02.2016.

¹⁵ A.B. Şirokorad, **Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış**, Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s. 454-456.

¹⁶ Ziya Şakir, **Paşalar (Talat-Enver-Cemal)**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2010, s. 138-139.

gönderilmişti ve Avusturya Arşidükü tam da bu sırada suikaste kurban gitti. Bu hadisenin üzerine Londra’da bulunan Venizelos, İngiliz Kralı’na geminin Türklere teslim edilmemesi için ricada bulundu. Sadece Yunanistan değil Karadeniz’de üstünlüğü kaybetme riskini göze alamayan Rusya’da İngiltere’ye baskı yapıyor ve iki devlet arasında bir deniz ittifakı yapılması üzerinde de duruluyordu¹⁷. Bunun yanında, Osmanlı Devleti’nin sipariş ettiği büyük ve pahalı gemileri almasını engellemek maksadıyla Osmanlı gümrük rayiçlerinde önerilen artışa karşı çıkmış, Britanya ve Fransa’ya Osmanlı Devleti’nin yaptığı kredi başvurularını geri çevirmeleri için baskı yapmıştı. Ocak 1914’te Cavit Bey kredi almak için Paris’e gittiğinde, Rus çıkarları görüşmeleri baltalamış ve anlaşmaya varılamamıştı.

Yunanistan’ın dretnotların gelişinden rahatsız oluşunun önemli sebeplerinden biri ise 1914 baharında Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında çıkması muhtemel savaştı. Osmanlı Devleti Sakız, Limni ve Midilli adalarını Yunanistan’dan geri almak istiyordu. Karşılığında İtalyan’lardan devralınacak birkaç adanın Yunanistan’a teslim edilebileceği konuşulmaktaydı. Dretnotların Osmanlı Devleti’nin eline geçmesi demek Batı Akdeniz’de üstünlüğün düşmana geçmesi demekti. Dretnotların teslim edilmeyişinden etkilenen Osmanlı Devleti, yabancılardan savaş vergisi alınması gerektiğini öne sürerek Rus ticaret gemilerinin, petrol ve gıda taşıyanlarını müsadere ettirmişti¹⁸.

Osmanlı Devleti, 1914 Ekim ayının sonunda Karadeniz kıyısındaki Rus limanlarını ve gemilerini, Amiral Souchon komutasındaki Goben ve Breslau zırhlılarını kullanarak bombardıman etti¹⁹. Karadeniz’deki bütün Rus donanma ve liman

¹⁷ Karabekir, **a.g.e.**, s. 27, 6 numaralı not, 28 ve 89.

¹⁸ Aksakal, **a.g.e.**, s. 51,70 ve 123.

¹⁹ Goeben ve Brelau’nun Türkiye’ye gelişleri tesadüfi değildir. Rus donanmasının Karadeniz’deki üstünlüğünü kırmak ve Boğazlara yapılabilecek bir harekâtın önüne geçmek maksatlı gönderilmiştir. Türk tarafının böyle bir isteği olduğu Enver Paşa tarafından dile getirilmiş ve İstanbul’daki muhatapları tarafından Almanya’ya iletilmiştir. Vahdet Keleşyılmaz, “Birinci Dünya Savaşı Başlarında Kafkasya ve Çevresine İlişkin Stratejik Yaklaşım ve Faaliyetler”, **Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Yayınları, Ankara 2003, s. 224, not 4. Amiral Souchon’un 10 Eylül 1914 tarihli raporunda, Goeben ve Breslau zırhlılarının Osmanlı Donanmasının kusur ve noksanlarını önemli ölçüde azalttığını ifade eden Amiral Souchon, bu durumun

subaylarına önce ateş açmamaları ve Osmanlı donanmasıyla çarpışmaya girildiğinde tarafsız gözlemcilerin Osmanlı Devleti'ni suçlu olarak görmesinin önemli olduğu talimatı verilmişti. Amiral Souchon 5 Rus savaş gemisini vurmuş, birini batırmış (Doentz) ve bir diğerini de ağır hasara uğratmıştı. 5 yakıt tankı da ateşe verildi. Novorossiysk'te Breslau 308 mermi atarak on dört Rus tahıl gemisini batırdı ve elli yakıt tankını daha havaya uçurdu²⁰. Bütün olan biteni Almanların yaptığını söylemek haksızlık olacaktır. 1914 başlarında Türkiye'nin deniz donanma komutanlığı Sivastopol'a bir kruvazör saldırısı düzenleme teklifinde bulunmuştu. Buradaki Rus zırhlıları imha edildikten sonra seçme birliklerle Odessa'ya bir amfibi çıkarma harekâtının düzenlenmesi düşünülmüştü²¹. Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletlerine savaş ilanında ilginç bir ibare yer almaktadır. Rus limanlarının bombardıman edilmesini, Rus donanmasından bazı gemilerin boğazın Karadeniz'e bakan kıyısında mayınlama yapmasına bağlanmaktadır:

Hal-i Harp İradesi

Şehr-i halin on altıncı günü donanma-yı hümayunun bir kısmı tarafından Karadeniz'de manevra icra edilmekte olduğu sırada, Karadeniz Boğazı'na torpil dökmek vazifesi ile hareket ettiği bilahare anlaşılan Rusya donanmasından birtakımı, mezkûr manevraları ihlâl ve müteakiben izhar-ı muhasama ile Boğaz'a doğru hareket etmeleriyle, donanma-yı hümayun tarafından mukabele olunmakla beraber, şayan-ı teessüf olan şu hadise hakkında hükümet-i seniyece Rusya Devleti'ne müracaat ile tahkikat icrası ve vaka esbabının zahire ihracı teklif ve bu suretle bitaraflığı muhafazaya ihtimam edilmiş olduğu halde Rusya Devleti müracaat-ı vakıaya cevap ita etmeksizin sefirini geri celp eylediği gibi kuva-yı askeriyesi de Erzurumu hududunu nikat-ı muhtelifeden tecavüz etmesine ve bu sırada Fransa ve İngiltere devletleri dahi sefirlerini geri çağırdıktan başka, İngiliz ve Fransız donanmaları müştereken

Rusya'ya karşı Karadeniz'de çabuk bir zafer getiremeyeceğinin kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Karabekir, **a.g.e.**, s. 323.

²⁰ McMeekin, **a.g.e.**, s. 138.

²¹ Satan, **ag.e.**, s. 46, Şirokorod, **a.g.e.**, s. 456.

Çanakkale'ye ve İngiliz kruvazörleri Akabe'ye top atmak suretiyle bilfiil muhasamata ibtidar ve âhiren de düvel-i mezbure Devlet-i Osmaniye ile hal-i harpte bulunduklarını ilan eylediklerine binaen, hükümet-i Osmaniye'ce de müstainen bitevfikatullahi teâlâ mezkûr üç devlet ile hal-i harp ilanını irade eyledim.

Bu irade-i seniye'nin icrasına heyet-i vükelâ memurdur.

22 Zilhicce 332, 29 Teşrinievvel 330

Mehmed Reşad²².

Rus sahillerinin bombardımanı, Ruslara Osmanlı Devleti'ne uzun zamandır beklediği saldırma ve istediklerini elde etme fırsatını vermişti. Bu kısmen doğrudu. Çar İstanbul ve Boğazları elde etmek için bunu bir bahane olarak kullanacaktı. Çar'ın Dışişleri Bakanı Sergey Sazonov, daha uygun bir zaman için beklenilmesini önerdi. Osmanlı saldırısından sonra dahi Sazonov, Almanya ve Avusturya'yı yenmek, Rus Karadeniz Filosunun İstanbul, Boğazlar ve Doğu Anadolu'nun işgali hususunda geniş ölçüde hazırlanmasını, zaman kazanması sağlamak için Osmanlı Devleti ve Rusya arasında barışı korumaya çalıştı. Osmanlı Devleti'nin deniz bombardımanlarını ve İttifak Devletleri yanında savaşa girmesini protesto etmek maksatlı Maliye Bakanı Cavit Bey²³ ve dört diğer bakan istifa etmişti. Ayrıca Sadrazam Said Halim Paşa²⁴, İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki büyükelçilerine saldırıdan duyduğu üzüntüyü dile getirmişti.

²² Karabekir, **a.g.e.**, s. 409. Rus donanmasına ait gemilerin Boğaz'a mayın döktüğü iddiası, Rus liman ve gemilerine verdirilen zararı meşrulaştırmak adına dile getirilmiştir. Cemal Paşa, Rusya'nın bir saldırı düzenlediği yalanının ortaya çıkmaması için Rus savaş esirlerini sıkı denetim altına almıştır. Aksakal, **a.g.e.**, s. 207.

²³ Mehmed Cavid Bey (1875-1926). Osmanlı Maliye Nazırı ve İktisatçısı. İttihat ve Terakki cemiyetinin mali siyasetinin belirlenmesinde rol oynamıştır. Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte, çeşitli dönemlerdeki kabinelerde maliye nazırlığı yaptı. Selim İlkin, "Mehmed Cavid Bey", DİA, C. 7, İstanbul 1993, s. 175-176.

²⁴ Said Halim Paşa (1863-1921). Türk Devlet Adamı. 1913-1916 yılları arasında Sadrazamlık yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesini istemedi ve Almanya ile müttefikliği onaylamadı. İstifa etmek istediye de görevinde kalması hususunda ikna edildi. 1916 yılında istifa etti. Mondros ateşkesiyle beraber Malta'ya sürgün edildi. Malta'dan kurtulup Roma'ya yerleşti. Burada bir Ermeni tarafından evinin önünde öldürüldü. Geniş bilgi için: M.Hanefi Bostan, **Bir İslamcı Düşünür Said Halim Paşa**, İrfan Yayıncılık, İstanbul 2000.

Sazonov, Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın protestolarına yapılan saldırıyı kabullenmeyerek, mesullerin Almanlar olduğunu beyan etmesini umuyordu²⁵. İngiltere ve Rusya, Osmanlı Devleti'ni askeri bir kuvvet olarak görmemekle beraber, Almanya'nın yanında savaşa girmesini de istemiyordu. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi demek Rusya'nın Kafkasya'da belirli miktarda kuvvet bırakması, İngiltere içinse Akdeniz'de asker ve donanma toplaması demekti. Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa gireceği anlaşılınca, İngiltere'nin Rusya'nın müttefiki oluşu göz önünde bulundurularak, Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den ısmarladığı parası ödenmiş Sultan Osman I ve Sultan Mehmed Reşad V zırhlıları teslim edilmemişti²⁶. Savaş öncesinde Yunanistan'ın Amerika'dan satın aldığı Mississippi ve Idaho adlı zırhlıların tedariki Osmanlı Devleti ve Alman Büyükelçi Wangenheim tarafından engellenmeye çalışıldıysa da başarılı olunamamıştır²⁷.

3.3. 1914-1917 Yılları Arasında Karadeniz'de Türk-Rus Deniz Savaşları ve Karadeniz'de Üstünlük Arayışı

1914-1917 yılları arasında Karadeniz'deki Rus-Türk filoları arasında irili ufaklı birçok çarpışma olmuştur. 6 Kasım 1914'te Rus Merkür ve Kagol kruvazörleri Zonguldak Limanını bombardıman edip, rastladıkları Bezmi Alem, Mithat Paşa ve Bahri Ahmer nakliye gemilerini batırdılar. Bu üç gemi Trabzon'a Osmanlı Kafkas Ordusu için cephane ve malzeme götürmekteydi. Batan gemiden denize atlayan 248 kişi ise esir edildi. 9 Kasım 1914'te Midilli²⁸ gemisi Poti Limanını 2000 m. mesafeden

²⁵ Stenford J. Shaw, **The Ottoman Empire In World War I**, TTK Yayınları, Ankara 2008, Cilt 2, s. 765.

²⁶ Kurat, **Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri**, s. 229-230.

²⁷ Henri Morgentau, **Трагедия Армянского Народа История Посла Моргантау** (İstoria Posla Morgentau-Tragediya Armyanskovo Naroda, Elçi Morgenthau'nun Hikâyesi-Ermeni Halkının Trajedisi) (Ambassador Morgenthau's Story), Çev. A.Yu. Frolovoy, İzdatelstvo Tsentrpoligraf, Moskva 2009, s. 48-50.

²⁸ Midilli gemisi farklı bir görev esnasında mayın tarama görevi yapmakta olan gemilere ateş açtığı anda, Rus uçaklarının bombardımanına maruz kaldı. Bombalar geminin uzağına düştüğünden gemi yara almadı. Böylece Karadeniz'de uçakla yapılan ilk saldırıyı Rusya yapmış oluyordu. Şirokorad, **a.g.e.**, s. 470.

bombardıman etti. Poti bombardımanının intikamını almak isteyen Amiral Eberhard²⁹ 17 Kasım 1914'te Trabzon limanını bombardıman etti. 18 Kasım'da Türk ve Rus filoları Kırım kıyılarından yaklaşık 20 mil açıktaki ilk kez karşı karşıya geldiler. Yavuz zırhlısı Rus filosunu tahrip etti. Fakat kendisi de isabet alınca geri çekildi. 25 Aralık gecesi Hamidiye zırhlısı Batum Limanını bombardıman etti. Midilli kruvazörü ise Zonguldak'ı bombalayan Rus Filosu'na rastladı ve sıyrıldı. Yolda Oleg ve Atos nakliye gemilerini batırdı. Aralık ayının sonlarında Yavuz zırhlısına Boğaz'ın 15 mil açığında mayın isabet etti. Gemiye yaklaşık 600 ton su girdi. Gemi İstanbul'da onarıldı. Fakat 3 ay boyunca denize açılmadı. 18 Mart 1915'te İngiliz ve Fransız kuvvetlerince Çanakkale Boğazı'na yapılan deniz taarruzuyla eş zamanlı Rus Filosu'nun İstanbul Boğazı'na bir gösteri taarruzu yapması istendi. 28 Mart 1915'te boğaz bombardıman edildiyse de kayda değer bir kayıp verilemedi. İtilaf Devletlerinin Çanakkale Boğazını geçmesi halinde, Rusya yaklaşık 200.000 kişilik bir kuvvetle Bulgaristan ve İstanbul taraflarına çıkarma planlıyordu. Bu çıkarmanın hazırlıklarını denetlemeye Çar II. Nikolay'ın gelmesi beklenmekteydi. Bunun üzerine Osmanlı Donanması Odessa'ya taarruz planı yaptı. Hamidiye ile Abdülmecit kruvazörleri ile dört muhrip Odessa'yı bombardıman ederken Yavuz'da Sivastopol Limanını bombardıman edecekti. Abdülmecit'e bir mayın isabet etti ve battı³⁰. Aslında İtilaf Devletleri'nin Gelibolu taarruzu öncesinde Rusya'dan büyük beklentileri vardı. İstanbul'un kenar limanlarını ağır bombardıman altına almasını ve Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmasını umuyorlardı. Fakat bu konuda Rusya pasif kaldı³¹. General Eberhard'ın donanması 25 Nisan ve 3 Mayıs 1915'te Boğazlara iki saldırı düzenledi. Birinci saldırı da her ne kadar Eberhard, yapılan taarruzun Sarıyer ve Beykoz'a zarar verdiğini söylese de, müttefiklerinin çıkarmalarına pek de bir etki yaratmadı. İkinci taarruzda altı inçlik Rus Donanma toplarından toplam 161 mermi ateşlendi. Elmaz müstahkem mevki zarar gördü. Rus Donanmasından tek bir asker karaya çıkmadı. Yine gözle görülür bir etki

²⁹ Andrey Avgustoviç Eberhard (1856-1919). Rus Amiral. Birinci Dünya Savaşında, 1916'ya kadar Rus Donanmasının Komutanlığını yapmıştır. Zaleecki, **a.g.e.**, s. 694-695.

³⁰ Bargut, **a.g.e.**, s. 63-68.

³¹ Rus Dışişleri Bakanlığı'ndan Genelkurmay Diploması Birimi Sekreteri Kudaşev'e 954 numaralı 20 Şubat/5 Mart 1915 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 7/1, s. 407.

sağlanmamıştı. Sazonov bu durumun üzerine İngiliz Savaş Bakanı Kitchener'e³² verilen sözleri yerine getirememekten ötürü Denizcilik Bakanlığı'nı yerden yere vurmuştur. Ona göre Çargrad³³ sadece müttefiklerin çabalarıyla ele geçirilmemeliydi. Sazonov bu şekilde düşünse de Rus general ve amiralleri İstanbul'un Rus yardımı olmadan ele geçirilmesinden yanaydı³⁴. Rusya'nın yardımı olmadan müttefiklerin ele geçirdiği İstanbul'un ne kadarının Rusların eline verileceği de şüpheliydi.

Sazonov, Çar II. Nikolay'a Gelibolu ve Boğazlar'a yapılacak harekâtın başarılı olması halinde Osmanlı hükümetiyle barış görüşmelerinin yapılabileceğini bildirmekteydi. Çar ise Osmanlı Devleti'ni etkisiz bırakmakta kararlıydı. Ona göre eğer ateşkes olarsa şöyle olmalıydı: Türkiye, Kafkasya'daki Rus kuvvetlerinin büyük bir bölümünü Almanya ve Avusturya'ya karşı kullanabilmek için her türlü kolaylığı sağlamalıydı. Son olarak da İttifak devletleriyle Sırbistan'a yapılacak ortak bir operasyona katılmalı, var olan salgın hastalıklar buna engel oluştursa Raguza (bugünkü Dubrovnik) ve Adriatik Denzinin herhangi bir yerinden bu operasyon yapılmalıydı. Rusya ve müttefiklerinin, Türkiye ile barış yapabilmesi için bütün kuvvetlerinin Avusturya ve Almanya'ya karşı kullanılabileceği kolaylıkların sağlanması gerekmektedir³⁵.

Ruslar, 1905'teki Japon Savaşı'nda deniz mayıncılığı hakkında önemli tecrübe kazanmıştı. Yalnız Karadeniz Boğazı önlerine değil, Zonguldak, Ereğli, Samsun ve Trabzon gibi önemli liman şehirlerinin girişlerini de mayın tarlalarıyla tuzaklıyordu. Özellikle Kafkas cephesine yapılacak nakliyatın limanı olan Trabzon'a özel önem verilmişti. Ayrıca 1914'teki ilk bombardımandan itibaren Zonguldak ve çevresini sık sık Rus filoları ziyaret edip Osmanlı Devleti'ne ait kömür ve diğer nakliye gemilerini batırmış ve bu durum Osmanlı Devleti'ni özellikle Kafkasya Cephesi'nde büyük

³² Horatio Herbert Kitchener (1850-1916). İngiliz Mareşal, Devlet Adamı. Birinci Dünya Savaşı patlak verince Mısır'dan İngiltere'ye döndü. Mareşalliğe yükseltildi ve Savaş Bakanı oldu. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 304-306.

³³ Царьград: Çar'ın şehri anlamındadır. Birleşik kelimedir. "Царь: Çar, Город: Şehir" kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşur. Mustafayev- Şerbinin, **a.g.e.**, s. 156 ve 983.

³⁴ McMeekin, **a.g.e.**, s. 171-174.

³⁵ Grandük Nikolay'dan Çar II. Nikolay'a 8455 numaralı 17 Şubat/2 Mart 1915 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 7/1, s. 376.

sıkıntıya sokmuştur³⁶. Zonguldak'ı denizden abluka altına almasının yanı sıra, hava filosu bünyesindeki 11 uçakla havadan bombardıman etmiştir. Bu uçaklar, bir uçak gemisinden Zonguldak'a 15 mil kala havalandırılmıştır. Tüm uçaklarda iki adet 30 kg., birkaç adet de 4 kg.lık bombalar bulunmaktaydı. Zonguldak semaları bombardıman yapıldığında bulutlu olduğundan pilotlar bombaları istedikleri gibi bırakamadılar³⁷. 1916 yılında üç Rus muharebe gemisinin yapımı Nikolayef tersanesinde tamamlanıp denize indirilmiş ve Sivastopol'e götürülüp tamamlanmalarına hız verilmişti. İmparatoriçe Maria bu gemilerden biriydi ve 14 Mart 1916'da Of yöresindeki Türk birliklerini bombardıman etti. Bu gemi 10 Mayıs 1915'te Yavuz zırhlısı ile karşılaşmış ve Yavuz üç isabet alınca Boğaz'a dönmek zorunda kalmıştır. 20 Ekim 1916'da Sivastopol Limanı'nda demirli İmparatoriçe Maria'nın cephaneliği patladı ve gemi battı. İmparatoriçe Katerina ve Çar III. Aleksandr'ın filoaya katılmasıyla Rus Karadeniz Filosu gücünü korudu. 1916 yılı sonu ve 1917 yılı başlarında Romanya'nın savaşa katılmasından dolayı Karadeniz'deki muharebeler Köstence civarında yoğunlaşmıştır³⁸.

Rusya'da kış mevsiminde Türklere karşı harbe girmenin yersiz olduğu düşünülmeyle beraber, Boğazlar ve İstanbul üzerindeki Rus emellerinin gelişmesi için bu bir fırsattı. Bunun için harbin Türklerin isteğiyle başlaması memnurluk uyandırmıştı. 20 Ekim/2 Kasım 1914'te Çar II. Nikolay'ın manifestosunda Rus emelleri açıkça ifade ediliyordu:

“Tanrı inayetiyle biz bütün Rusya'nın İmparatoru ve mutlak hükümdarı, Polonya Çarı, Finlandiya büyük beyi ve saire, ve saire, ve saire, İKİNCİ NİKOLA, bütün sadık tebaamıza (şu bildiriyi) yayınlıyoruz.

Almanya ve Avusturya, kudretlerini bütün vasıtalarla artırmayı amaç edindiklerinden, Rusya'ya karşı şimdiye kadar yaptıkları başarısız mücadelede Osmanlı Hükümetinin yardımına başvurmuşlar ve gözü görmez olan Türkiye'yi bizimle harbe sokmuşlardır.

Almanlar tarafından yönetilmiş olan Türk donanması, hâinane bir şekilde, bizi Karadeniz kıyılarına hücum etmek küstahlığında bulunmuştur.

Bunun üzerine biz Çargrad'daki (İstanbul) Rus elçisini ve elçilik erkânı ile konsolosluk memurlarının Türkiye sınırlarını terk etmelerini emrettik.

³⁶ Bargut, **a.g.e.**, s. 69.

³⁷ Şirokorad, **a.g.e.**, s. 497-498.

³⁸ Bargut, **a.g.e.**, s. 70-74.

Hristiyan dininin ve bütün Slav kavimlerinin eski ezicisinin, kendisine karşı bu yeni çıkışını Rusya tam bir sükûnetle ve Tanrı'nın yardımına güvenerek karşılamaktadır.

Yiğit Rus silahlı (kuvvetlerinin) Türk yığınlarını yenmesi ilk defa olmadığı cihetle, vatanımızın bu küstah düşmanına bu defa da cezasını verecektir. Türkiye'nin akılsızca harp hareketlerine bu tarzda başvurmasının, kendisi için mukadder olan gelişmeleri hızlandıracağını ve Karadeniz kıyılarında ecdadımız tarafından vasiyet edilen tarihi meselelerin çözülmesini çabuklaştıracağına bütün Rus halkı ile birlikte tam bir kanaatimiz vardır”³⁹.

Rusların İstanbul'u almaları, atalarından kalma bir ödev, mirastı. Bu görüş o zaman Rusya'da heyecan uyandırmış, kilise ve katedrallerde düzenlenen ayinlerde, Petersburg, Moskova, Kiev, Kazan'da üniversite öğrencileri ve halk tarafından yapılan haçlı yürüyüşlerde “İstanbul'u alacağız, Ayasofya'ya haç geçireceğiz” sloganları yüksek sesle tekrarlanıyordu. Rus Çarlığının, Bizans İmparatorluğu'nun varisi olacağına halk inandırılmak istenmişti⁴⁰.

3.4. Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul Politikası

Osmanlı bombardımanı üzerine çok geçmeden Çar, Rus Karadeniz Filosu Komutanı Amiral Andrey Avgustovich Eberhard'a, Karadeniz'de Rusya'nın çıkarına Osmanlı Devleti'nden gelebilecek her türlü tehdiye müdahale emri verdi. Çar'ın agresif düşünceleri ayrıntılı bir planda hayat buldu. Rusya'nın Boğazlar ve Gelibolu'da egemenliğini tesis etmek için, Lemnos, Semadirek, İmroz (Gökçeada) ve Tenedoz (Bozcaada) adaları ile hinterlandında yeterli bölge işgal edilmeliydi. Bu Rusya için en iyi çözümdü⁴¹. Britanya Dışişleri Bakanlığı Sekreteri Edward Grey de Rusya'nın İmroz (Gökçeada) ve Tenedoz (Bozcaada) adaları hakkındaki düşüncelerinin dikkate alınması gerektiğini, bu adalar hakkında Rusya'nın görüş ve önerisi olmadan karar

³⁹ Kurat, *Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri*, s. 246-247.

⁴⁰ Kurat, *Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri*, s. 248-249.

⁴¹ Shaw, *a.g.e.*, s. 771-772.

alınmayacağını belirtmekteydi⁴². 1915 yılında Yunanistan'ın İmroz ve Tenedoz adalarını almak istediği yarı resmi gazetelerde ifade edilmeye başlayınca, Atina Büyükelçisi Demidov'a⁴³ Sazonov tarafından bir telgraf gönderilerek Rusya'nın bu konuda kararlı olduğu, İmroz ve Tenedoz'un Boğazlardan ayrı düşünülemeyeceği, Rusya'nın İstanbul, Boğazlar, İmroz ve Tenedoz adalarını bir bütün olarak gördüğü ifade edilmiştir⁴⁴. Sazonov, Gelibolu'ya yapılacak olası bir çıkartmada dahi Yunanistan'ın filosunun kullanılmasının uygun olmayacağını, onun yerine İtalya ile birlikte ilgi duyacağı bölgeler için filosunu kullanmasının uygun olacağını Romen Büyükelçisiyle yaptığı kahvaltı esnasında Yunan meslektaşına belirtmiştir⁴⁵. Sazonov'a göre Yunanistan kendisi Boğazlara yapılacak harekâta katılmak istemişti. Antanta davet edilmemişti. Ne Güney Trakya'dan ne de Boğazlardan toprak kazancı olmamalıydı. Boğazlara yapılacak saldırıya da katılmamalıydı⁴⁶. İstanbul Rus Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Gulkeviç'in Osmanlı'nın yapmış olduğu Ermeni reformunun kapsamını içeren ve 1915 yılında yayınlanan raporunda, İstanbul için Yunan ordusuyla girilecek kaçınılmaz mücadelede İstanbul'daki 200.000 güçlü Ermeni nüfusa güvenilebileceği belirtilmekteydi⁴⁷.

Savaşın başlarında İngiltere, Rusya'yı yanında görmek uğruna İstanbul, Boğazlar ve Ege Denizi'ndeki bazı adalardan vazgeçmiş görünüyordu. Rusya ise, İngiltere ve Fransa nezdinde savaş sonrası bu şekillenmeyi garantilemenin gayreti içerisindeydi. Sazonov'un İngiliz Büyükelçisi Buchanan ile yaptığı görüşme de Mısır'ın bir İngiliz toprağı olarak görüldüğü, vakti geldiğinde İstanbul için aynı dostane

⁴² Petrograd'daki İngiliz Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na 500 numaralı 30 Ekim/12 Kasım 1914 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 6/2, s. 64.

⁴³ Pavel Pavloviç Demidov (1868-1943). Rus Diplomat. 1896-97 yılları arasında Britanya'da, Birinci Dünya Savaşında ve Bolşevik devrimi esnasında Atina'da büyükelçilik yapmıştır. (**Çevrimiçi**), <http://historyntagil.ru/d13.htm>, 27.02.2016.

⁴⁴ Rus Dışişleri Bakanı Sazonov'dan Atina Büyükelçisi Demidov'a 1481 numaralı 18/31 Mart 1915 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 6/2, s. 60-61.

⁴⁵ Rus Dışişleri Bakanlığı'nın 22 Şubat/7 Mart 1915 tarihli günlük ceridesi. **MOEİDATsVP**, C. 6/2, s. 422.

⁴⁶ Emets, **a.g.e.**, s. 142.

⁴⁷ Aksakal, **a.g.e.**, s. 86-87.

fikirlerin Rusya'nın lehine gerçekleşeceğinin umulduğu belirtiliyordu⁴⁸. Sazonov aynı taktiği Edward Grey'le olan görüşmesinde de uygulamıştır. Rusya'nın Mısır'da hemen hemen yok denecek kadar mali ve ticari çıkarı vardı. Britanya ise Osmanlı Devleti'nin egemenliğindeki bu toprakları 1882 yılında işgal etmişti. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle, Britanya birleşik bir Alman-Osmanlı saldırısının önüne geçebilmek için Mısır'ın statüsünü belirleme yoluna gitti. Edward Grey'in 18 Kasım 1914'te Mısır'ın İngiliz himayesine alınması ihtimaline karşı Rusya'nın tutumu için Sazonov nezdinde nabız yoklamıştır. Sazonov ise akılcıca İngiltere'nin Rusya'nın çıkarına Boğazlar ve Konstantinopol sorununu çözme eğiliminden dolayı bu duruma rıza gösterileceğini dile getirmiştir⁴⁹.

Rus Dışişleri Bakanı Sergey Sazonov anılarında Boğazlar ve İstanbul'un Rus devleti ve milleti için öneminden bahsetmektedir. Buna ek olarak Osmanlı topraklarında müttefikleriyle kesişen çıkarlarına da değinmektedir: *“1914 yılında İttifak Devletlerinin Rusya'ya saldırısı ve onların Osmanlı Devleti üzerindeki baskısı, Rusya'yı yeterince dikkatli bir gözlemci rolü izlemekten çıkarıp Boğazlar sorunu hakkında ve başka bir ifadeyle Karadeniz'deki güvenliğimiz için hızlı ve pratik çözümler üretmeye sevk etti. Türk bayrağı altında Alman zırhlı gemileriyle kıyı şehirlerimizin bombalanması bize güney sınırlarımızın ne kadar tehlikeli, sallantılı, kırılgan bir zeminde olduğunu gösterdi. Müttefiklerimizle yaptığımız müzakerelerde, boğazları elde etmemizdeki haklılığımızın, güvenliğimizin garantisi olduğu sonucuna vardım. Bu şekilde davranarak ben, dünyanın diğer yerlerinde düşmanın kendi topraklarını işgal etmesini beklemeyen dost ve müttefiklerimizin izlediği yolda olduğumu anlıyordum. Eğer böyle davranmasaydım vatanıma olan borcumu ödeyemezdim ve Rus halkının lanetine layık olurdum. Fransız ve İngiliz Büyükelçileriyle müzakereye başladığımda beni birçok problem bekliyor. Fransa ile yirmi yıllık müttefiki ilişkilerimiz olmasına*

⁴⁸ Petrograd'daki İngiliz Büyükelçisi Buchanan'dan İngiliz Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Edward Grey'e 661 numaralı 5/18 Kasım 1914 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 7/1, s. 101. Sazonov hatıralarında Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul üzerindeki hedeflerinin, Britanya Hükümetince de kabul gördüğünü kendisine Britanya Dışişleri Bakanı Sekreteri Edward Grey'in ifade ettiğini söylemektedir. Sazonov, **a.g.e.**, s. 127.

⁴⁹ McMeekin, **a.g.e.**, s. 158.

rağmen yakın doğu hakkında tam olarak siyasi bir mutabakata varamıyoruz. Çünkü bu bölgede Fransız hükümeti büyük başkentlerdeki ve farklı firmalara ait olan çıkarlarını savunuyor. Konstantinapol'de ve Anadolu'da”⁵⁰.

3.5. Kafkas Cephesinde Rusya'nın Kontrolündeki Azınlıklar

Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde büyük emelleri vardı. Bu hem batıda hem de doğuda tezahür edecekti. Fakat Rusya'nın Osmanlı Ordusu ile savaşıması Güney, Kafkas ve Batı İran sınırlarındaki Türk ve diğer Müslüman gruplarla kendisini karşı karşıya getirebilirdi. Teşkilat-ı Mahsusa çoktan Kafkas sınırlarında çalışmalara başlamıştı. Kafkasya, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'nun Rusya tarafından daha önce işgal edilen bölgelerinde yerli Türkler tarafından silahlı Yeminli/Gönüllü taburları oluşturuyorlardı⁵¹. Devam eden süreçte Rus Ordusunda görevli birçok Türk kökenli subay firar ederek Osmanlı ordusunda görev almışlardır.

8 Şubat 1914 tarihinde Rusya ve Osmanlı Devleti arasında Yeniköy Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti Doğu Anadolu'daki vilayetlerde Ermeniler lehine ıslahat yapacaktı. Bu ıslahatları da iki yabancı müfettiş denetleyecekti (Norveçli Binbaşı Hoff ve Hollandalı Westenek). Ermeni komiteleri antlaşmayı kendilerini bağımsızlığa götürecek bir adım olarak gördülerse de, antlaşma Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle feshedilmiştir⁵².

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yanında savaşa girdiğinde, Rusya en iyi birlikleri olan II ve III. Orduları batı cephesinde savaşmak üzere Polonya ve Galiçya'ya kaydırmıştı. Hatta bu ordular, gönüllü Ermeni askerleri⁵³ ve Türkistan'dan⁵⁴ getirilen birliklerle takviye edilmişti. Savaşın ilk

⁵⁰ Sazonov, **a.g.e.**, s. 123.

⁵¹ Shaw, **a.g.e.**, s. 773.

⁵² Yusuf Sarıay, “Ermeni Tehcirinin Sebepleri”, **19.-20. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu (Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar)**, Şenyıldız Yayıncılık, 5-7 Ocak 2015 Uluslararası Sempozyum İstanbul, s. 188.

⁵³ Doğu Anadolu ve Kafkasya'daki genel Ermeni ayaklanması, Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa girişinden çok önce Sazonov'un talimatıyla uygulamaya girmişti. Tiflis Komutanlığı, Kafkasya Genel Valisi Vorontsov-Daşkov'la birlikte Eylül 1914'te, güzel bir plan hazırladı. Buna göre, hududun Rus tarafındaki Oltu, Sarıkamış, Kağızman ve Iğdır gibi sınır kasabalarında (her biri yüz kişiden az) küçük Ermeni çeteleri oluşturulacaktı. Adam başına yeterli cephaneye birer tüfeğin yanı sıra, her hücre

günlerinde Rus basınında Ermeni Hükümetinin kurulması ile ilgili fikirler belirdi. Başlarda Türk Ermenistan'ında ve Kilikya'da Ermeni Hükümetinden bağımsız, Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde, Rusya'nın korumasında altı vilayet kurulması fikri hâkim oldu. Bu durum “*Orizon*”, “*Arev*” gibi Daşnak gazetelerinde destek buldu. Bu yüzden Ermeni basınında ve siyasilere arasında Rusya'ya karşı güvensizlik oluşmuştur. Türkiye'nin egemenliğindeki bir Ermenistan demek, Avrupalı büyük devletlerin bölgeyi kontrol etmesi demekti. Ermenilerin ılımlı kesimi Ermenistan'ın Hristiyanların Genel Yöneticisine bağlı otonom bir idare altında, Rusya'nın önerileriyle, Osmanlı Devleti'nin onayıyla, egemen haklara sahip olmasını istiyordu. Yazar ve Gazeteci A. Civilegov'a göre ise eğer zengin Kilikya'da Ermenistan'a katılacaksa en optimal çözüm Rusya'nın koruması altında bir Ermenistan'dı. Bunun için Türk topraklarında üç yeni otonom bölge kurulacaktı: Mezopotamya ile Arabistan (Arap Yarımadası) , Suriye ve Ermenistan.

Rusya, Balkanlardan Bulgaristan doğudan ise kendi idaresinde kurulacak bir Ermenistan'la hem Osmanlıyı küçültmenin hem de ileri harekât için üs edinmenin planlarını yapmıştır⁵⁵.

sınırdan kaçak sokmak üzere 250 silah ilave alacaktı. İran'ın kuzeybatı kesimindeki Hoy ve Dilman'da benzer kuvvetler oluşturulacaktı. Yöredeki kaçakçılık güzergâhlarının daha kolay olmasından dolayı, bunların her birine Osmanlı topraklarındaki Ermeni hücrelerine ulaştırılmak üzere fazladan iki bin tüfek verilecekti. Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı içerden ayaklandırmak 100 bin rubleye mal olacaktı. Bu yardımlar İran işgal bütçesinden çekilecekti. McMeekin, **a.g.e.**, s. 196, Ermeniler, Türkiye'nin savaşa gireceklerini öngördüklerinden, Almanya'nın Rusya'ya savaş ilanından 4 gün sonra 5 Ağustos 1914'te Kafkas Genel Valisi Vorontsov Dashkov'a Ermeni Eçmiyazin Katogikosu aracılığıyla mektup yollamışlardır. Mektupta, Ermeni meselesinin unutulmamasını ve ele geçen tarihi fırsattan istifade edilmesini istemekteydiler. Anadolu'daki Ermeni vilayetleri tek bir eyalet haline getirilmeli, idaresi Rusya'nın belirleyeceği bir valiye bırakılmalıydı. Vorontsov Dashkov ise cevabında problemlerin Ermenilerin lehine çözüleceğini, Ermenilerin hemen isyan etmemesi gerektiğini, Türkiye'nin saldırmasını beklemenin uygun olacağını belirtiyordu. Halil Bal, **Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kuruluş Mücadelesi ve Kafkas İslam Ordusu**, İdil Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 35.

⁵⁴ Türkistan'dan getirilen birlikler, Türkistan ve Semireçe bölgelerine yerleştirilmiş Ruslardan oluşmaktaydı. O dönemde Müslümanlar arasında zorunlu askerlik yükümlülüğü yoktu. Fakat Polonya cephesinde Dikaya Divizya, Savage Division (Vahşi Tümen) olarak meşhur olan birlik; Dağıstan, Çeçenistan ve Transhazar'dan getirilen Türkmenlerden oluşuyordu. Edward vd., **a.g.e.**, s. 241, not 1.

⁵⁵ Bülent Bakar, “Birinci Dünya Savaşı'nda Sevk ve İskân Kanununa Giden Süreç: Osmanlı Hükümeti'nin Ermeni Politikaları”, **19.-20. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu (Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar)**, Şenyıldız Yayıncılık, 5-7 Ocak 2015 Uluslararası Sempozyum İstanbul, s. 160.

Savaşın başında, gelecekteki Ermenistan Hükümeti hakkındaki soru oldukça büyük eylemleri beraberinde getirmiştir. Moskova'daki Ermeni kolonisi de bu idealin peşinden gitmiştir. Moskova'daki Ermeniler, savaşın daha başında Kafkas Genel Valisi adına gönderilmiş telgrafta, Rus Kartalının himayesi altında serbest bir şekilde kendi kaderini tayin etmeyi, başında Romanov Hanedanından olan knezin bulunduğu Rus koruması altında yarı bağımsız devlet oluşmasını desteklemişti⁵⁶. Sazonov'a göre ise kalıcı barışı sağlamak adına Rusya ülkedeki bütün azınlıklara eşit mesafede, tam tarafsızlıkla yaklaşmalıydı. Rusya hiçbir etnik topluluğa özel himaye sunmaksızın herkese eşit davranmalıydı. Sazonov'un Ermenilere vermeyi düşündüğü tek taviz kendi dillerini konuşmalarına, kendi kiliselerini ve okullarını yönetmelerine izin vermektir. Kültürel gelişmişlik düzeylerine göre diğer topluluklara da bu hakların verileceği göz önünde tutulursa, Ermenilere özel muamele yapılmayacağı anlaşıyordu. Grandük Nikolay, Sazonov'a konu hakkında şunları söylüyordu: *"Köklü kanaatim şu ki, mevcut Rus İmparatorluğu sınırları içinde kesinlikle bir Ermeni sorunu olmadığı gibi, böyle bir sorundan söz edilmesine bile izin verilmemelidir; çünkü genel valilikte yaşayan Ermeni uyrukları Müslümanlar, Gürcüler ve Ruslar kadar Rus uyruğudur"*. Sazonov'un Grandük'a yazdığı diğer bir mektupta ise Ermenilerin desteklenmesinin tek sebebinin Türkiye'yi zayıflatmak (oslablenie Tursiey) olduğu belirtilmekteydi⁵⁷. Demek oluyordu ki Rusya Birinci Dünya Savaşı süresince Ermenileri bir takım vaatlerle kandırıp, Osmanlı Devleti aleyhine kullanmıştı.

Kasım 1914'de Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle Kafkasya Genel Valisi Vorontsov Dashkov⁵⁸ Dışişleri Bakanı'yla anlaşmaya vardıktan sonra Tiflis Valisi A.I. Khatisov⁵⁹ ve Ermeni Daşnak Partisinin Kafkasya'daki en ünlü liderlerinden Piskopos

⁵⁶ Bahturina, **Окраины Российской империи: Государственное Управление и Национальная Политика в Годы Первой Мировой Войны (1914—1917 гг.)**, s. 212-213.

⁵⁷ McMeekin, **a.g.e.**, s. 249-250.

⁵⁸ İllarion İvanoviş Vorontcov-Dashkov (1837-1916). Rus General (Süvari sınıfından). 30.08.1914'de Kafkas Cephesinin komutanı oldu. 23.08.1915'de görevinden alındı. Zaleckiy, **a.g.e.**, s. 128-129.

⁵⁹ Aleksander İvanoviç Hatisov (1874-1945). Rus (Ermeni) siyasetçi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Tiflis Valiliği yaptı. Kafkaslardaki Ermeni faaliyetlerine destek vermiştir. Osmanlı Devleti ile Batum Anlaşmasını imzalayanlar arasındadır. (**Çevrimiçi**), <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1668756>, 23.02.2016.

Mesrop'u çağırdı ve Ermeni gönüllü birlikleri oluşturma fikrini söyledi. Bu birlikler Rus ordularının kısmen yerine Türklerle savaşıyordu. Daha sonra Eçmiyazin'den Ermeni Katoliklerinin liderlerini çağırdı ve Türklerle savaş için destek istedi. Kurulacak birlikler Rus subayların emir komutasında olacaktı ve emir gelmeden kendi kendilerine hareket etmeyecekler ve Türk topraklarında bir isyana kalkışmayacaklardı. Zamanı geldiğinde Rus işgaline yardımcı olacaklardı. Osmanlı Ermenileri, savaş esnasında Türkleri arkadan vurma fikrine karşı çıkıyorlardı, fakat Daşnak ve Hınçak Partilerine mensup, Rusya ve Kafkasya'daki gönüllü Ermeniler, Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'nın yanında Tiflis'te toplandılar⁶⁰. Yaklaşık olarak 150.000 Ermeni⁶¹ 1. Dünya Savaşı boyunca Rus Ordusunda görev yapmıştır. Buna ek olarak birkaç bini de Kafkas Ordusunda hizmet etmiştir. Görevleri Türk cephesinin ön hatlarına saldırarak Ermeni isyancılara katılacaklar, Osmanlı Devleti'nin geri bölgesinde anarşi ortamı yaratacaklar ve Rus Ordusunun Türk Ermenistan'ında ilerlemesini destekleyeceklerdi. Ermeni gönüllülerinin Rus Ordusuna katılımı Daşnak Partisi tarafından organize diliyor, Hınçak ve diğer siyasi Ermeni partileri tarafından destekleniyordu⁶². Rusya'nın Ermenileri kullanmasının en büyük sebebi Akdeniz'e çıkma isteğiydi. “Boğazlar” üzerinden Akdeniz'e çıkmada problem yaşayan Rusya, Ermenistan bölgesini elde ettiği zaman, İskenderun Körfezi üzerinden Akdeniz'e çıkmak mümkün olacak ve İskenderun'da büyük bir deniz üssü kurulabilecekti. Ermenilerin yaşadıkları bölgeler ilk hamlede doğrudan doğruya Rusya'ya ilhak edilmese bile Rus nüfusu altındaki bir Ermenistan üzerinden her türlü isteklerine kavuşabileceklerdi⁶³. Sazonov ve Kafkas Genel Valisi

⁶⁰ Shaw., a.g.e., s. 775-776.

⁶¹ Ermeni asıllı Rus Generali Korganoff'a göre Rus Ermenileri nüfuslarının yaklaşık %13'üyle Birinci Dünya Savaşı boyunca Rus Ordusunun yanında savaşmışlardır. Savaşa katılmakla yetinmeyip Kafkas Cephesinde gönüllülerden oluşan lejyonlar kurmak için izin istemişlerdir. 1914 yılının Eylül ayında Tiflis'teki “*Ermeni Milli Bürosu*” Kafkasya'da Ermeni gönüllülerden oluşan 4 lejyon oluşturmak için onay almıştır. 1914 Ekim ayının sonunda birliklerin oluşturulması tamamlandı. Lejyonların komutası, Türklere karşı verilen mücadelenin tecrübeli çetecilerinden Ermeni milli kahramanları Andranik, Dro, Amaspe ve Keri'ye verilmişti. Gavril Korganoff, **Ermenilerin Cihan Harbine Kafkas Cephesinde Katılması: 1914-1918**, çev. Aytekin Cantekin ve Mahir Yücel Sarıoğlu, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2010, s. 54.

⁶² Shaw., a.g.e., s. 778-779.

⁶³ Kurat, **Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri**, s. 212.

Vorontsov Dashkov arasında 1915 yılı şubat ayı içerisinde Ermenilerin Zeytun⁶⁴ dedikleri bölgede çıkarabilecekleri isyan hakkında yazışmalar olmuştur. Sazonov, İngiliz ve Fransız kuvvetleri olmadan kaç kişinin Türklere karşı isyan edebileceğini sormaktadır. Diğer bir yandan da bu isyanın tehlikeli olabileceğini, bölgedeki Ermenilerin soykırıma uğramaması için bu tür hareketlerden uzak durmaları gerektiğini belirtmektedir. Vorontsov Dashkov ise 15.000 Zeytun Ermenisinin isyan için hazır olduklarını fakat tüfek ve mermilerinin olmadığını, silah ve mühimmatın Türk Ordusunun faaliyet alanı Kafkasya üzerinden değil, İskenderun limanı üzerinden ulaştırılmasının uygun olacağı cevabını veriyordu⁶⁵.

Rusya için Ermeni sorunu Yakın ve Orta Doğudaki planlarını gerçekleştirmek için önemli bir araç olmuştur. Bunu, Türkiye'yi zayıflatmak için kullanmıştır. Balkan Devletlerinin de Osmanlı Devletine karşı, Balkan Savaşlarında aldığı galibiyetler, Ermenilerin durumunu iyileştirmesi için bir fırsat olmuştur⁶⁶.

General Yudenich, Bayezid'deki General Nikolayev'e gönderdiği telgrafta Kürt ve Ermenileri birbiriyle çatışmaktan uzak durmaları için uyarmıştır. Aksi takdirde Rusya'nın himayesini elde edemeyeceklerini belirtmiştir⁶⁷. Rusya sadece Ermenileri değil Kürtleri ve Rumları da Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaya çalışmıştır. Abdürrezak Bedirhan, Simko, Kör Hüseyin Paşa, Seyid Abdülkadir, Molla Selim, Şehabeddin Ali, Kuzey Irak'ta Mahmut Berzenci ve Abdüsselâm Barzanî gibi pek çok Kürt aşiret lideri Rusya lehine çalışmıştır. Bu aşiret liderlerinden birçoğu Kafkasya'da

⁶⁴ 1865 yılında Cevdet Paşa'nın tespitine göre Zeytun nahiyesi Andırın, Maraş ve Elbistan kazaları arasında bir kasaba ile Alabaşlı, Mihâl, Kızıldağ, Dönükler ve Fenk adlı beş köyden oluşmaktaydı. Merkez kasabada 1.300 toplamda 1647 hane vardı. Bunların da 47'si Müslümanlara, 1.600'ü Ermenilere aitti. Merkezdeki 1.300 haneden sadece 20-30'u İbrahim-uşağı denilen Müslümanlara aitti. Burhan Çağlar, **İngiliz Said Paşa ve Günlüğü (Jurnal)**, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s. 47.

⁶⁵ Kafkas Valisi Vorontsov Dashkov'dan Dışişleri Bakanlığı'na 1135 numaralı 7/20 Şubat 1915 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 7/1, s. 304. Rus Dışişleri Bakanı Sazonov'dan Kafkas Genel Valisi Vorontsov Dashkov'a 1088 numaralı 27 Şubat/12 Mart 1915 tarihli not **MOEİDATsVP**, C. 7/1, s. 461.

⁶⁶ A.S. Avetyan, **Русско-Германские Дипломатические Отношение Накануне Первой Мировой Войны 1910-1914** (Rusko-Germanskie Diplomaticheskie Otnoshenie Nakanune Pervoy Mirovoy Voynı 1910-1914, Birinci Dünya Savaşında Rus-Alman Diplomatik İlişkileri), Akademia Nauk SSSR, Moskva 1985, s. 234.

⁶⁷ Firdovsiye Ahmedova, "Türk-Ermeni İlişkilerinde Rusya Etkeni", **19.-20. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu (Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar)**, Şenyıldız Yayıncılık, 5-7 Ocak 2015 Uluslararası Sempozyum İstanbul, s. 341.

Rus-İran, Rus-Osmanlı sınır bölgelerinde Osmanlı aleyhinde faaliyet yürütmüşlerdir. Rus diplomatları Kürt aşiret reislerini her fırsatta toplayıp talimatlar vermekteydiler⁶⁸. Kafkas Valisi Vorontsov Dashkov da bu politikayı kuvvetli bir şekilde uygulamıştır. Vali, Kürt nüfusuna büyük ilgi gösterilmesi gerektiğini, bunu onları canla başla destekleyerek yapmak gerektiğini, böylece Türkiye'deki Kürtleri bir güç etkeni olarak birleştirmenin mümkün olabileceğini, Kürtlerin Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi gücünün gelişmesine karşı bir ağırlık noktası olabileceğini savunmaktaydı⁶⁹. 1916 yılındaki Dersim isyanını da Ruslar organize etmiştir. Aslında Rusya bir Ermeni-Kürt ittifak arayışının içerisindeydi. Sazonov 1914 yılında Paris'te Ermenilerle yaptığı görüşmede, Ermenistan ve Kürdistan sınırları konusunda bir anlaşma arayışı içerisindeydi⁷⁰. Rumlar, Rusya'nın Samsun'u işgal etmesi için, Rusya'ya oldukça teşvikte bulunmuşlardır. Bunun için yüklü miktarda silah ve cephane yardımı almışlardır. Lyakov⁷¹ komutasındaki Rus birlikleri 8 Mart 1916'da Rize'yi işgal edince, bölgedeki Rumlardan da cesaret alıp Trabzon üzerine yürüdüler. Rus birlikleri 19 Nisan'da Trabzon'u işgal ettiler. Karadeniz kıyısındaki bu liman kenti Rusların eline geçince Doğu Anadolu'da tam bir hâkimiyet sağlanmış oldu. Rusların Karadeniz'deki hâkimiyetinden cesaret alan Rumlar, bölgedeki halka eziyet edip, katliam yaptılar⁷². Ruslar Trabzon'u, Kafkas Ordularına güvenli bir ikmal üssü tesis etmek için ele geçirdiler. Bir diğer amaç da ordunun sağ kanadında müstahkem bir mevki oluşturmaktı. Fakat Trabzon'u tutan Primorskiy Müfrezesinin gücü, bu mevkiyi savunmak için yeterli olmayabilirdi. Bu yüzden General Yudenich⁷³ Kafkas Ordusu

⁶⁸ Suat Akgül, "Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Doğu Anadolu'daki Faaliyetleri", **Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I**, Genkur. Yayınları, Ankara 2003, s. 236.

⁶⁹ Aksakal, **a.g.e.**, s. 99.

⁷⁰ Akgül, **a.g.b.**, s. 251-252.

⁷¹ Vladimir Platonoviç Lyahov (1869-1920). Rus General. Çoğunlukla Kafkas ve İran Cephelerinde görev aldı. Bolşevik İhtilalinden sonra muhalif cephede yer aldı. Zaleecki, **a.g.e.**, s. 379-380.

⁷² Akgül, **a.g.b.**, s. 250-251.

⁷³ Nikolay Nikolayeviç Yudenich (1862-1933). Rus General. 1914 yılında General Dashkov'un emir komutasında Kafkas Cephesinin Komutanlığına getirildi. Sarıkamış harekâtını yönetmiştir. Zaleecki, **a.g.e.**, s. 716-720.

Başkomutanlığı'ndan iki bin kişilik takviye piyade kuvveti talep etti. Bu kuvvet deniz yoluyla Mayıs ayı sonlarında Mariupol'den Trabzon'a geldiler⁷⁴.

3.6. Kafkas Cephesinde Osmanlı Devleti ve Rus Ordusunun Durumu

Osmanlı-Rus Savaşı başladığında iki devlet arasındaki sınır yaklaşık 450 km uzunluğundaydı. Kuzeyde Hopa'dan başlayarak Yusufeli, Narman, Horasan, Velibaba doğusunda Aras Nehrini geçtikten sonra Ağrı Dağı zincirini takiben Küçük Ağrı ile İran sınırında birleşiyordu⁷⁵. Rus Ordusunun karşısındaki Osmanlı Ordusu, III. Ordu adı altında teşkilatlandırılmıştı. Seferberlik ve bölgedeki gönüllülerle beraber 190.000 askeri bulunmaktaydı. Bunun 120.000'i cepheye gönderilebilmiştir. III. Ordu, IX. , X. ve XI. Kolordulardan oluşmaktaydı. Sınırdaki Türk muhafız kıtaları ve IX. ve XI. Kolordular Osmanlı Devleti'nin en iyi yetiştirilmiş, seçkin birlikleriydi⁷⁶. IX. Kolordunun üç tümeni Nizamiye Süvari Tugayı ile birlikte Erzurum'da, Hamidiye Alaylarından I. Tümen Hınıs'ta, II. Tümen Karaköse'de bulunuyordu. X. Kolordu merkezi Sivas'taydı. XXX. Tümen Sivas, XXXI. Tümen Amasya, XXXII. Tümen Samsun'daydı. Kolorduya bağlı bir de süvari alayı bulunuyordu. XI. Kolordu karargâhı ve XVIII. Tümeniyle birlikte Harput'taydı. Bağlıları XXXIII. Tümen Van'da, XXXIII. Tümen Muş'ta mevzilenmişti. II. Süvari Tugayı Erciş'te bulunuyordu. Erzurum kalesi ve istihkâmı XI. Kolordunun sorumluluğundaydı⁷⁷. III. Ordu karargâhı Erzurum'daydı. Trabzon, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Musul şehirleri ve Bayburt, Tercan, Kiğı ile Erzurum'un belirli bölgeleri III. Ordunun cephe gerisindeki destek üsleriydi. Osmanlı Devleti lojistik açıdan da oldukça kötü durumdaydı. Karadeniz'deki Samsun ve Trabzon limanlarına getirilen mühimmat ve erzak, taşımacılıkta yaşanan sıkıntılar sebebiyle Anadolu içlerine taşınamıyordu. Kamyonlar yetersizdi, hatta üst subaylar için tahsis edilmiş otomobiller bile yolların kullanılamayacak durumda olmasından dolayı taşıma için kullanılamıyordu. Rusya, son yıllarda Osmanlı Devleti'ne yapmış olduğu

⁷⁴ Şirokorad, **a.g.e.**, s. 512.

⁷⁵ Ögün, **a.g.e.**, s. 1.

⁷⁶ Kurat, **Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri**, s. 246.

⁷⁷ Aydemir, **a.g.e.**, s. 98.

baskılarla Anadolu içlerindeki demiryolu ağını genişletmesini engellemiştir⁷⁸. Rusya ise 1878-1914 yılları arasında Kafkasya ve Doğu Anadolu'da ele geçirdiği bölgelerde birçok yol inşa etti. Tiflis'ten Gümrü'ye giden demiryolu, Kars'a ve sonra da Sarıkamış'a kadar uzatıldı. Arpaçay'ı takiben inşa edilen başka bir yol Alagöz Dağlarının yamacından geçip Erivan'a, Aras ovasını takiben, Şahtahtı, Nahçıvan ve Culfa üzerinden İran sınırına, oradan da Tebriz ve Urmiye Gölü kenarındaki Şerifhane'ya bağlandı. Alagöz istasyonundan Kağızman'a kadar şose yollar inşa edildi. Diğer taraftan Bakü-Tiflis demiryolu Batum'a kadar uzatıldı. Böylelikle Rusya'nın Kafkasya toprakları lojistik açıdan oldukça geliştirildi. Savaş esnasında asker ve erzak sevkiyatı hususunda büyük yol kat edildi. Ruslar yol ve taşıt vasıtaları bakımından çok daha üstündü⁷⁹. Rusya'nın Kafkasya Cephesinde Türkleri mağlup etmelerinin diğer bir sebebi de Karadeniz'den Osmanlı Devleti'nin cepheye yardım götürmesini engellemesidir. Sarıkamış harekâtından önce X. Kolordu III. Ordu emrine verilmiş ve Karadeniz'den nakli düşünülmüştü, fakat 8 Kasım 1914'te Rusya Karadeniz'de bazı Osmanlı gemilerini batırınca bu mümkün olmamıştır. Bu yüzden III. Ordu'nun X. Kolordu emrine ulaşması 3-4 hafta gecikmiştir⁸⁰.

Kafkasya'da başarılı olan Rus Ordusu bu bölgede uzun yıllar Hazar Denizindeki limanları ve ticaret yollarını ele geçirmek için yerel halkla savaşımıştır. Bu sayede bölgenin arazisini oldukça iyi etüt etmiş, taarruz istikametindeki yolları olası bir savaşa hazırlamış bulunuyorlardı. Kafkasya'daki hareketlilik 1722'de Çar I. Petro'nun Derbend seferiyle başlamıştır. Ruslar, Kafkas halklarından Çeçenlerle ilk kez karşılaşmış ve yıllar boyunca sürecektir Rus-Çeçen çatışmasını başlatmışlardır. 1838 yılına kadar Rusların yayılmaları bölgenin liderleri İmamlara rağmen devam etti. Bu tarihten itibaren Şeyh Şamil'in direnişi başladı. Şamil Kuzey Dağıstan'da otoritesini tesis ettikten sonra bölgeyi tahkim etti. Şamil'in kuvvetlendiğini anlayan Rus Hükümeti sefer kararı aldı. Ordu, Karadeniz üzerinden Kafkasya'ya çıkarma yapıyordu. Daha

⁷⁸ Shaw, **a.g.e.**, s. 786 ve 793, Sabis, **a.g.e.**, s. 141.

⁷⁹ Kurat, **Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri**, s. 260, Karabekir, **a.g.e.**, s. 83.

⁸⁰ Çakmak, **a.g.e.**, s. 65.

sonra yürüyüşe geçiyordu. Kaleler ve şehirler kuşatıldı, toplar kullanıldı, Yıllarca bunu tekrarlayan Rus Ordusu Kafkasya'yı adeta ezberledi. 1859 yılında Şeyh Şamil'in Gumib'de teslim oluşu ile direniş kırılmıştır⁸¹.

1914 yılı Kasım ayının ortasında, Enver Paşa 3. Ordu'ya Rusya'nın Berlin Anlaşmasıyla işgal ettiği Evliye-i Selase⁸² (Batım, Kars ve Ardahan'ın ortak adı) istikametinde harekete geçmesi, General Kâzım Karabekir'e⁸³ de Tahran'ı ele geçirmesi ve Rusya'yı Kuzey İran'dan atması için emir verdi. Bir yandan da Teşkilat-ı Mahsusa'nın Trabzon sorumlusu Rıza Bey'in sayısı 10.000'e varan milisleri Kasım'ın ortasında Rus Kafkasya'sına doğru ilerlemeye başladılar. Karadeniz sahil şeridi boyunca ilerleyip Kopmuş şehrini ele geçirdiler. Diğer bir grup da Kâmil Bey komutasında Çürüksu nehri boyunca ilerlemiştir. 21 Kasım'da Artvin ve Borçka şehirlerinin merkezleri bu kuvvetlerce ele geçirildi. 2 gün sonra Murgül düştü ve birkaç Rus subayı esir alındı. Bunun yanında yüklü miktarda askeri malzeme, buğday ve yiyecek ele geçirildi. 1 Aralık'ta Ardeniç ele geçirildi. Ayrıca milliyetçi Gürcü liderleri Rusya'ya karşı Osmanlı'nın yanında yer aldılar. Tiflis ve Üzümköy'de gerilla kuvvetleri tesis edip, Osmanlı kuvvetleriyle birlikte Rusya'yı Kafkasya'dan çıkarmak için yerli halkı örgütlediler. Enver Paşa'nın bölgedeki Türk boylarını Rusya aleyhine kullanma stratejisi ise Rusya tarafından engellendi. Rusya savaş başlamadan önce güney sınırlarından ve Kafkasya'dan birçok Müslüman ve Yahudi'yi sürmüştü. Bunu Rus Ordusunda görevli Ermeni ve Kossak Süvarilerine yaptırmıştı⁸⁴.

⁸¹ John F. Baddeley, **Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil**, Kayihan Yayınları, İstanbul 1996, s. 35-36, 300-301, 450.

⁸² Üç livaya veya üç sancak anlamına gelir. Bir dönem Selanik, Manastır ve Kosova ile Yanya, Tırhala ve Manastır için kullanılmış olsa da 1877-78 Osmanlı-Rus Harbinden sonra Kars, Ardahan ve Batım sancaklarına verilmiştir. Bu isim XIX. yy. ile XX. yy. başlarında kullanılmıştır. Mahir Aydın, "Elviye-i Selase", DİA C. XI, İstanbul 1995, s. 68.

⁸³ Kâzım Karabekir (1882-1948). Türk Asker ve Siyasetçi. 1907 yılında Enver Paşa ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyetinin Manastır şubelerini kurmuştur. Osmanlı Devleti'nin son döneminde Hareket Ordusu Kurmay Başkanlığı yapmış, Balkan Savaşına katılmıştır. Kurtuluş Savaşı yıllarında Doğu Cephesi Komutanı ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde Ordu komutanlığı görevinde bulundu. 1924, 1939 TBMM İstanbul Milletvekilliği yaptı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucusudur. TBMM başkanı iken vefat etmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kâzım Karabekir'in I. Dünya Savaşı Anıları adlı eseri.

⁸⁴ Shaw, s. 795-797. Gürcistan yakınında yaşayan 52.000 nüfuslu Laz ve Acarlar Osmanlı Devleti'ni desteklediği gerekçesiyle, savaştan önce General Liakov komutasındaki Rus ordusu tarafından kılıçtan

Rus Kafkas Ordusu 1 Kasım 1914 yılında kuruldu. Ordu Komutanı Süvari Generali Kont İlaryon İvannoviç Vorontsoz-Dashkov'du. Karargâhı Tiflis'teydi. Asıl kararları alan kişi ise General N.N. Yudenîç'di. Emir-komuta ise General A.Z. Myshlayevsky'de idi. Karadeniz kıyısındaki Batum'dan Doğu Anadolu'daki Sarıkamış'a kadar çok geniş bir cepheye yayılmıştı. 120 Piyade Taburu, 127 Kossak Süvari Bölüğü ve 304 Ağır toptan⁸⁵ ibaretti. Kafkas Ordusunun görevleri, Bakü-Vladikafkas demir yolu ile Tiflis-Vladikafkas arasındaki Voyen-Gürcistan kara yolunu tutmak; Kafkas-ötesi-Bakü'deki önemli üretim merkezlerini savunmak ve Türk Ordusunun Kafkaslara gelişine izin vermemekti. Erzurum'un işgali, Rus ordusuna Erzincan üzerinden Anadolu'nun işgalini kolaylaştıracaktı. Bu yüzden ana darbenin Erzurum hattına indirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu hat üzerindeki yollar büyük çaplı birlikler için kullanılmaya elverişliydi⁸⁶. Savaşın başlangıcında iki tarafın kuvvetleri eşitti. Sarıkamış bölgesinde ise Rusların hem subay sayısında hem de karargâhı açısından iki kat üstünlüğü vardı. İlginç bir şekilde Rus Kafkas Ordusu Osmanlı Devleti'ne ait iki savaş gemisi Goben ve Breslau'nun Rus liman ve şehirlerini bombalamasından yalnızca bir gün sonra teşkilatlandırılmıştı. Bu ordu kısa süre içerisinde belirleyici kararlar almak zorunda kaldı. 2 Kasım'da hiçbir engelle karşılaşmadan Bayazıt'ı ele geçirdi. Aynı zamanda cephe gerisine ajanlar göndererek Osmanlı Ermenileriyle irtibata geçiliyordu⁸⁷. Kafkas Ordusunun bu kadar geç teşkilatlandırılmasının sebebi Ştavka'nın öncelikli hedefinin Kafkasya değil Galiçya olmasıydı. Kafkasya ikinci planda bırakılmıştı. Rus Genelkurmayı Ştavka'da Britanyalı General Wilhelm ile 18 (31) Aralık 1914'te yaptığı konuşmada asıl kuvvetlerin Avusturya-Alman cephesine kaydırılacağını belirtmekteydi. Hatta Sibirya Kolordusu Kafkas Cephesine gönderilmemişti. Varşova'ya doğru ilerlemekteydi⁸⁸.

geçirilmişti. Geriye 7.000 civarında bir nüfus kalmıştı. Batı Azerbaycan bölgesine de saldırılar düzenlenmişti. Bakü temsilcisi Muhammed Caferov'un Dördüncü Devlet Duma'sında yaptığı konuşma Ruslar'ın Kafkasya'da Müslüman halklara yaptığı katliamı özetliyordu. Bal, **a.g.e.**, s. 37.

⁸⁵ Rus toptanların menzilleri 5-6 km. civarındaydı. Bu menzil, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan toptanların menzilini aşıyordu. Aydemir, **a.g.e.**, s. 98.

⁸⁶ Şirokorod, **a.g.e.**, s. 490.

⁸⁷ Shaw, **a.g.e.**, s. 802.

⁸⁸ Emets, **a.g.e.**, s. 127.

Ermeni isyancılar Osmanlı direnişinin dikkatini dağıtırken Rus Ordusunun sağ kanadı Kuzey Kafkasya'dan Erzurum'a doğru, sol kanatsa Doğubayazıt'a doğru kaydı. Karlı dağları aştılar ve önlerine gelen köyleri çoğu zaman yakdılar. 1914-1915 kışı oldukça sert geçiyordu. Soğuk gün be gün artıyordu. Osmanlı Ordusunda görevli olan Ermeniler birliklerinden firar edip Van'a dönüyor ve buradaki Ermeni isyan çetelerine katılıp Türk, Kürt köylerini basıyor veya Osmanlı Ordusunu geriden vuruyorlardı. 8 Kasım'da Rus ordusu Doğubayazıt'ı ve Diyardin'i ele geçirip, bölgedeki Türk, Arap ve Kürt nüfusu katletmeye başladı⁸⁹. Van'daki isyan başlamadan önce Valisi Cevdet Bey, 25 Mart 1915 tarihinde gönderdiği telgrafta, Rus ordusunun Van'a düzenleyeceği harekâtı kolaylaştırmak için Ermenilerin genel bir ihtilâl hazırlığında olduğunu bildirmişti⁹⁰.

Rus Ordusunun işgaline sadece Ermeni isyancılar hoş geldin diyor, seviniyorlardı. Çoğu I. Rus Kafkas Ordusu'na mensup olan diğer Rus birlikleri Erzurum'un güneyine doğru ilerlediler. Başlarda hafif direnişle karşılaştılar. Bu direnişler onlara Köprüköy'ü ve Eleşkirt'in yüksek kısımlarını kazandırdı. 18 Kasım'daki Osmanlı karşı taarruzuyla tekrar sınırlarına döndüler⁹¹. Birinci Köprüköy muharebesinde başarılı olan Ruslar, İkinci Köprüköy muharebesinde çok zayıt verince bu bölgeden geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu durum büyük taarruz planını uygulamak için Enver Paşa'ya cesaret verdi⁹². Köprüköy muharebelerinde Rus topçusunun eksikliği, muharebelerin Ruslar tarafından kaybedilmesine sebep olmuştur⁹³.

⁸⁹ Shaw, **a.g.e.**, s. 804.

⁹⁰ Bülent Bakar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Sevk ve İskân Kanununa Giden Süreç: Osmanlı Hükümeti'nin Ermeni Politikaları", **19.-20. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu (Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar)**, Şenyıldız Yayıncılık, 5-7 Ocak 2015 Uluslararası Sempozyum İstanbul, s. 175.

⁹¹ Shaw, **a.g.e.**, s. 806.

⁹² Aydemir, **a.g.e.**, s. 111-115.

⁹³ Ziya Yergök, **Tuğgeneral Ziya Yergök'ün anıları-Sarıkamuş'tan Esarete (1915-1920)**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s. 55.

Almanya'nın ısrarı sonucu Enver Paşa 15 Kasım 1914'de III. Ordu'ya Kafkasya yönünde geniş çaplı taarruz emri verdi⁹⁴. General Kâzım Karabekir komutasındaki Birinci Kuvve-i Seferiye birliği III. Ordu'ya katılacak ve Kafkasya'ya girerek bölgedeki Müslümanları harekete geçirecek ve kuzeyle doğu Karadeniz'i Rusya'ya karşı isyana kaldıracaktı⁹⁵. Başlarda Enver Paşa, Von Wangenheim'in tavsiyesini dinleyerek, General Otto Liman von Sanders'in⁹⁶ Kafkasya içlerine gönderilecek gerilla kuvvetini komuta etmesini istedi. Fakat Sanders kış ortasında yapılacak ve sağlam temeller üzerine oturtulmamış bu taarruz fikrini reddetti. III. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa'da benzer bir cevap verince 1 Aralık 1914'de Enver Paşa III. Ordu'nun komutasını üzerine aldı. İki Alman subayı, Genelkurmay Başkanı General Bronsart von Schellendorf⁹⁷ ile yardımcısı Felix Guse⁹⁸ taarruz fikrini onayladılar ve Enver Paşa'ya destek verdiler. Enver Paşa planı hazırlarken Von Hindenburg'un “*Ruslara karşı etkili harekât çevirme harekâtıdır*” tavsiyesini dinledi. Von Hindenburg, Ruslara karşı

⁹⁴ Taarruz öncesinde III. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa, bu harekâtın uygun olmadığını dile getirdi ve görevinden istifa etti. IX. Kolordu Komutanı Ahmet Fevzi Paşa (Mareşal Fevzi Çakmak) taarruzun Enver Paşa'nın planladığı gibi yapılamayacağını, öncelikle askere kışlık giyim için elbise tedarik edilmesi gerektiğini, buna ek olarak iki fırkanın daha mevcut kuvvetleri takviye etmesi gerektiğini dile getirdi. Enver Paşa bunu kabul etmeyince onun yerine İhsan Paşa'yı getirdi. XI. Kolordu Komutanı Galip Paşa da planı kabul etmeyince yerine Abdülkerim Paşa getirildi. X. Kolordu Komutanı da değiştirilerek Hafız Hakkı Paşa yapıldı. Yani Sarıkamış harekâtından önce ordu ve kolordu komutanları bu taarruza karşı çıkmıştı. Kurat, **Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri**, s. 270-271.

⁹⁵ Shaw, **a.g.e.**, s. 815.

⁹⁶ Liman Von Sanders'in 13 Aralık 1917 tarihinde yazdığı raporda, Sarıkamış Harekatında 90.000 Türk askerinden yalnızca 12.000 askerin sağ kaldığını, bu taarruzu haklı çıkarmak konusunda Harp Tarihinin herhangi bir sebebi kabul etmeyeceğini belirtmektedir. Akdes Nimet Kurat, **Alman Generallerinin Raporları**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966, s. 19.

⁹⁷ Fritz Bronsart von Schellendorf (1864-1950). Alman Siyasetçi ve General. Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunun Genelkurmay Başkanlığını yapmıştır. Osmanlı Ordusunun modernize edilmesi çalışmalarının bir parçasıdır. Ermeni tehcirinin asıl planlayıcısı olarak gösterilir. (**Çevrimiçi**), http://gutenberg.us/articles/fritz_bronsart_von_schellendorf, 23.02.2016.

⁹⁸ Felix Guse. Alman subay. Schellendorf ve Guse taarruz fikrini onaylamakla birlikte bölgenin coğrafi açıdan çetin olmasından ve iklim işlerine de dikkati çekerek birliklerin düşmanla temasa geçmeden önce her 3-4 günde bir gün dinlendirilmelerin istediler. Çolak, **a.g.e.**, s. 115. Alman Yarbay Guze'nin taarruz hakkındaki sözleri şöyleydi: “*Şimdiye kadar yapılan muharebelerde Rusların kuvveti açık şekilde ortaya çıkmıştı. Rus kuvvetine karşı bir Türk taarruzu mümkün görünüyordu. Aslında savaşın durumu da bunu gerektiriyordu*”. Felix Guse, **Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesindeki Muharebeler**, çev. Hakkı Akoğuz, Genkur. Atase Yayınları, Ankara 2007, s. 30.

16-28 Ağustos 1914'deki Tannenberk Savaşı'nda başarılı bir çevirme harekâtı uygulamıştı⁹⁹.

3.7. Sarıkamış Harekâtı ve Doğu Anadolu'da Umumi Rus İşgali

Enver Paşa 3. Ordu'yu 11 Aralık 1914'de Sarıkamış yönünde harekete geçirdi¹⁰⁰. Halil Kut Paşa'nın komutasında 1.000'i tecrübeli olmak üzere toplam 13.000 asker, 10.000 tüfek, 8 makineli tüfek, 10 dağ topu, 3.000 at ve eşek ile 800 deve ile teçhizatlandırılmış Birinci Kuvvâ-i Seferiye Birliği Tebriz'e doğru yola çıktı. Bu birliğin görevi Rusları kuzey İran'dan çıkarıp, Dağıstan'a yani Kuzey Kafkasya'ya yönelmektir. Bu bölgedeki Türk halkı ayaklandırılacak, Bakü-Tiflis demiryolu ve Kuzey Kafkasya'dan güneye uzanan telgraf hattı imha edilecekti¹⁰¹.

Ruslar, kış ortasında bir taarruz beklemiyorlardı. Enver Paşa ise Wangenheim'in fikriyle heyecanlanmıştı. Kafkasya'daki Türk kökenli halkların yardımlarıyla, az nüfusu ve hazırlığı olan Rus ordusunu kolayca yenecek ve kış ortasında Kafkasya'nın büyük çoğunluğunu ele geçirecekti. Rusya ise Osmanlı Devleti'ne bölgedeki halktan gelebilecek yardımı engellemek adına bölgedeki halkı ya sürgün ediyor ya da katlediyordu. Enver Paşa'nın planına göre Irak Cephesi'nden kaydırılan XI. Kolordu, XXXVI ve XXXVII. Tümenler Erzurum'dan Kars istikametine doğru harekete geçecek ve Eleşkirt ile Karakilise arasındaki bölgeyi ele geçirecekti. Bu sırada, VIII ve X. Kolordular 100 kilometrelik bir daire boyunca yüksek dağları aşarak Oltu'ya doğru ilerleyip, Rusları çevirecekti¹⁰². Ruslar zor kış şartlarında Sarıkamış'a bir Osmanlı saldırısı beklemiyorlardı. Bunun için Sarıkamış'taki Rus birliklerine pek de önem

⁹⁹ Shaw, **a.g.e.**, s. 816-817.

¹⁰⁰ Alman General Liman von Sanders, Enver Paşa'nın Sarıkamış Harekâtının uygulanabilirliğini incelemiştir. Ona göre harekâtın kilit noktasını oluşturan dağ geçitlerinin hem dar hem de karla kaplı olması bu harekâtın yapılabilmesini oldukça zora sokuyordu. Bu yürüyüş esnasında erzak ve cephanenin nakli ise mevcut nakliye araçları ile büsbütün bir muammaydı. Bu durumu Enver Paşa'ya anlatmasına rağmen, Enver Paşa geçitlerin keşfinin yapıldığını veya yapılacağını, harekâtın başarıya ulaşacağını ve Afganistan üzerinden Hindistan'a ulaşma fikrinde olduğunu söylemiştir. Sarıkamış Harekâtı'nda Enver Paşa'nın Kurmay Başkanlığı'nı yapmış olan General von Bronsart'a da aynı hususları söylemiştir. Sanders, **a.g.e.**, s. 59.

¹⁰¹ Shaw, **a.g.e.**, s. 817-818.

¹⁰² Shaw, **a.g.e.**, s. 819.

verilmemişti. Harekât baskın şeklinde olacaktı. Sebebi ise Rusların 22 Aralık 1914'te Osmanlı kuvvetlerinin başlattığı harekâtı önceden haber alamamasıydı¹⁰³.

Prusyalı bir topçu subayı olan Alman Yüzbaşı Stange, Çoruh nehri boyundaki Osmanlı Özel birliklerini komuta ediyordu. Ardahan'ı alıp burada diğer taarruz eden X. Kolordu ve VIII. Alay ile birleşecekti. Müteakiben kıyı şeridi boyunca ilerleyerek Batum'u ele geçirecekti. Bu birliğe Stanke Bey Müfrezesi (Stange Detachment) adı verilmiştir. 29 Aralık'ta Ardahan'ı ele geçirmişler fakat daha sonra büyük kayıplar vererek şehri Ruslara teslim etmişlerdir. Rus Kossakları şehri yeniden ele geçirince halkı suçlayarak Osmanlı Ordusuna yardım edenlerden intikam aldılar. Yerel Ermeni ve Rumlardan da destek alarak Ardahan, Çıldır, Göle'yi ve civardaki birçok köyü yakıp, birçok insanı katlettiler. Birçoğu da göç ederken yollarda öldüler. Enver Paşa'nın komuta ettiği III. Ordu, çeşitli kaynaklara göre 75.000 ile 150.000 arasında asker, 73 makineli tüfek, 228 toptan oluşuyordu. Rus Ordusu, 100.000'in üzerinde asker ve Osmanlı Ordusundan daha fazla topa sahipti. Tiflis'teki Rus Karargâhına, Osmanlı Ordusunun her türlü hareketini Ermeniler haber ediyordu. Buna ek olarak, General Andranik¹⁰⁴ komutasında 10.000 gönüllü Rus, Osmanlı Ermeni'si ile Avrupa ve Amerika'da yaşayan Ermeni vardı. Rus ordusu taarruza geçtiğinde tam 4 tümeni oluşturuyorlardı. Daha sonra Rusya Doğu Anadolu'yu işgal edince bu tümenlerin sayısı yediye çıktı. Bu Ermeni çeteleri çoğunlukla Rusya'dan bağımsız çalıştılar ve hal böyle olunca bölgedeki Türk ve Kürt köylerini talan ettiler. Rusya, Ermenileri 1916'dan itibaren direkt olarak kendi ordusunda askere aldı. Bunun sebebi Rus istilasına yerleşik Müslümanların karşı çıkmasını engellemek istemesiydi¹⁰⁵.

Enver Paşa askerlerine herhangi bir savunma hazırlığı yapmayan düşmanı, taarruz ile şaşırtmak gerektiğinden ve Rusların, hiçbir düşman ordusunun karlarla kaplı dağları aşip çevirme yapabileceğini göze alamayacağını düşündüklerinden bahsetti. 10 Aralık'ta bu kuvvet Rus Ordusunun sağ kanadını çoktan çevirmişti ve Sarıkamış'a

¹⁰³ Satan, **a.g.e.**, s. 70.

¹⁰⁴ Andranik Toros Ozanyan (1865-1927). Osmanlı Ermenisi çete lideri. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'nın yanında kurduğu gönüllü çetelerle savaşmıştır. (**Çevrimiçi**), <http://www.livingwarbirds.com/andranik-toros-ozanian.php>, 05.03.2016.

¹⁰⁵ Shaw, **a.g.e.**, s. 819-822.

dolayısıyla Batum ve Tiflis'e doğru ilerliyordu. Sarıkamış'ın dış kısımlarını neredeyse hiçbir Rus mukavemeti olmadan ele geçirdiler. Bu esnada dahi Osmanlı askerleri soğuktan donmaktaydılar. Ruslar, Türk milislerinin Tiflis'ten Sarıkamış ve Kars'a giden demiryolunu imha ettiklerini görünce, Enver Paşa'nın cesur planının gerçekleşmesinden endişe duydular. Durum böyle olunca Rus komutanları, Sarıkamış'taki Rus ordusunun mevcudunu artırmak için ellerinden geleni yaptılar. 15 Aralık'tan itibaren Rus Ordusunun mevcudu çoğu Kossaklar'dan ve Ermeniler'den oluşan 22 Piyade taburu, 8 süvari bölüğüne çıktı. 30 top ve 80 makineli tüfekleri vardı. Osmanlı Ordusu toplam 45 Piyade Bölüğünden oluşuyordu ve bu Rus Ordusunun neredeyse iki katıydı. Acara Türklerinden ve Lazlardan oluşan Osmanlı Gerilla kuvvetleri, Rusya'nın 1878 Berlin Anlaşmasıyla ele geçirdiği Ardahan ve Artvin'i çoktan geri almışlar, Batum'a doğru ilerliyorlardı. Ruslar, Osmanlı ilerleyişi sebebiyle alarma geçmişlerdi. Üst düzey sivil ve askeri yetkilileri büyük Hristiyan kitleleri ile kaçırmaktaydılar¹⁰⁶. Tiflis komutanlığı Kafkasya cephesini takviye etmek üzere Avrupa'dan iki tam kolordu gönderilmesini istedi. Ertesi gün de “*durumun kritik*” olduğunu bildirdi¹⁰⁷.

Rusya, asıl birlikleriyle Prusya ve Galiçya cephesinde Alman-Avusturya-Macaristan ordularıyla savaşıyordu. Kafkasya'daki Osmanlı ilerleyişini durduramamıştı. Bu sebeple, müttefikleri Britanya ve Fransa'dan yardım istedi. Belki Boğazlar'a böyle bir hücumun yapılmasını istememişti, fakat Osmanlı Devleti'nin 1914-1915 kışında Kafkasya'da düzenlemiş olduğu harekâtın neticesi, İtilaf Devletleri'nin Rusya'yı rahatlatmak adına Boğazlar'a saldırması olmuştur¹⁰⁸.

15 Aralık'ta Osmanlı ordusu Sarıkamış'a girdi. Tren istasyonunu, şehrin merkezini ele geçirdi ve birçok Rus askerini esir aldı. İki gün sonra Çar II Nikolay durumu yerinde incelemek için sınır şehri Manzikert'e gitti. Yaşça büyük General Vorontsov-Dashkov'u cephe komutanlığından alıp onu idari yönetici yaptı. Yerine Nikolay Nikolayevich Yudenich'i getirdi. Yudenich, Osmanlı ordusunun, Rus ordusundan

¹⁰⁶ Shaw, **a.g.e.**, s. 823.

¹⁰⁷ McMeekin, **a.g.e.**, s. 160-161.

¹⁰⁸ Shaw., **a.g.e.**, s. 824.

sayıca üstün olmasına rağmen, Rus ordusunun kolaylıkla Osmanlı ordusunu yenebileceğini düşünmekteydi. Bunun için Kafkasya'da savunma savaşından saldırı savaşına geçme kararı aldı ve askerlerine sayıca az olsalar da taarruz emri verdi. Rus Kafkas Kolordusunun ilk görevi Sarıkamış'a taarruz ederek Osmanlıları yenmek, ilerleyebildikleri kadar Kars istikametinde ilerlemek ve karşılarına çıkan Türkleri yok etmektir. Bu görev için yerel kaynaklar kullanılacaktı. Aynı dönemde Osmanlı taarruzları çıkmaza girmeye başlamıştı. Batum'daki Osmanlı kuşatması, Osmanlı Karadeniz filosunun bombardımanına rağmen şiddetli Rus direnişinden dolayı başarısız olmuştu. Rus Karadeniz filosu Doğu Karadeniz'i domine ederek, Türk donanmasını batı sahillerine sürdü ve Trabzon ile civardaki diğer limanları bombaladı. Sadece Osmanlı tehdidini ortadan kaldırmakla kalmayıp, kıyı şeridinde yaşayan binlerce Türk'ü katletti. Osmanlı ordusunda Teşkilat-ı Mahsusa'ya mensup subaylarla diğer subaylar arasında çıkan anlaşmazlıktan dolayı, Osmanlı kuvvetleri ele geçirdikleri şehirleri boşaltmak zorunda kaldılar. 22 Aralık 1914'te Rus Ordusunun süngü hücumuyla baskına uğrayan VIII. Osmanlı Kolordusu kaçmak zorunda kaldı. 25 Aralık'ta umutsuz Osmanlı karşı taarruzu Bardus'ta geri püskürtüldü. Sarıkamış'a doğru hareket eden bütün Osmanlı ordusu ağır kış şartları nedeniyle büyük kayıplar verdi. Askerlerin çoğu donarak can verdi. Kayıplar oldukça ürkütücüydü. Kafkasya cephesine sürülen toplam 75.000 asker ölmüştü. Beraberinde getirdikleri toplar da düşmanın eline geçmişti veya kullanılamaz hale gelmişti. Ordunun sayısı azaldığı için İran ve Kafkasya'nın diğer bölgelerindeki kuvvetler bölgeyi boşalttılar¹⁰⁹.

29 Aralık 1914 gecesi Osmanlı Ordusu'ndan sağ kalanlar Sarıkamış'ı terk edip, Oltu'ya ve Doğu Anadolu'ya döndüler. 1915 Ocak ayının sonunda, III. Osmanlı Ordusunun kuzeydoğu Anadolu'yu koruyacak sadece 18.000 aktif askeri kalmıştı. Acele edilerek eklenen yeni takviyelerle birlikte bu sayı 30.000'i buldu, fakat bu askerler Sarıkamış'ta kaybedilenler kadar eğitilmiş ve tecrübeli değillerdi. Rus Kafkas Ordusu ise soğuktan ve çarpışmalardan ötürü 26.000 askerini kaybetmişti, ancak Kuzey Kafkasya'dan gelen IV. Kafkas Ordusu'nun askerleriyle takviye edildi. Toplamda 30'u

¹⁰⁹ Shaw, **a.g.e.**, s. 827-828.

aşkın Piyade Taburu ve yedi süvari bölüğü takviye için gelmişti. Cephe Ruslar üstünlüğü ele geçirince Britanya Rusya'yı Kars üzerinden Anadolu içlerine doğru hareket etmesi ve Van'da toplanmış Ermeni isyancılara katılması için uyarıyordu. Böylelikle Rus ordusu sınırı geçerek Kuzey Irak'a girecek ve Britanya Ordusunu bulunduğu müşkül durumdan kurtaracaktı. Sonuç olarak Britanya petrolleri de koruma altına alınmış olacaktı¹¹⁰.

Tarım Bakanı Krivoşeyn'in¹¹¹ 28 Şubat (13 Mart) 1915 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı telgrafta 1915 yılı başından itibaren Kafkasya cephesinde alınan başarılar ve devamında Osmanlı Devleti'nden elde edilebilecek kazanımlardan bahsedilmektedir:

*“Türk Cephesinde askeri başarılarımız yakın gelecekte Kafkasya'daki ve Anadolu ile Ermenistan'da hâkimiyetimiz altında olan bölgelerin yeniden düzenlenmesine imkân verecektir. Rusya için önem taşıyan birçok Türk bölgesini topraklarımıza katma imkânı sağlayacaktır. İlk olarak Karadeniz kıyısında bugünkü sınırımızdan Samsuna kadar olan bölgedir. İkinci olarak Aras Nehrinin yukarı ve Dicle Nehri kıyısı (Erzurum, Van vilayetleri ve Bitlis vilayetinin bir kısmı). Burası Rus mülteciler için çok uygundur ve insanlarımızı kolayca yerleştirebiliriz. Diğer bir önemli bölge İran sınır hattıdır. Güney ve Kuzey Azerbaycan'ı birleştirip tamamen kendi topraklarımıza katacağız”*¹¹².

Bu fırsattan yararlanan Daşnaklar, özellikle Erzurum ve Van bölgelerine Ermeni göçmenleri yerleştirerek, hatırı sayılır bir Ermeni nüfusu oluşturmaya çalıştılar. Askeri durumdan da yararlanıp, yerli Kürt nüfus ile Ermeniler arasındaki tarım arazileri sorununu Ermenilerin lehine çözmeye çalıştılar. Her ne kadar Ermeniler bu yönde çalışmalar yapsa da Rusya Erzurum ve Van gibi verimli toprakları olan bölgelere Kuban ve Don'dan getireceği Rus Kossaklarını yerleştirmeyi planlamaktaydı. Rus

¹¹⁰ Shaw, **a.g.e.**, s. 834-835.

¹¹¹ Alexander Krivoshein (1858-1921). Rus Devlet adamı. 1908-1915 yılları arasında Tarım Bakanlığını yapmıştır. Bolşevik ihtilaliyle birlikte Fransa'ya iltica etti ve orada öldü. (**Çevrimiçi**), <http://www.firstworldwar.com/bio/krivoshein.htm>, 23.02.2016.

¹¹² Rus Tarım Bakanı Krivoşeyn'den Rus Dışişleri Bakanlığı'na 132 numaralı 28 Şubat/13 Mart 1915 tarihli not. **Φ MOEİDATsVP**, C. 7/1, s. 475-477.

Tarım Bakanlığının yaptığı bu planlar General Yudenic'i de harekete geçirmiştir. Vorontsov Dashkov'a 5 Nisan 1915'de yazdığı mektupta, Rus Ordusunun taarruzuyla Türklerin ve Kürtlerin boşalan topraklarına Ermenilerin değil Kossakların yerleştirilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Hatta Erzurum işgal edildikten sonra, Erzurum'a Ermenilerin yerleşmemesi ile alakalı emir yayınlanmıştı¹¹³.

Osmanlı Ordusu çekildikten sonra, Ruslar Osmanlı ordusuna yardım eden sivillerden intikam almaya başladı. Gürcistan'daki birçok Acara Türkü ve Laz katledildi. Aynı zamanda Sibiry'a'dan gelen bir Rus Kossak kuvveti, Rus piyadeleriyle birlikte 4 Ocak 1915'te Ardahan'ı, 29 Nisan'da ise Artvin'i ele geçirdi. Bu suçlamadan Kars ve Batum halkı da nasibini aldı. Birçok şehir ve köy yakıldı. Bunların içinde Oltu'nun tamamı da vardı. Birçok Müslüman lider Kuzey Kafkasya'ya sürgün edildi.

Rus işgali genişledikçe, Rus hükümeti ele geçirilen Erzurum, Van, Bitlis gibi yerlere binlerce Kossak ve Rus yerleştirdi. Bunun maksadı ise bu bölgeleri tahıl ambarı gibi kullanmaktı. Ermeniler ise buralara, bağımsız bir Ermenistan kurma fikrine kapılabileceklerinden dolayı yerleştirilmedi. 15 Ocak 1915'te Kars ve Batum şehirlerinin önde gelenlerinden yaklaşık 1.000 kişi Rusya'nın iç kısımlarına (Kursk, Tula, Nijniy Novgorad), Osmanlı Ordusu'na yardım ettikleri gerekçesiyle sürüldüler. Bir hafta sonra Kafkasya'ya sürgün edilenler ve ayrıca 5.000 kişi daha Hazar Denizi'ndeki Nargen adasına ve vahşi doğu Sibiry'a'ya sürüldüler¹¹⁴. Tiflis Komutanlığı 1916 yılı Ocak ayında Doğu Anadolu'ya karşı büyük çaplı bir harekâta girişmeye karar verdi. Bunun için 200 bin askerin yanı sıra seyyar toplarının çoğunu bu işe ayırdı. Çar Nikolay'dan talimat alan General Nikolay Yudenic komutasında 10 Ocak 1916'da başlayan şiddetli bir Rus taarruzu bir hafta sonra "Köprüköy" savunma hatlarını yardı. Ardından Ruslar, Osmanlı Üçüncü Ordusu'nun karargâhı Erzurum'u kuşattı ve 16 Şubat'ta ele geçirdi. 18 Şubat'ta Fransız Gazetesi Le Temps'de bu olay şöyle anlatılmaktaydı: *"Türk kalesinin sadece 5 gün direnebildiği ve Türklerin Batı'ya doğru*

¹¹³ Bahturina, *Окраины Российской империи: Государственное Управление и Национальная Политика в Годы Первой Мировой Войны (1914—1917 гг.)*, s. 215 ve 223.

¹¹⁴ Shaw, *a.g.e.*, s. 836 ve 839.

kaçtıkları, şehirdeki Ermeni nüfusun ise Rus birliklerini muhteşem bir sevinçle karşıladıkları, Türklerin en sağlam tabyalarının bulunduğu Erzurum kalesinin Grandük Nikola'nın birliklerince düşürülmesinin önemli sonuçlarının olacağı". Gazeteye göre Erzurum'un düşmesi Ruslar için stratejik bir zaferdi. Böylelikle Türkler Kafkasya ve İran'a yapabilecekleri seferler için kullandıkları harekât üssünü kaybetmişler, Trabzon, Muş ve Bağdat'a inen yol açılmıştı¹¹⁵. Mahmud Kâmil Paşa komutasında geri çekilen Türk kuvvetleri kuşatmadan ucu ucuna kurtuldu. Daha kuzeyde Ruslar Karadeniz kıyısı boyunca ilerleyerek, Mart'ta Rize'yi ve 16 Nisan'da da Osmanlı Üçüncü Ordusunun deniz yolu ikmalinin geldiği hayati liman kenti Trabzon'u ele geçirdi¹¹⁶. Erzincan 25 Temmuz 1916'da düştü. Sonbaharda Erzincan, Muş ve Bitlis'te konuşlanan Ruslar, Sivas'ı ve Ankara'ya giden ana yolu tehdit eder duruma geldi¹¹⁷. Üçüncü Ordu Sarıkamış taarruzu neticesinde mevcudunun yüzde doksanını kaybetmişti. Ruslar, Türk birliklerinin çekildikleri yerlerde, işgal ettikleri bölgelerde umumî idareyi Ermeni Komitacılarına bıraktılar. Ermeniler, Türklere karşı tüyler ürpertici zulüm, işkence ve katliamlara giriştiler. Netice olarak bu bölgelerde Türk nüfusu dörtte üç oranında azaldı¹¹⁸.

3.8. Rusya ve İran Siyaseti

Rusya'nın Kafkasya'daki harekâtı doğrudan İran'daki harekâtıyla bağlantılıydı. Ruslar Birinci Dünya Savaşı'ndan dört yıl önce İran Azerbaycan'ını (Tebriz ve Rumiye Gölü havzasını) işgal etmişlerdi. Bu bölge Çarlık Rusya'sının Suriye, Filistin üzerinden Akdeniz'e, Musul, Bağdat ve Basra üzerinden Hint Denizi'ne çıkmak; dünya ile irtibatını sağlayacak deniz sahil ve limanlarını ele geçirmek gibi kapsamlı ve istilacı siyasetlerinin gerçekleşmesine bir hazırlık sahası olmuştur. Burada kurulan askeri

¹¹⁵ Salih Tunç, "Fransız Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı'nda Erzurum, Trabzon ve Erzincan'da Rus-Ermeni İşgali", **19.-20. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu (Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar)**, Şenyıldız Yayıncılık, 5-7 Ocak 2015 Uluslararası Sempozyum İstanbul, s. 665-666.

¹¹⁶ Guse, **a.g.e.**, s. 68-69.

¹¹⁷ McMeekin, **a.g.e.**, s. 228.

¹¹⁸ Sâmîha Ayverdi, **Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri**, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2012, s. 358.

garnizonlar Rus istila yollarını açan köprübaşı mevzi niteliğini kazanmıştır¹¹⁹. Bu büyük coğrafyayı Rusya hem ticari hem de lojistik bir üs olarak kullanmaktaydı. İngiltere savaşın başlarında özellikle Rusya'nın İran'daki faaliyetlerine karşı çıkmıştır¹²⁰, çünkü İran, Afganistan ve Hindistan'a giden yollar üzerinde stratejik bir konuma sahipti. Petrograd'daki İngiliz Büyükelçisi Buchanan, Polonya konusunda Rusya'ya karşı yumuşak bir tavır sergilerken, İran konusunda oldukça sert bir çizgi izlemiştir. 1914 yılında Rusya'nın Kuzey İran'daki 13.000 askeri ile İran Azerbaycan'ını tehdit eder durumu, İran konusundaki kararlılığını göstermekteydi¹²¹. Aslında İran'da bu savaşta tarafsızlığını koruma çabası içerisindeydi. İran Başbakanının Rus temsilciliğinde yaptığı bir toplantıda, Rus birliklerinin tamamının Azerbaycan'da bulunanlar hariç olmak üzere Kuzey İran'dan çekilmesi istenmekteydi. İran topraklarında Müslüman bir devlete karşı savaş halinde olan Rusya'nın, İran'ın tarafsızlığını gülünç duruma düşürdüğü, eğer Rus birlikleri Azerbaycan hariç, İran topraklarından çekilmezse, Türkiye'nin İran'ın tarafsızlığını tanımayacağı endişesi dile getirilmekteydi¹²². Hatta 1914 yılının Kasım ayı içerisinde Urumiye taraflarında Osmanlı-Rus kuvvetleri arasında yaşanan çarpışmaları İran hükümeti Osmanlı Devleti ve Rusya nezdinde protesto etmiştir. Bu durumun tarafsızlıklarına aykırı olduğunu, Rusya'nın ve Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan ve sair İran topraklarından askerlerini geri çekmesi istenmiştir¹²³.

¹¹⁹ Recep Balkan, **Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesinde Sağ Kanat Harekâtı, Murat, Van Gölü Havzasında Türk-Rus Süvarilerinin Operatif Hedefleri (Ekim 1914-2 Eylül 1915)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s. 15.

¹²⁰ İngiltere ve Rusya 31 Ağustos 1907'de yapılan anlaşmayla İran'ı üçe bölmüşlerdi. İran'ın kuzeyi Rusya'nın, güneydoğusu İngiltere'nin kontrolüne girmişti. Ortada ise tarafsız bir bölge bırakmışlardı. Bu yüzden İran halkı bu iki ülkeye karşı iyi bakmıyordu. Ruslar kendi bölgelerinde Culfa-Tebriz Demiryolu ile Tebriz-Kazvin-Tahran ve Enzeli Kazvin-Hamedan yollarını yapmıştı. İngiltere, Rusya'nın güneye inmesine istemediğinden, o bölgeye herhangi bir yol veya demiryolu yapmıyordu. Ortadaki tarafsız bölgede bu tür yatırımların yapılması ise her iki devletin de rızasına bağlı idi. İran'ın kendisine ait bir ordusu bulunmuyordu, ancak 40 İsveçli subayın komutasında 6000 kişilik bir Jandarma Birliği vardı. Bu birlik ise Alman yanlısı olduğundan, Almanlar ve Osmanlılarla işbirliği yaptılar. Genç Şah Ahmet ise tarafsız kalmaya özen göstermekte idi. Satan, **a.g.e.**, s. 189.

¹²¹ McMeekin, **a.g.e.**, s. 212-213.

¹²² Petrograd'daki İngiliz Büyükelçiliği'nden Rus Dışişleri Bakanlığı'na numarasız 15/28 Ekim 1914 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 6/2, s. 130.

¹²³ Sivridağ vd., **a.g.e.**, Cilt I, s. 76-77.

İngilizlerin Rusların isteklerine karşı tutumları savaşın ilerleyen döneminde yumuşadı. Grey'in 22 Aralık 1914 tarihindeki açıklamasına göre Rusya haklı sebep göstererek, İran'daki mevcut askerinden daha fazla asker gönderebilir ve savaştan sonra İstanbul'u alabilirdi. Bu yumuşamanın sebebi ise İran hükümetinin yıkılması ve ortaya çıkabilecek Alman dostu yeni bir İslam rejiminin İngiliz Hindistan'ını tehdit etmesiydi. Grey'in ilk kez daha fazla Rus kuvvetine izin vermeye razı olduğunu bildirmesi, Tahran'a kendisini savunacak yöntemler bulmasına ön ayak olmak içindi¹²⁴. Hatta Rusya İran'da dostça bir tarafsızlık tesis ederse Müslüman dünyasını özellikle de Hindistan'ı yanına çekebilirdi¹²⁵. 1914 yılında İran'daki Alman faaliyetleri bu düşüncüyü destekler nitelikteydi. İran'ın İngiliz ve Rusların etki alanında olmayan Benderbuşir-Şiraz-Herat'taki tarafsız bölgede Alman faaliyetleri yoğunlaşmıştı. Konsolos Vasmos, Şiraz'da İngilizler aleyhine çalışmaktaydı. Tahran'da bulunan Alman Askeri Ataşesi Graf Kaniç Avusturya-Macaristan esirlerinden İran'a kaçanları toplayıp bir birlik kurmuştu. Bu birlik ile Şah'ı, Tahran'dan Kum'a kaçırmak istediye de başarılı olamadı¹²⁶. Bu hadiseler yaşanırken İngiltere de İran'ı ürkütmemek için çok dikkatli davranıyor ve Rusya'yı uyarıyordu. Saldırgan eğilimlerin, Müslümanların tamamının Türkiye'nin yanına geçmesi halinde İngiltere'yi, mevcut savaşta gücünden düşürebileceği ve bu durumun sonuçta Mısır ve Hindistan'da problemler yaratabileceği düşünülmekteydi¹²⁷.

1915 yılında Osmanlı Devleti'yle Rusya arasındaki savaşlar İran'a sıçradı. Tebriz, 10 Ocak'ta Osmanlı Devleti'nin eline geçti. Üç hafta sonra Ruslar tekrar Tebriz'i aldılar. Yine Urmiye vilayetinin Osmanlı karşıtı Kürt-Hristiyan gerilla hareketinin merkez üssü Dilman, Ocak ayında kısa bir süre Osmanlı işgalinde kaldı;

¹²⁴ McMeekin, **a.g.e.**, s. 213-214.

¹²⁵ Petrograd'daki İngiliz Büyükelçiliği'nden Rus Dışişleri Bakanlığı'na numarasız 23 Kasım/6 Aralık 1914 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 6/2, s. 171.

¹²⁶ Çakmak, **a.g.e.**, s. 178.

¹²⁷ Petrograd'daki İngiliz Büyükelçiliği'nden Rus Dışişleri Bakanlığı'na numarasız 7/20 Ocak 1915 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 7/1, s. 59-60.

aynı ay içinde Ruslarca geri alındıysa da, Nisan'da bir daha Türklerin eline geçti. Muharebeler Avrupa'dakilere nazaran küçük ölçekliydi¹²⁸.

Rusya İran'daki çıkarlarına öylesine önem veriyordu ki 1915 yılı başlarında değişen İran kabinesinin Rusya karşıtı bir tavır takınması halinde Kazvin'deki kuvvetlerinin sayısını artırmayı planlamıştır¹²⁹. Rusya'nın İran'daki diğer bir siyasi manevrası da İran'ı Osmanlı Devleti aleyhine, İtilaf Devletlerinin yanında savaşa sokma girişimi olmuştur. Sazonov'un Rusya'nın Londra'daki elçisi Benckendorff ile yazışmalarında İran'da İtilaf Devletleri lehine ve İran'ın tarafsızlığına karşı, İtilaf Devletlerinin yerini sağlamlaştıracak tedbirler alınması gerektiğinden bahsedilmektedir. İran İtilaf Devletleri tarafına çekilecek Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girmeye zorlanıp, ikna edilecekti. Bunun için Necef ve Kerbela, İran'a verilebilirdi¹³⁰. Grey'e göre ise Azerbaycan Osmanlı Devleti'ne karşı İran tarafından korunursa, bu İran ile Osmanlı Devleti arasında savaşa sebebiyet verebilirdi. Böylelikle iki Müslüman devlet birbirine düşmüş olurdu. Sonuç olarak her şeyden önemlisi İran'daki Alman girişimleri sekteye uğrar ve Rus-İngiliz prestiji İran'ın koruyucusu gibi yükselirdi¹³¹. Korostovets'e¹³² göre İran'ın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmasının Osmanlı Ordusu üzerinde önemli bir askeri etkiye yol açmayacağı, asıl önemli zararın Müslüman dünyasına verileceği belirtiliyordu¹³³.

İran'daki Rus Ordularının komutanı General Baratof¹³⁴ idi. Kuzeyden güneye doğru ilerleyen Rus kuvvetleri karşısında Osmanlı Kuvvetlerinin başında Alman

¹²⁸ Sean McMeekin, **a.g.e.**, s. 216.

¹²⁹ Rus Dışişleri Bakanlığı'ndan Kafkas Genel Valisi Vorontsov Dashkov'a 740 numaralı 10/23 Şubat 1915 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 7/1, s. 311.

¹³⁰ Rus Dışişleri Bakanlığı'ndan Londra'daki Rus Elçisi Benckendorff'a 3656 numaralı 24 Ekim/6 Kasım 1914 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 6/2, s. 31, McMeekin, **a.g.e.**, s. 220, Ali Satan, **a.g.e.**, s. 190-191.

¹³¹ Benckendorff'dan Rus Dışişleri Bakanlığı'na 840 numaralı 25 Aralık 1914/7 Ocak 1915 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 6/2, s. 321-325.

¹³² İvan Yakovleviç Korostovets (1862-1933). Rus diplomat. 1913 yılında İran'a Rus elçisi olarak atandı. 1915 yılına kadar bu görevi yürütmüştür. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/648633>, 24.02.2016.

¹³³ Tahran'daki Rus Büyükelçisi Korostovets'den Rus Dışişleri Bakanlığı'na 631 numaralı 20 Aralık 1914/2 Ocak 1915 tarihli not. **MOEİDATsVP**, C. 6/2, s. 311.

¹³⁴ Nikolay Nikolayeviç Baratov (1865-1932). Rus General. Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas ve İran Cephelerinde görev aldı. Kafkasya'da bir Kossak Tümeninin komutanıydı. İran cephesinde, Hemedan

Generali Comlar Von Der Goltz¹³⁵ vardı. Rus ve İngilizleri İran'dan çıkartmak için Enver Paşa tarafından VI. Ordu Komutanlığı'na atanmış. 1915 sonları 1916 başlarındaki Osmanlı-Rus mücadelesi genel itibariyle iki bölgede gerçekleşti. Birincisi Urmiye Gölü'nün güney ve batısında Azerbaycan grubu ile, ikincisi ise Hanikin-Kirmanşah ve Gengaver yönünde General Baratof idaresindeki Rus birlikleriyle meydana geldi. Baratof, 1916 yılı başlarında Irak'taki Kut'ül-Ammare cephesinde Türk kuvvetlerine karşı kötü durumda olan İngilizlere yardım etmek amacıyla taarruza geçti. Rus birlikleri, 22 Şubat 1916'da Kirmanşah'ın otuz kilometre yakınına kadar ulaşmayı başarmışlardı. Baratov özellikle güçlü süvari birliklerinden oluşan bir kolordunun yaklaşık yarısına denk bir kuvvetle, Rusların uzun zamandır hedefinde olan İran Azerbaycan'ını işgal etmeyi başardı. Baratov, Hindistan'a giden kara köprüsü konumundaki İran'da, Alman ve Türkleri bozguna uğratarak dünya savaşında itilaf devletlerinin kaderinin tersine dönmesinde önemli bir rol oynadı. Alman pan-İslamcıların Hindistan'daki İngiliz yönetimine karşı Afganistan'dan bir cihat başlatma yönündeki planları suya düştü¹³⁶.

Kirmanşah'ı Ruslar'dan geri almak için 8/9 Haziran 1916'da Alman-Türk ortak harekâtı neticesinde Hanikin, Kirmanşah, Sene, Kasr-ı Şirin gibi birçok yer Osmanlı Devleti'nin eline geçti. 10 Ağustos 1916'da Rusların elinde bulunan Hemedan XIII. Kolordu tarafından alındı. Hemedan'ın Türklerin eline geçmesi üzerine Türkler Tahran'ı tehdit eder hale geldiler. Ancak Şah, Osmanlı elçiliğine gizli haber göndererek Kazvin'e Ruslar asker göndermeden Türklerin asker çıkartmasını istemişti. Eylül 1916'da Osmanlı Kuvvetleri'nin Tahran'ı işgal etmeyeceği konusunda Şah'a garanti verildi. Şah da, Rus ve İngilizler yanında savaşa girme konusunda gizli anlaşma yapan hükümeti görevden aldı. Ocak 1917'ye kadar Osmanlı Kuvvetleri ileri harekât

ve Kirmanşah gibi bölgeleri ele geçirerek, Osmanlı Devletini bölgeden izole etti. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 44-45.

¹³⁵ Kolmar Wilhelm Leopold von Golts (1843-1916). Alman General. Osmanlı Ordusunda çeşitli görevlerde bulunmuş bir Alman subayıdır. Birinci Dünya Savaşının başlangıcında Sultanın danışmanlığını yaptı. Devamında I ve VI. Orduların Komutanlığını yapmıştır. Zaleeckiy, **a.g.e.**, s. 164-165.

¹³⁶ Baratov yardımı gelemeyen Townshend 29 Nisan 1916'da Halil Kut Paşa'ya teslim oldu. McMeekin, **a.g.e.**, s. 226-227, 229-230.

yapmayıp konumunu korudu. Irak Cephesi'ndeki kuvvetlere destek vermek ve Bağdat'ı İngilizlere karşı korumak maksadıyla 26 Şubat 1917 tarihinden itibaren Osmanlı kuvvetleri İran'dan çekilmeye başladı. 1 Mart'ta Hemedan boşaltıldı. 3 Mart'ta da Rus kuvvetlerinin eline geçti¹³⁷.

3.9. Brest-Litovsk Barışı

11 Mart'ta Çar'ın tahttan kardeşi lehine çekildi. Kardeşi de Çarlığı üstlenmeyince Rusya'da monarşi yıkılmış oldu. 24-25 Ekim (6-7 Kasım) 1917'de Bolşevikler iktidarı ele geçirdi. İhtilâlin ilk günü Petersburg İşçi ve Asker Sovyeti olağanüstü bir toplantı yaparak 26 Ekim (8 Kasım) 1917'de barış deklarasyonu yayınladı.

Bu deklarasyona göre, ihtilâl neticesinde iktidara gelen İşçi ve Köylü Hükümeti tüm muharip devletlere adil ve demokratik bir barış yapmak için derhal müzakerelere başlanmasını teklif ediyordu. Bu barış ilhaksız ve tazminatsız gerçekleştirilecekti. Bu anlaşmalarda gizli diplomasi olmayacak ve açıkça halkın önünde gerçekleştirilecekti. Ayrıca tüm kapitalist hükümetlerin Çarlık Rusyası ile yapmış olduğu gizli anlaşmalar yayınlanacaktı. Bu kararname Lenin'in eseri idi ve Sovyet Hükümeti'nin yaşayabilmesi için savaş bir an önce sonlandırılmalıydı. Bolşevikler bu deklarasyonu, Rus ihtilâlinin temellerinin atılabilmesi için kabul etmiştir. Yapılacak barışla ülke soluklanacak ve zaman kazanılacaktı.

Yeni Hükümet hiçbir devlet tarafından tanınmadığı için ilk etapta bu barış çağrısı itibar görmedi. Fakat daha sonra özellikle Osmanlı Devleti ve İttifak devletleri barış teklifine yanaştılar. Devrimden hemen sonra Avrupa ve Kafkas Cephelerinde, Rus askerlerinin siperlerinin üzerine astığı “*Kardeşler ateş etmeyiniz, altı hafta sonra barış olacak*”, “*Biz artık Boğazları istemiyoruz*” gibi pankartlar Osmanlı Devleti'nde barış ümitlerini artırmıştı¹³⁸.

¹³⁷ Satan, a.g.e., s. 192-195.

¹³⁸ Selami Kılıç, **Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu-Brest Litovsk Barışı ve Müzakereleri (22 Aralık 1917-3 Mart 1918)**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 32-34.

Almanya'nın bu barış teklifine yaklaşımı 1917 yılının yaz aylarına doğru olumlu gelişmiştir. Askeri durumu yüzünden olmasa da dahili vaziyeti yüzünden Almanya bir barışa muhtaçtı, çünkü Ekim ihtilali Alman işçi sınıfı üzerinde de büyük memnuniyet ve heyecan uyandırmıştı. Hatta Stockholm şehri gayri resmi Alman-Bolşevik müzakerelerine sahne olmuştu. Buna ek olarak Almanya doğu cephesindeki kuvvetlerini batıya kaydırabilecekti. Avusturya-Macaristan'ın da iç işleri oldukça kötüydü. Açlık ülke geneline yayılmış ve harp edilemez bir duruma gelinmişti.

Tarafların barışa muhtaç olmaları ilk etapta mütarekenin imzalanması ile sonuçlanmıştır. 2-15 Aralık 1917'de Sovyet Hükümeti, Osmanlı Devleti, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın katılımıyla mütareke imzalanmıştır. Osmanlı Devleti'ni müzakereler sırasında Zeki Paşa temsil etmiştir. Mütareke 17 Aralık 1915'de yürürlüğe girmiştir. Brest Litovsk Mütareke hükümlerinin Kafkasya'da bulunan Osmanlı-Rus orduları arasında da kabul edilmesi için Enver Paşa, Kafkas Ordular Grubu Kumandan Vekili ve III. Ordu Komutanı Vehip Paşa'ya gönderdiği telgrafta durumun önemini vurgulamıştır. Rus-Kafkas Ordusunun delegelerinin Avrupa cepheli mütareke kararlarını kabul etmeme ve müstakil hareket etme eğilimi bu durumu doğurmuştur. Sonuç olarak Osmanlı Devleti Rusya ile savaş halini 5/18 Aralık 1917 tarihinde imzaladığı Erzincan Mütarekesi ile sonlandırmıştır¹³⁹.

Brest-Litovsk Mütarekesi imzalandıktan kısa bir süre sonra kalıcı barış anlaşması için taraflar 22 Aralık 1917'de toplandı. Barış müzakerelerinin birinci devresi 22-28 Aralık tarihleri arasında gerçekleşti. Barış müzakereleri birkaç defa kesintiye uğradı. 1918 Şubat ayında Alman ordularının taarruza geçmeleri Sovyet Rusya'yı zor durumda bıraktı. Bazı stratejik noktalar ele geçirildi. Şubat ayındaki taarruzlar neticesinde Ruslar barışa yanaşmak zorunda kaldılar. Sovyet Hükümeti tekrar barış teklifinde bulundu ve Sokolnikov başkanlığındaki bir Sovyet heyetini Brest-Litovsk'a gönderdi. 25 Şubat 1918'de Alman ve Avusturya-Macaristan hükümetlerinin temsilcileri Brest-Litovsk'a geldiler. Osmanlı Devleti'nin ve Bulgaristan'ın

¹³⁹ Selami Kılıç, **a.g.e.**, s. 98-101.

temsilcilerinin de Brest-Litovsk'a ulaşmaları bekleniyordu. Barış anlaşmasının son müzakerelerinde Rusya'nın barış istemesi ve Alman  ltimatomen  kabul etmesi, Osmanlı Devleti'nin toprak kazanmasına sebep olmuştur. Kars, Ardahan ve Batum Sovyet heyeti başkanı Sokolnikov'un protestolarına rağmen Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Sokolnikov protestosunda Kars, Ardahan ve Batum'un Türklerin eline geçmesiyle Tiflis'in tehdit altına girdiğini dile getirmiştir. Anlaşmayı 3 Mart 1918 tarihinde Osmanlı Devleti adına İbrahim Hakkı Paşa ile Zeki Paşa; Almanya adına Dışışleri Bakanı Richard von Kühlmann, Büyükelçi von Rosenberg, General Max Hoffmann, Kaptan Horn; Avusturya-Macaristan adına Dışışleri Bakanı Kont Otokar Czernin, Büyükelçi von Merey, General Csicseries von Bacsany; Bulgaristan adına Andres Toşev, Binbaşı Peter Gan ev, Thedor Anastasov ve Sovyet Rusya adına Grigoriy İakovlevi  Sokolnikov, Lew Mikhailovi  Karahan, Georgy Vassilievi    er n, Grigoriy Ivanovi  Petroskiy imzalamıştır.

Brest-Litovsk anlaşmasının maddeleri:

 Birinci Madde: Bir taraftan Osmanlı, Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan Devletleri ve diğer taraftan Rusya Devleti aralarındaki savaşı durumunun sona erdiğini beyân ederek, bundan sonra birbirleriyle barış ve dostluk içinde yaşamaya karar vermişlerdir.

 kinci Madde: Akid taraflar diğer tarafın hükümeti veya devlet ve askeri teşkil tı aleyhine her türlü tahrik t ve teşvik t terk edeceklerdir. Rusya hakkında bu taahhüd İttifak Devletlerinin işgali altında bulunan araziye dahi ş mildir.

   nc  Madde: Akid tarafların tayin eyledikleri hattın batısında kalan ve daha önce Rusya'nın idaresi altında bulunan arazi bundan böyle Sovyet Rusya'nın taht-ı h kimiyetinde olmayacaktır. Kararlaştırılan hatt bu sulh antlaşmasının c z   mütemmimi bulunan haritada gösterilmiştir.

Adı geçen hattın kat'i tayini bir Alman ve Rus komisyonu tarafından icra edilecektir. Söz konusu arazi tabiiyet-i sabıkalarından dolayı Rusya Devleti'ne her türlü mükellefiyetten vareste olacaktır.

Rusya hükümeti işbu arazinin dahili işlerine her türlü müdâhalede ferâgat eder. Almanya ve Avusturya-Macaristan Devletleri işbu arazinin geleceğini bunların ahalisi ile birlikte tayin etmeye karar vermişlerdir.

Dördüncü Madde: Almanya Devleti genel barışın yapılmasını ve Rus ordusunun tamamen terhis edilmesini müteakip üçüncü maddenin ilk fıkrasında beyân olunan hattın doğusundaki araziye boşaltmaya hazırdır. Meğer ki altıncı maddede suret-i âhirle tayin-i ahkâm edilmiş ola.

Rusya Devleti, Doğu Anadolu Vilâyetlerin boşaltılması ve Osmanlı Devleti'ne muntazam bir şekilde geri verilmesini sağlamak için gayret gösterecektir.

Ardahan, Kars ve Batum sancakları dahi derhal Rus askerleri tarafından tahliye edilecektir. Rusya Devleti işbu sancakların hukuk-ı umûmiye ve düvel-i hukuk nokta-ı nazarından iktisâb edecekleri yeni duruma karışmayacak ve ayrıca bunların ahalisini bu yeni durumu komşu hükümetler ve özellikle Osmanlı Devleti ile bilittifak tayin hususunda muhtar bırakacaktır.

Beşinci Madde: Rusya Devleti, hükümet-i hâzırasının yeniden teşkil eylediği askerler de dahil olmak üzere tüm ordularını terhis edecektir.

Bundan başka Rusya Devleti savaş gemilerini ya genel barışın yapılmasına kadar kendi limanlarına celb ile orada hıfz edecek veyahut adı geçen gemilerin derhal silahlarını alacaktır. İttifak Devletleriyle harp halinde bulunan devletler nezdindeki harp gemileri hakkında, bunlar Rusya'nın dâire-i iktidarına dâhil oldukları takdirde Rus savaş gemileri gibi muamele olunacaktır.

Kuzey Denizi'ndeki yasak bölge genel barışın yapılmasına kadar kapalı kalacaktır.

Baltık Denizi'nde ve Rusya hâkimiyetine taalluk eylediği derecede Karadeniz'de derhal deniz mayınlarının kaldırılmasına mübâderet edilecektir.

İşbu denizlerde ticaret gemilerinin seyr ü seferi serbest olup, derhal başlanacaktır.

Bu hükümlerin değiştirilmesini tayin etmek ve özellikle ticaret gemileri için tehlikesiz yollar hakkında ma'lumat vermek üzere karma komisyonlar tayin olunacaktır. Seyr ü sefâin yolları devamlı surette masun bulundurulacaktır.

Altıncı Madde: Rusya Devleti, Ukrayna Halk Cumhuriyeti ile derhal sulh yapmayı ve adı geçen cumhuriyet ile İttifak Devletleri arasında akdolunan barış antlaşmasını tanımayı taahhüd eder. Ukrayna arazisi derhal Rus orduları ve kızıl Rus kıt'aları tarafından tahliye oluncakadır. Rusya Devleti, Ukrayna Halk Cumhuriyeti Hükümeti ve genel teşkilatı aleyhine her türlü tahrikat ve teşvikata nihayet verecektir. Livland (Livonya ve Estland (Estonya) dahi derhal Rus orduları ve Kızıl kıt'alar tarafından tahliye edilecektir. Estland'n doğu hududu umumi surette Narva Nehri boyuncadır.

Livland'ın doğu hududu umumi surette Peipus Gölü ve Güneybatı köşesine kadar Pskov Gölü ve daha sonra Luban Gölü ve Livenhof istikâmetinde Düna Nehri'ne kadar uzanır. Bu arazi emniyet ve asayişin sağlanması, düzenli bir hükümetin kurulmasına kadar bir Alman kuvve-i zabtiyesi tarafından işgal edilecektir.

Rusya Devleti, Livland ve Esland ahalisinden tevkif ve tehcir olunanları serbest bırakacak ve tehcir olunanların emniyet üzere iadelerini te'min edecektir.

“Finlandiya ve Aland adaları dahi Rus orduları ve Kızıl askerleri tarafından ve Finlandiya limanları Rus donanması ile deniz kuvvetleri tarafından derhal tahliye edilecektir. Denizin donması harp gemilerinin Rusya limanlarına ulaşmasına engel olduğu müddetçe işbu gemilerde az miktarda

tayfa bırakılacaktır. Rusya Devleti, Finlandiya'nın hükümet ve umumi teşkilatı aleyhine her türlü tahrikat ve teşvikata nihayet verecektir.

Aland adalarında ihdâs olunan istihkâmlar mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde tahrip edilecektir.

İşbu adaların dâimi bir surette olarak adem-i tahkimi ve askerliğe ve seyr ü sefâine ait sair esaslar için Almanya, Finlandiya, Rusya ve İsveç Devletleri arasında i'tilâf-ı mahsus akdolunacaktır.

Almanya'nın arzusu üzerine Baltık Denizi'nde sahilgar olan diğer devletlerin dahi işbu i'tilâfa katılmaya davet edilmeleri mukarrerdir.

Yedinci Madde: Akid taraflar İran'ın ve Afganistan'ın hür ve müstakil devletler olduklarını nazar-ı dikkate alarak işbu iki hükümetin istiklâl-i siyasi ve iktisadiyelerine ve tamamîyet-i mülkiyelerine riayet eylemeyi taahhüt ederler.

Sekizinci Madde: Harp esirleri karşılıklı olarak memleketlerine iade edilecektir. Onikinci maddede adı geçen muâhede-i mahsûsa buna ait meseleleri hall ve tanzim edecektir.

Dokuzuncu Madde: Antlaşmayı imza edenler karşılıklı olarak savaş masraflarının, yani savaşı idâre için devlet tarafından yapılan masrafların kezaik harpten mütevellid hasarların, yani kendilerine ve tebaalarına harp sahalarında askeri tedbirlerden dolayı terettüb eden hasarların düşman memleketinde icra edilen tahribatlar dahil olduğu halde tazmininden ferâgat ederler.

Onuncu Madde: Akid taraflar arasında sulh antlaşmasının tasdik edilmesinden sonra diplomasi ve konsolosluk ilişkileri te'sis olunacaktır. Tarafeyne mensup konsolosların kabûlü hakkında özel anlaşma yapılması hakkı muhâfaza edilir.

Onbirinci Madde: İttifak Devletleri ile Rusya arasındaki münâsebât-ı iktisadiye ikinci ilâ beşinciye kadar melfûflarda mûnderic hükümlere bağlı

olacaktır. Bunlardan ikinci melfûf Almanya Rusya arasındaki, üçüncü melfûf Avusturya-Macaristan Rusya, dördüncü Bulgaristan Rusya ve beşinci de Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki münâsebât-ı iktisadiyeye dairdir.

Onikinci Madde: Hukuk-ı umumiye ve hususiye münâsebâtının iâdesi, savaş ve sivil esirlerin değiştirilmesi, umûmi af meselesi kezaîk karşı tarafın elinde bulunan ticaret gemileri hakkında yapılacak muâmele Rusya ile akdolunacak hususî muâhedeler ile tayin kılınacaktır. Bu muâhedeler işbu muâhede-i sulhiyeden cüz ü mütemmim teşkil ederek mümkün olduğu kadar onunla birlikte yürürlüğe girecektir.

Onüçüncü Madde: İşbu muâhedenin tefsirinde Devlet-i âliye ile Rusya arasında Türkçe ve Rusça; Almanya ve Rusya arasında Almanca ve Rusça; Avusturya-Macaristan ve Rusya arasında Almanca, Macarca ve Rusça; Bulgaristan ve Rusya arasında Bulgarca ve Rusça metinler geçerli olacaktır.

Ondördüncü Madde: İşbu muâhede-i sulhiye tasdik olunacak ve tasdiknâmeler mümkün olduğu kadar sür-atle Berlin'de teâtî olunacaktır. Rusya Hükümeti tasdiknâmelerin teâtisini İttifak Devletlerinden birinin arzusu üzerine iki hafta zarfında icrâ etmeyi taahhüt eder.

İşbu muâhede maddelerinde ve melfûfâtında veyahut ek muâhedelerde başka bir şekilde hükümler mevcut olmadığı takdirde tasdiknâmelerin teâtisiyle yürürlüğe girecektir.

Tasdikan-li'l-makal murahhaslar işbu muâhede-i imza ve tahtîm eylemişlerdir. Beş nüsha olarak 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk'ta tanzim edilmiştir”.

Sovyet Rusya imzaladığı bu anlaşma ile nüfusunun %34'ünü, ülke topraklarının %26'sını (aşağı yukarı Çarlık Rusyası döneminde I. Petro;'dan itibaren ele geçirilen tüm arazilerini), demiryolu ağının %26'sını, tarıma elverişli topraklarının %27'sini, demir endüstrisinin %73'ünü ve hatta kömür madenlerinin %75'ini, Kiev, Çernikov,

Poltova, Harkov, Volhyna, Podolien, Cherson, Rovno, Vilna idari mntıkalarını, Polonya, Finlandiya, Baltık eyaletleri, Kars, Ardahan, Batum ve Gürcistan'ı kaybetmiştir. Fakat bu barış sayesinde Rusya'da Bolşevik rejimi kuvvetlenmiştir. Bu sayede ekonomi düzene sokulup, kızıl ordu kurulmuştur¹⁴⁰.

¹⁴⁰ Selami Kılıç, **a.g.e.**, s.376-380 ve 391.

SONUÇ

Rusya 20. yüzyılın başından itibaren, 1905-1906 Rus Japon Savaşı'ndan almış olduğu dersle birlikte sayısal verilerden ve yaptığı hazırlıklardan da anlaşılacağı üzere bir dünya veya Avrupa savaşının çıkacağına farkındaydı. Bu farkındalık ile hareket eden Rusya, stratejisini topraklarına toprak katabileceği iki düşman ülke Avusturya ve Osmanlı Devleti aleyhine savaş planları yaparak oluşturmuştur. Bunu yaparken az tehlike çok kazanç mantığı gütmüştür. Nitekim İtilaf Devletleri Gelibolu'ya yapılan deniz ve kara taarruzu sırasında Rusya'nın önemli ölçüde katılımını beklemiştir. Rusya tehlikeye girmeyip çıkarmaya destek vermediği gibi İstanbul ve Boğazlar konusundaki isteklerinden de vazgeçmemiştir. Aynı durum Galiçya konusunda da geçerlidir. Söz konusu olan kadim Rus çıkarları olduğu için Galiçya cephesine dönük iyi bir hazırlık yapan Rusya, konu Almanya'ya karşı savaş ve Fransa'nın güvenliği olunca hazırlık kapsamında pasif davranmıştır. Hatta Fransa'nın Doğu Prusya'da Fransız girişimleriyle yaptırmak istediği demiryolu ağını bile, Almanya'nın eline geçeceği korkusuyla reddetmiştir. Rusya, Fransız Ordusunun geri dönülemez bir yenilgiye doğru gittiğini görünce, Prusya'dan Almanya üzerine saldırıya geçmiştir.

Avusturya'dan koparılabilecek toprak Galiçya idi. Balkan Savaşlarında da pasif kalan Avusturya, Rusya için kolay bir hedefti. Onu destekleyen Almanya ise büyük soru işaretliydi. Eğer Almanya, Fransa'ya saldırmadan doğrudan Rusya'ya saldırsaydı işte bu Rusya'nın sonunu hazırlayabilirdi. Yıpranmamış ve ileri teknoloji ürünü silahlara sahip Alman Orduları Rusya'yı zor durumda bırakabilirdi. Rusya Almanya'nın ilk kendisine saldırmasını engellemek adına seferberliğini gizli tutmuş, Almanya'nın bu konuyla ilgili telgraflarına kaçamak cevaplar vererek sanki savaşa hazırlanmıyor görüntüsü vermiştir. Nitekim Alman savaş planlarında (Şliffen) ilk hedef Fransa olduğu için Rusya bu tehditten bir süre uzak kaldı. Fransa'nın kısa sürede Alman orduları karşısında mağlup olması, Rusya'yı Doğu Prusya istikametinden taarruz etmek zorunda bırakmıştır. Böylelikle Almanya iki ateş arasında bırakılıp, kuvveti bölünmüştür. Galiçya'yı almak isteyen Rusya'nın önünde Almanya bir engeldi. Doğal olarak

Almanya ve Rusya karşı karşıya gelecekti. İlk karşılaşmanın Almanya-Fransa arasında olması, Rusya'nın lehine olmuştur. Prusya ve Galiçya'ya birliklerini sevk eden Rusya özellikle Galiçya Cephesinde önemli başarılar kazanıp, neredeyse Galiçya'nın tamamını eline geçmiştir. "*Brusilov Taarruzu*" Birinci Dünya Savaşı literatürüne girmiştir. Brusilov Taarruzu sayesinde Romanya İtilaf Devletlerinin yanında savaşa girmiş, Almanya-Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin İtalya'ya karşı başlattıkları Trentino yönündeki taarruzları durmuş ve Verden'deki taarruz da hafiflemiştir. Aynı başarı Prusya Cephesinde gösterilememiştir. Özellikle Tannenberg Muharebesinde Alman Ordusu karşısında Rus Ordusu adeta yok edilmiştir. Buna rağmen Rus Ordularının nicel olarak çokluğu Prusya Cephesinde Almanya'nın büyük kazançlar sağlamasını engellemiştir. Almanya kazanç sağlayamasa da, Rus Orduları Almanları yormuş, iki cephede savaşmak zorunda bırakmış ve Marn Muharebesini kaybetmelerine sebep olmuştur.

Savaş başladığında Rus Tümenleri diğer tüm devletlerinkinden sayıca üstündü. Diyebiliriz ki Rusya'nın nüfus politikası, Birinci Dünya Savaşı süresince ayakta kalmasını sağlamıştır. Sadece nüfus politikası değil cephe gerisinde ki buğday üretimi, değerli madenlerin yurt dışına çıkışının engellenmesi, demir-çelik ve enerji endüstrisinin gelişmiş olması ve Rus Devlet fonlarının yurtdışından alınıp Petrograd'a ve Fransa'ya aktarılması Rusya'nın akıllıca yaptığı ekonomik hamleler arasındadır.

Avusturya ve Almanya iki cepheli savaşa mecbur edilmişti. Avusturya, Sırp ve Rus'larla; Almanya ise batıda Fransa doğuda Rusya ile savaşmıştır. Almanya bu durumdan kurtulmak için yeni müttefiki Osmanlı Devleti'ni bir an önce savaşa girmeye ikna etmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi Almanya'yı gerçekten de rahatlatmıştır, çünkü Rusya Kafkasya'da çok az bir kuvvet bırakmıştı. Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalacağını düşünüyor veya mümkün olduğunca tarafsız kalması için çaba sarfediyordu. Bu yüzden de Kafkasya'daki birliklerini batıya kaydırmıştı. Osmanlı Devleti'nin Kafkas'larda yaratabileceği tehlike yüzünden Rusya bölgeye Prusya ve Galiçya cephelerinden asker kaydırmak zorunda kalmıştır.

Rusya denizlerde müttefiki Britanya kadar iyi olmamasına rağmen çıkarlarının en yoğun olduğu Karadeniz Donanmasını güçlendirmek için siyasi, askeri ve ekonomik yönden yoğun faaliyet içine girmiştir. Karadeniz ve Boğazlar Rusya'nın dünyaya açılan kapısıydı. Buğday ihracatı buradan yapılıyor, dışardan hammadde girişi yine buradan sağlanıyordu. Hem yerli kaynakları kullanarak, hem de müttefiki İngiltere'den sipariş ettiği gemilerle Karadeniz filosunu güçlendirmiş, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz sahili boyunca rahat hareket etmesini engellemiştir. Osmanlı Donanması Sarıkamış Harekâtında deniz yoluyla gelecek birlik ve erzaktan yoksun bırakılmıştır. Bu Kafkas Cephesinin seyrini, Rusya'nın lehine değiştirmiştir. Baltık ve Pasifik Donanmasının görevi ise Alman Deniz Kuvvetlerinin Fin Körfezinin batı kısmına geçişini engellemek olmuştur. Bu bölgedeki çarpışmalar daha düşük yoğunlukludur.

Osmanlı Devleti savaş başlamadan önce Enver Paşa nezdinde Rusya'ya ittifak teklifinde bulunduysa da kabul edilmemiştir. Rusya oyalama taktiğine başvurunca, Almanya ile ittifak imzalanmıştır. Kafkas Halkları arasında Müslüman ahali çoğunluktaydı. İttihat ve Terakki'nin propagandalarıyla bu halklar Rusya aleyhine isyan etti. Rus kuvvetlerinin Prusya ve Galiçya'da olmasından yararlanan Osmanlı Devleti kısa süre içerisinde Kafkasya'da önemli yerleri ele geçirdi. Asıl Rus birliklerinin bölgeye gelmesinden sonra durum değişmiştir. Rusya'nın Kafkasya'daki stratejisi, Müslüman ahaliyi dağıtıp, nüfusunu eritmek, yıllardır siyasi olarak kullandıkları Ermenileri bu sefer askeri olarak kullanmak, Osmanlı Ordusunun cephe gerisini güvensiz hale getirmek, Karadeniz'den Türk limanlarını abluka altına alarak Kafkas Ordularının ikmal ve iaşesini güçleştirmek olmuştur. Sadece Ermenileri değil Kürtleri de Kafkas ve İran cephesinde kullanan Ruslar bu planlarında oldukça başarılı olmuştur. Osmanlı Devleti cephe gerisine soru işaretiyle bakar hale gelmiştir. Erzurum'un III. Ordunun merkezi olduğu düşünüldüğünde, Ermeni çeteleri tarafından çıkarılan isyanlarla Bitlis, Bingöl, Van, Erzincan, Erzurum'un bazı bölgeleri güvensiz bölgeler haline getirilmiştir. Yani Rusya, Osmanlı Devleti'ni iki ateş arasında bırakmıştır. Sarıkamış Harekâtının da başarısızlıkla sonuçlanması Rus Ordusunun Anadolu içlerine ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Rus Ordusunun bu cephedeki başarılarının bir diğ

sebebi de bölgenin arazi ve iklim şartlarına hâkim olmasından kaynaklanmaktadır. Rusya I. Petro döneminden beri Kafkasya'da savaşılmaktadır. Rus askeri soğuğa oldukça dayanıklı hale gelmişti. Bunun yanında kuşandıkları teçhizatı Kafkasya'nın çetin şartlarına uygundu. Kazandıkları tecrübeyi bir kenara koyacak olursak, savaş öncesinde cepheye asker, mühimmat ve erzak taşımalarını kolaylaştırmak için yaptıkları demiryolu ve şose yollar Rus Ordusunun işini oldukça kolaylaştırmıştır. Osmanlı Devleti ise ne deniz yolunu ne de kara yolunu etkin kullanabilmiştir. Rusya Karadeniz'den Osmanlı Devleti'ni limanlara yaklaştırmıyordu. Deniz taşımacılığı kısmen Canik, Sinop sancaklarıyla Sivas'ın kuzeyinden sağlanan yiyecekler Trabzon Limanı üzerinden Erzurum'a gönderilmekteydi. Fakat bu sevkiyat sürekli olarak Rus donanmasının tehdidi altında olduğundan 3 ton kapasiteli küçük kayıklarla yapılmaktaydı. Rus donanmasının saldırıları, hava muhalefeti ve kayık yetersizliği sebebiyle bu küçük ölçekli sevkiyat da çoğunlukla aksamaktaydı. III. Ordu bölgesinde demiryolları ve motorlu araçların hareket edebileceği düzenli yollar bulunmadığından, cepheye sevkiyat şehirler arasında yerli ve Rus yapımı faytonlar ile yöre halkı tarafından furgun olarak adlandırılan yaysız at arabaları, kağnılar, mekkâre ve deve kervanları ile yapılmaktaydı. Yani yöredeki ticari ve askeri taşımacılık büyük ölçüde yük hayvanları ile yapılmaktaydı. Otomobil ve kamyon gibi motorlu araçlar ilk olarak seferberlik esnasında getirilmişti¹.

Kafkasya Cephesinde iki tarafın kuvvetlerinin niceliği ve kayıplarının sayısı ile ilgili birçok farklı bilgiye rastladık. Savaşın başında birçok kaynaktan edindiğimiz bilgilere göre Osmanlı Devleti'nin asker sayısı 150.000, Rusya'nın ki ise 100.000 civarındaydı. Liman von Sanders'e göre Sarıkamış harekâtı sonucunda yalnızca 12.000 Türk askeri sağ kalmıştı. Rusya'nın İran'daki varlığı başlarda İngiltere'yi rahatsız etse de savaşın ilerleyen dönemlerinde Rusya'nın İran'daki faaliyetlerine ses çıkarmamıştır. Rusya'nın İran konusundaki en önemli girişimi ise İran'ı Osmanlı Devleti aleyhine

¹ Ögün, a.g.e., s. 133.

savaşa girmeye ikna ederek padişahın cihat fetvasını geçersiz kılma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Osmanlı Devleti sadece Kafkasya’da değil, aynı zamanda Boğazları kapatarak batıda da Rusya’yı güç durumda bırakmıştır. İtilaf Devletleri Rusya’ya yardım etmek, İstanbul ve Boğazları Rusya’nın tek eline bırakmamak ve Osmanlı Devleti’nin doğu cephesinden batıya asker kaydırmasını sağlamak gibi sebeplerle Gelibolu’ya denizden ve karadan taarruz etmiştir. Bu taarruzlar hem Rusya’yı rahatlatmış hem de Osmanlı Devleti’nin gücünü tüketmiştir. Her ne kadar birçok kaynak İtilaf Devletlerinin Çanakkale’yi geçememesinin, Rusya’daki Bolşevik ihtilaline ve dolayısıyla Rusya’nın savaş dışı kalmasına sebep olduğunu öne sürse de, Rusya batı cephesinde de Bolşevik Propagandasının etkisi altında kalmıştır. Bu propaganda ordu içerisinde de etkisini göstermiştir. Askerler 1917 yılı içerisindeki muharebelerde oldukça isteksiz savaşmıştır. Bolşevik Devrimi Rus Ordusunu savaşmakta olduğu cephelerden çekilmek zorunda bırakmıştır.

Rusya’nın Birinci Dünya Savaşı’ndaki faaliyetlerini göz önünde bulundurursak ana hedefleri;

-Avusturya’dan Galiçya, Osmanlı Devleti’nden İstanbul, Boğazlar, Boğazlar’ın güvenliği için Bozcaada ve Gökçeada, Enes-Midye hattına kadar olan Trakya topraklarını almak, Doğu Anadolu’da kendisine bağlı bir Ermenistan kurmak, İran’da İngiltere ile birlikte söz sahibi olmaktır.

Tali hedefler ise;

-Almanya’dan Doğu Prusya’yı ve Polonya’yı almak (elindeki Polonya topraklarının bile Almanya tarafından işgal edileceğini düşünüyordu), Avusturya topraklarını diğer Slav Devletleri arasında bölüştürmek, Romanya’nın topraklarını Transilvanya’yı da içine alacak şekilde genişletmek, Alsace-Lorraine’in Fransa’ya geri verilmesini, Belçika’nın büyütülmesini, Hannover Krallığı’nın yeniden kurulmasını, Schkeswig’in Danimarka’ya iadesini, Bohemya’nın kurtarılmasını ve bütün Alman sömürgelerinin Fransa, İngiltere ve Belçika gibi ülkelere verilmesini sağlamaktır.

Bu hedeflerini gerçekleştirmek için Rusya stratejisini;

-Batı Cephesinde, Alman Ordularını ilk etapta kendi üstüne çekmeden en iyi kuvvetleriyle ve süratli bir şekilde Galiçya'yı işgal etmek, eğer Fransız Orduları müşkül durumda kalırsa Doğu Prusya'dan Almanya'ya girerek Alman Ordularını iki ateş arasında bırakmak, güçsüz Avusturya'yı kendisi ve Sırbistan arasında savaşımaya mecbur etmek, bunu yaparken güneyden Romanya ve diğer Balkan ülkelerinin desteğini sağlamak,

-Doğu Cephesinde, Osmanlı Devleti'ni Karadeniz'den ablukaya alıp, ikmal ve iaşesini zora sokmak, cephe gerisinde Ermeni ve Kürt grupları kullanarak Osmanlı Ordularını iki ateş arasında bırakmak, İran Devleti'ni Osmanlı Devleti aleyhinde savaşa sokarak Sultan'ın cihat fetvasını geçersiz kılmak üzerine kurmuştur.

Brest-Litovsk barışı ile Rusya yaklaşık 50 milyon nüfusunun yaşadığı 1 milyom km²'lik bir bölgeyi kaybetmiştir. Bu bölgeler Rusya'nın zorla ülke topraklarına kattığı Rus nüfusun yaşamadığı bölgelerdir². Savaş öncesi Rus hedeflerini göz önüne alırsak Almanya ve Avusturya'dan ele geçirmeyi tasarladığı Polonya ve Galiçya arazisini savaş esnasında işgal etmiş olsa da savaş sonunda terk etmek durumunda kalmıştır. Bununla kalmayıp Finlandiya ve Baltık eyaletlerini de boşaltmıştır. Balkanlardaki etkinliğini de bir süreliğine kaybetmiştir. Yani Avrupa cephesinde herhangi bir kazanım sağlayamamıştır.

Doğu cephesinde ise özellikle Sarıkamış Hârekatından sonra genel Rus işgali gerçekleşmesine rağmen barıştan sonra Rus ordusu bu topraklardan çekilmekle kalmayıp, 1877-78 Osmanlı Rus Harbinde işgal ettiği Kars, Ardahan ve Batum'u da Osmanlı Devleti'ne teslim etmiştir. Cephe gerisinde örgütlediği Ermeni gruplar İttihat ve Terakki'nin 1915 tehcir kanunu ile Anadolu topraklarından göç ettirilmiştir. Böylelikle Anadolu'da kurulmak istenen Ermeni Devleti hedefi de gerçekleşmemiştir. İstanbul ve Boğazlar Mondros Mütarekesinden sonra Fransa ve İngiltere tarafından işgal edilmiştir. İran'da ise devrimle birlikte çekilen Rus kuvvetleri, devrimden hemen sonra yine aynı bölgeyi işgal etmiştir. Sonuç olarak Rusya 1. Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş esnasındaki kazanımlarını Brest-Litovsk anlaşmasıyla kaybetmiş ve

² Kılıç, a.g.e., s. 391.

hedeflerine ulaşamamıştır. Barışın olumlu etkisi ise devrim nefes alma fırsatı bulmuş, kızıl ordu kurulmuştur.

KAYNAKÇA

Acar, Kezban:

Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Ahmedova, Firdovsiye:

“Türk-Ermeni İlişkilerinde Rusya Etkeni”, **19.-20. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu (Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar)**, Şenyıldız Yayıncılık, 5-7 Ocak 2015 Uluslararası Sempozyum İstanbul, s. 331-349.

Akçakayalıoğlu, Cihat:

Birinci Dünya Harbi VII. Cilt Avrupa Cepheleri, Genkur. Basımevi, Ankara 1967.

Akgül, Suat:

“Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Doğu Anadolu'daki Faaliyetleri”, **Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I**, Genkur. Yayınları, Ankara 2003, s. 235-259.

Aksakal, Mustafa:

Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı-Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

Askeroğlu, Ayna:

“Çarlık Rusya'sında Meşruti İdare'nin Yapısı”, **Tarih Okulu Dergisi**, 2011, sayı IX, s. 61-72.

Aslanova, Sevilya:

20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası, İlkin Ozan Yayınları, Konya 2011.

Avetyan, A.S. :

**Русско-Германские
Дипломатические Отношения
Накануне Первой Мировой
Войны 1910-1914 (Rusko-
Germanskie Diplomaticheskie
Otnoshenie Nakanune Pervoy
Mirovoy Voynı 1910-1914, Birinci
Dünya Savaşında Rus-Alman
Diplomatik İlişkileri), Akademia
Nauk SSSR, Москва 1985.**

Aydın, Mahir:

**“Elviye-i Selase”, DİA, C. XI,
İstanbul 1995, s. 68.**

Ayrapetyan, M.E. vd. :

**Первая Империалистическая
Война (1914-1918) (Pervaya
İmperyaliticheskaya Voyna (1914-
1918), Birinci Emperyal Savaş
(1914-1918)), Издательство
Просвещение, Москва 1964.**

Ayverdi, Sâmih:

**Türk-Rus Münasebetleri ve
Muharebeleri, Kubbealtı Yayınları,
İstanbul 2012.**

Baddeley, John F.:

**Rusların Kafkasya'yı İstilas ve
Şeyh Şamil, Kayıhan Yayınları,
İstanbul 1996.**

Bahturina, A. Yurevna:

**Политика Российской Империи
в Восточной Галиции в годы
Первой мировой войны (Politika
Rossiyskoy İmperii v Vostochnoy
Galitsii v Godı Pervoy Mirovoy
Voynı, Birinci Dünya Savaşı
Yıllarında Rus İmparatorluğunun
Doğu Galiçya'daki Politikası),
İzdatelstvo Airo, Москва 2000.**

Bahturina, A.Yurevna:

Окраины Российской империи: Государственное Управление и Национальная Политика в Годы Первой Мировой Войны (1914—1917 гг.) (Okrayny Rossiyskoy Imperii: Gasudarstvennoe Upravlenie i Natsionalnaya Politika v Gody Pervoy Mirovoy Voyny (1914-1917), Rusya'nın Sınırları: Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1917) Devlet Yönetimi ve Milli Politika), Издательство Rosspen, Москва 2004.

Bakar, Bülent:

“Birinci Dünya Savaşı'nda Sevk ve İskân Kanununa Giden Süreç: Osmanlı Hükümeti'nin Ermeni Politikaları”, **19.-20. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu (Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar),** Şenyıldız Yayıncılık, 5-7 Ocak 2015 Uluslararası Sempozyum İstanbul, s. 161-189.

Balkan, Recep:

Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesinde Sağ Kanat Harekâtı, Murat, Van Gölü Havzasında Türk-Rus Süvarilerinin Operatif Hedefleri (Ekim 1914-2 Eylül 1915), Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006.

Başsoya Sovetskaya Ensiklopediya:

Gaston Doumerge, (Çevrimiçi), <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/86041/Думерг>, 12.06.2016.

Bargut, Şemsettin:

Birinci Dünya Harbi'nde ve Kurtuluş Savaşı'nda Türk Deniz Harekâtı (Seferberlikten Lozan'a), Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Merkez Daire Başkanlığı Basımevi, Ankara 2000.

Belash, Evgeniy :

Мифы Первой Мировой (Mifi Pervoy Miravoy, Birinci Dünya Savaşı'nın Efsaneleri), Издательство Вече, Москва 2012.

Biblioteka Pravoslavie:

Календарный Вопрос (Kalendarniy Vapros, Takvim Meselesi), Издательство Сретенского Монастыря, Москва 1918.

Bostan, M. Hanefi:

Bir İslamcı Düşünür Said Halim Paşa, İrfan Yayıncılık, İstanbul 2000.

Buchanan, George:

Biography of Sir George Buchanan, (Çevrimiçi), [https://www.nottingham.ac.uk/manuscriptsandspecialcollections/collecti-onsindepth/family/mellish/biographi-es/biographyofsirgeorgebuchanan\(1854-1924\).aspx](https://www.nottingham.ac.uk/manuscriptsandspecialcollections/collecti-onsindepth/family/mellish/biographi-es/biographyofsirgeorgebuchanan(1854-1924).aspx), 11.02.2016.

Cerf, Barry:

Alsace-Lorraine Since 1870, The Macmillian Company, New York 1919.

Cassell&Company:

Cassel's History of The Russo-Japanese War, Cassel and Company Limited, London-Paris-NewYork-Melbourne 1974, C. 4.

Çağlar, Burhan:

İngiliz Said Paşa ve Günlüğü (Jurnal), Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2010.

Çakmak, Fevzi:

Büyük Harp'te Şark Cephesi Harekâtı, İş Bankası Yayınları, 2011 İstanbul.

Çolak, Mustafa:

Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası, TTK Yayınları, Ankara 2006.

Devlet, Nadir:

Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917), TTK Yayınları, Ankara 1999.

- Davidenko, İ.: **Сестрорецк. Очерки по истории города** (Sestroretsk. Şehir Tarihine Dair), Leningrad, 1962.
- Davidenko, İ.: **Сестрорецкий инструментальный завод имени Воскова** (Sestroretskiy Instrumental'nyy zavod imeni Voskova, Voskov adında Sestroretskiy fabrikası), Leningrad, 1968.
- Duffy, Michael: **Alexander Krivoshein**, (Çevrimiçi), <http://www.firstworldwar.com/bio/krivoshein.htm>, 23.02.2016.
- Duffy, Michael: **Antonio Salandra**, (Çevrimiçi), www.firstworldwar.com/bio/salandra.htm, 18.01.2016.
- Duffy, Michael: **Archduke Josef Ferdinand**, (Çevrimiçi), <http://www.firstworldwar.com/bio/josef1942.htm>, 21.02.2016.
- Duffy, Michael: **Theobald von Bethmann-Hollweg**, (Çevrimiçi), <http://www.firstworldwar.com/bio/bethmann.htm>, 11.02.2016.
- Duffy, Michael: **Wilhelm Souchon**, (Çevrimiçi), <http://www.firstworldwar.com/bio/souchon.htm>, 22.02.2016.
- Editors of Britannica: **Battle of Narva**, (Çevrimiçi), <http://global.britannica.com/topic/Battle-of-Narva>, 20.04.2016.
- Editors of Britannica: **Battle of Poltova**, (Çevrimiçi), <http://global.britannica.com/event/Battle-of-Poltava>, 20.04.2016.
- Editors of Britannica: **Bohemia-Historical Region, Europe**, (Çevrimiçi), <http://global.britannica.com/place/Bohemia>, 20.04.2016.

Editors of Britannica:

Charles XII-King of Sweden,
(Çevrimiçi), <http://global.britannica.com/biography/Charles-XII>, 20.04.2016.

Editors of Britannica:

Ferdinand King of Bulgaria,
(Çevrimiçi), <http://global.britannica.com/biography/Ferdinand-king-of-Bulgaria>, 20.04.2016.

Editors of Britannica:

Franz Graf Conrad von Hötendorf, (Çevrimiçi),
<http://global.britannica.com/biography/Franz-Graf-Conrad-von-Hotzendorf>, 20.04.2016.

Editors of Britannica:

Hanover-Historical State of Germany, (Çevrimiçi),
<http://global.britannica.com/place/Hanover-historical-state-Germany>, 20.04.2016.

Editors of Britannica:

Marne River, (Çevrimiçi),
<http://global.britannica.com/place/Marne-River>, 20.04.2016.

Editors of Britannica:

Maurice Georges Paleologue,
(Çevrimiçi), <http://global.britannica.com/biography/Maurice-Georges-Paleologue>, 20.04.2016.

Editors of Britannica:

Schleswig-Holstein Question,
(Çevrimiçi), <http://global.britannica.com/event/Schleswig-Holstein-question>, 20.04.2016.

Editors of Britannica:

Sir Edward Grey, 3rd Baronet,
(Çevrimiçi), <http://global.britannica.com/biography/Sir-Edward-Grey-3rd-Baronet>, 20.04.2016.

Editors of Britannica

Theophile Delcasse-French Statesman, (Çevrimiçi), <http://global.britannica.com/biography/Theophile-Delcasse>, 20.04.2016.

Editors of Britannica:

Vladimir Ilich Lenin, (**Çevrimiçi**),
<https://global.britannica.com/biography/Vladimir-Ilich-Lenin#toc60989>,
10.06.2016.

Edward, William vd.:

Caucasian Battlefields- A Histoy Of The Wars On The Turco-Caucasian Border 1828-1921, Cambridge University Press, New York 2010.

Emets, V.A.:

Очерки Внешней Политики России в Период Первой Мировой Войны (Ocherki Vneshney Politiki Rossii v Period Pervoy Mirovoy Voynı, Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Dış Politikası Üzerine Makaleler), Издательство Наука, Москва 1977.

Epkenhans, M. ve Gross, G. P.:

The Danish Straits and German Naval Power 1905-1918, Potsdam 2010.

Genelkurmay Atase Başkanlığı:

Tarihte Türk-Rumen İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s. 133-134.

Glinka, Ya.V. :

Одиннадцать Лет в Государственной Думе, ((Odinnatsat Let v Gosudarstvennoy Dume 1906-1917), Hükümet Duması'nda Onbir Yıl (1906-1917)), Дневник и воспоминания, Москва 2001.

Georgievskiy, Evlogiy:

Путь Моей Жизни (Hayatımın Yolu), Париж: YMCA-Press, 1947.

Guse, Felix:

Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesindeki Muharebeler, çev. Hakkı Akoğuz, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2007.

- Halil Bal: **Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kuruluş Mücadelesi ve Kafkas İslam Ordusu**, İdil Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Hanioğlu, M.Şükrü: “**Enver Paşa**”, DİA, C. XI, İstanbul 1995, s. 261-264.
- Hatisov, Aleksandr İvanoviç: **Aleksandr İvanoviç Hatisov**, (Çevrimiçi), <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1668756>, 23.02.2016.
- Hosking, Geoffrey A.: **Constitutional Experiment Goverment and Duma 1904-1917**, Cambridge University Press, London 1973.
- Hudyakov, Mihail: **Kazan Hanlığı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara 2009.
- İlkin, Selim: “**Mehmed Cavid Bey**”, DİA, C. 7, İstanbul 1993, s. 175-176.
- İngiltere ve Rusya ittifakı *İngiltere ve Rusya ittifakı*, Tanin, no. 2004, 21 Temmuz 1914, sy. 4.
- İvanoviç, Spalaykoviç Miroslav: **Spalaykoviç Miroslav İvanoviç**, (Çevrimiçi), <http://pomnipro.ru/memorypage70956/biography>, 05.03.2016.
- İzvolskiy, Alexander: **Recollections of a Foreign Minister (Memoirs of Alexander İzvolskiy)**, Doubleday, Page&Company, New York and Toronto 1921.
- Joll, James: **Истоки Первой Мировой Войны (İstoki Pervoy Mirovoy Voynı, Birinci Dünya Savaşı'nın Kaynakları) (The Origins Of First World War)**, çev. D.D. Yakunina, İzdatelstvo Fenix, Londra 1984.
- Kamalov, İlyas: **Altın Orda ve Rusya**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2009.
- Karabekir, Kâzım: **I. Dünya Savaşı Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

Keleşyılmaz, Vahdet:

“Birinci Dünya Savaşı Başlarında Kafkasya ve Çevresine İlişkin Stratejik Yaklaşım ve Faaliyetler”, **Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Yayınları, Ankara 2003, S. 223-235.

Kılıç, Selami:

Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu-Brest Litovsk Barışı ve Müzakereleri (22 Aralık 1917-3 Mart 1918), Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.

Knox, Alfred:

With the Russian Army (1914-1917), Hutchinson&co. Paternoster Row, London 1921.

Kocahanoğlu, Osman Selim:

Hatıraları ve Mektuplarıyla Talat Paşa, Temel Yayınları, İstanbul 2008.

Kokovtsov, V. Nikolayeviç:

Rodilsa Ruskiy gasudarstvennyy deyatel, Ministr Finansov Rossiyskoy İmperii Vladimir Nikolayeviç Kokovtsov, (Çevrimiçi), <http://www.prilib.ru/history/pages/item.aspx?itemid=849>, 18.02.2016.

Koli, Rupert:

Первая Мировая Война (Pervaya Mirovaya Voyna, Birinci Dünya Savaşı) (World War One), Издательство Kolibri, Москва 2015.

Korganoff, Gavril:

Ermenilerin Cihan Harbine Kafkas Cephesinde Katılması: 1914-1918, çev. Aytekin Cantekin ve Mahir Yücel Sarıoğlu, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2010.

Korostovets, İvan Yakovleviç:

İvan Yakovleviç Korostovets,
(Çevrimiçi),
<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/648633>, 24.02.2016.

Kozlov, D.Yu. :

**Нарушение Морских
Коммуникаций По Опыты
Действий Российского Флота в
Первой Мировой Войне (1914-
1917) (Narushenie Morskih
Kommunikatsiy Po Opıty Deystviy
Rossiyskovo Flota v Pervoy
Mirovoy Voyne (1914-1917),
Birinci Dünya Savaşı Sırasında
Rus Donanmasının Faaliyet
Örneğinde Denizcilik
Kurallarının İhlaline Dair (1914-
1917)), Ruskiy Fond Sodeystviya
Obrazovaniyu i Nauke, Moskva
2013.**

Kurat, Akdes Nimet:

Alman Generallerinin Raporları,
Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
Yayınları, Ankara 1966.

Kurat, Akdes Nimet:

Rusya Tarihi, TTK Basımevi,
Ankara 1987.

Kurat, Akdes Nimet:

**Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl
Sonundan Kurtuluş Savaşına
Kadar Türk-Rus İlişkileri**, TTK
Yayınları, Ankara 2011.

Liddell Hart, Basıl:

Birinci Dünya Savaşı Tarihi, çev.
Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş
Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
2014.

Luneva, Yu.V. :

Босфор и Дарданеллы-Тайные Провакации Накануне Первой Мировой Войны (Bosfor i Dardaneli-Taınyıe Provakatsii Nakanune Pervoy Mirovoy Voynı (1907-1914), Boğazlar ve Gelibolu-Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Gizli Provakasyon (1907-1914)), MVD России, Москва 2010.

Mashistovo, İ.M. :

Албомъ Карикатуръ (Album Karikatür, Karikatür Albümü), Издательство М. Ларсень, Москва 1914.

Mcmeekin, Sean:

1. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

Mernikov, A.G. vd.:

Первая Мировая Война-Военная Энциклопедия (Pervaya Mirovaya Vayna-Voennaya Ensiklopediya, Birinci Dünya Savaşı-Askeri Ansiklopedi), İzdatelstvo Harvest, Moskva 2010, Cilt:I.

Minenkov, G.Ya. vd.:

Новейший философский словарь (Noveyşiy filosofskiy slovar, Yeni felsefe sözlüğü), Минск, 1998.

Mitrikov, Valeriy İvanoviç:

Военная Организация Петербургского Комитета РСДПР в Революции 1905-1907 гг. (1905-1907 yılları arasındaki ihtilal sırasında Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinin Petersburg Bürosunun Kuruluşu), (Çevrimiçi), <http://www.dissercat.com/content/voennaya-organizatsiya-peterburgskogo-komiteta-rsdpr-v-revolutsii-1905-1907-gg>, 10.06.2016.

Morgentau, Henri:

**Трагедия Армянского Народа
История Посла Моргентая
(İstoria Posla Morgentau-
Tragediya Armyanskovo Naroda,
Elçi Morgenthau'nun Hikâyesi-
Ermeni Halkının Trajedisi)
(Ambassador Morgenthau's
Story), Çev. A.Yu. Frolovoy,
İzdatelstvo Tsentrpoligraf, Moskva
2009.**

Mustafayev, E.M. vd.:

**Rusça-Türkçe Sözlük, Sovetskaya
Entsiklopediya Yayınevi, Moskova
1972.**

Notoviç, F.O. vd.:

**Международные отношения в
эпоху империализма:
документы из архивов царского
и Временного правительств
1878-1917 гг. (Mejdunarodniye
otnoşeniya v epohu imperializma:
dokumenti iz arhivov tsarskogo
pravitelstva i Vremennogo
pravitelstav 1878-1917 gg.;
Emperyalizm döneminde
uluslararası ilişkiler: Çarlık
Hükümeti ve Geçici Hükümet
arşivlerinden 1878 - 1917 yıllarına
dair belgeler), Moskova-Leningrad
1931-1938.**

Polikarpov, Vladimir:

**Русская Военно
Промышленная Политика
1914-1917 (Ruskaya Voenno-
Promishlennaya Politika 1914-
1917, Rus Askeri-Endüstriyel
Politikası), İzdatelstvo
Sentrpoligraf, Moskva 2015.**

Ozanian, Andranik Toros:

**Andranik Toros Ozanian,
(Çevrimiçi), [http://www.
livingwarbirds.com/andranik-toros-
ozanian.php](http://www.livingwarbirds.com/andranik-toros-ozanian.php), 05.03.2016.**

Öğün, Tuncay:

Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

Pallavicini, Markgraf Janos Von:

Markgraf Janos Von Pallavicini, (Çevrimiçi), <http://www.oocities.org/veldes1/pallavicini.html>, 25.02.2016.

Polatkan, Salih:

Doküman ve Fotoğraflarla I. Ve II. Dünya Savaşları Özeti, Eko Matbaası, İstanbul 1972.

Pavloviç, Elim Demidov:

Elim Demidov Pavloviç, (Çevrimiçi), <http://historyntagil.ru/d13.htm>, 27.02.2016.

Rostunov, İ. :

Русский Фронт Первой Мировой Войны (Ruskiy Front Pervoy Mirovoy Voynı, Birinci Dünya Savaşında Rus Cephesi), İzdatelstvo Nauka, Moskva 1976.

Runov, Valentin:

Полководцы Первой Мировой - Русская Армия в Лицах (Polkovodsi Pervoy Mirovoy-Ruskaya Armiya v Litsah (Birinci Dünya Savaşı'nın Askeri Liderleri-İsim isim Rus Ordusu), Издательство Руза, Москва 2014.

Rutiç, Nikolay:

Биографический справочник высших чинов Добровольческой армии и Вооруженных Сил Юга России (Biografiçeskiy Spravoçnik Vıssih Çinov Dobrovolçeskoy Armii i Voorujennih Sil Yuga Rossii, Rusya Gönüllüler Ordusu ve Güney Ordusu Üst Kademe Askerlerinin Biyografileri), Издательство Российский Архив, Москва 1997.

Rus Karadeniz Filosu

Rus Karadeniz Filosu, Tanin, no. 1974, 21 Haziran 1914, sy. 2.

- Sabis, Ali İhsan: **Harp Hatıralarım--1 Birinci Cihan Harbi**, Nehir Yayınları, İstanbul 1990.
- Saray, Mehmet: **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, MEB Yayınları, İstanbul 2004.
- Sarınay, Yusuf: “Ermeni Tehcirinin Sebepleri”, **19.-20. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu (Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar)**, Şenyıldız Yayıncılık, 5-7 Ocak 2015 Uluslararası Sempozyum İstanbul, s. 189-195.
- Satan, Ali: **100 soruda 1. Dünya Savaşı**, Rumuz Yayınevi, İstanbul 2014.
- Sazonov, Sergey: **Воспоминания (Vospominaniya, Anılarım)**, Издательство Харвест, Москва 2002.
- Schellendorf, Fritz Bronsart von: **Fritz Bronsart von Schellendorf**, (Çevrimiçi), http://gutenberg.us/articles/fritz_bronsart_von_schellendorf, 23.02.2016.
- Shaw, Stenford J. : **The Ottoman Empire In World War I**, TTK Yayınları, Ankara 2008, Cilt 2.
- Sivridağ, Abdullah vd. : **Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi-I**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2013, Cilt I.
- Sovokin, A.M.: **Военные и боевые организации большевиков (Bolşeviklerin Askeri ve Savaşçı Oluşumları)**, (Çevrimiçi), <http://www.booksite.ru/fulltext/1/001/008/005/999.htm>, 11.06.2016.

Stone, Norman:

The Eastern Front 1914-1917 (Doğu Cephesi 1914-1917), Penguin Press, United Kingdom 1975.

Süreyya Aydemir, Şevket:

Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015.

Şarman, Kansu:

Kumandanım Galiçya ne yana düşer? Mehmetçik Avrupa'da: M. Şevki Yazman'ın Anıları, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.

Şakir, Ziya:

Paşalar (Talat-Enver-Cemal), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2010.

Şilov, D. :

Государственные деятели Российской Империи 1802-1917, Библиографический справочник (Gosudarstvenniye deyateli Rossiiskoi İmperii 1802-1917, Bibliyografiçeskişy sprovoçnik, Rusya İmparatorluğu devlet adamları 1802-1917, Biliyografi bilgileri), Санкт-Петербург: SPb 2001.

Şirokorad, A.B. :

Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış, Selenge Yayınları, İstanbul 2009.

Tayhani, İhsan:

"Tarihte Türk-Rus İlişkileri (1878-1923)", **Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 22, No: 144-151 (2007), İzmir 2007, s. 144-151.

Taşyürek, Muzaffer:

Hedefi Meçhul Cephe Galiçya, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2008, s. 22.

Uğurlu, Nurer vd:

Documents diplomatiques secret Russes, (1914-1917), (Rus Devlet Arşivi ve Gizli Belgeleri-Türkiye'nin Parçalanması ve Rus Politikası (1914-1917)), Çev., Örgün Yayınevi, İstanbul 2004.

Voenno-Gruzinskaya Doroga:

Voenno-Gruzinskaya Doroga, (Çevrimiçi), <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/173552/>, 03.03.2016.

Vishinskiy, A. ve Lozovskiy, S.A.:

“Англо-Франко-Русское Секретное Соглашение 1915” (Anglo-Franko-Ruskoe Sekretnoe Soglashenie 1915, İngiliz-Fransız-Rus Gizli Anlaşması 1915) , İzdatelstvo Politicheskoy Literaturı, 1948 Moskva.

Vishinskiy,A.ve Lozovskiy, S.A.:

Дипломатический словарь (Diplomatıçeskiy Slovar-Diplomatik Sözlük), Москва 1948.

Vok, M.P. :

Воспоминания о моем отце П.А.Столыпине (Vospominaniya o moem otse P.A. Stolhpine; Babam P. A. Stolhpın ile ilgili hatıralar), Минск, Издательство Харвест, 2004.

Von Sanders, Liman:

Түрkiye’de Beş Sene (Bir Alman Paşasının Çanakkale ve Filistin Hatıraları Askeri Tarih Encümeninin Cevaplarıyla), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.

Yergök, Ziya:

Tuğgeneral Ziya Yergök’ün anıları-Sarıkamış’tan Esarete (1915-1920), Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006.

Yeşilot, Okan:

Насı Zeynelabidin Tagiyev, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

Zayonchkovskiy, A. :

**Мировая Война 1914-1918 Том 3
Схемы (Mirovaya Vayna 1914-
1918 Tom 3 Shemi, Dünya Savaşı
1914-1918 Üçüncü Cilt Şemalar),**
Государственное Военное
Издательство, Москва 1939.

Zaleeckiy, K.A. :

**Кто Вл Кто в Первой Мировой
Войне-Биографический
Энциклопедический Словарь
(Kto Vл Kto v Pervoy Mirovoy
Voyme-Biograficheskiy
Ensiklopedicheskiy Slovar, Birinci
Dünya Savaşında kim kimdi?-
Biografik Ansiklopedik Sözlük),**
Издательство Astrel, Москва 2003.

Zernov, N. M.:

**Русские писатели эмиграции:
Биографические сведения и
библиография их книг (Russkiye
pisateli emigratsii: Biografiçeskiye
svedeniya i bibliografiya ih knig,
Sürgündeki Rus yazarlar:
biyografi ve bibliyografya
bilgileri),** Boston: G. K. Hall & Go,
1973.

Zolotarev, V.A:

**Первая Мировая: Забытая
Война? (Pervaya Mirovaya:
Zabıtaya Voyna, Birinci Dünya
Savaşı: Unutulmuş Savaş),**
Издательство АСТ, Москва 2014.

Winter, Jay vd. :

**I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl, İş
Bankası Yayınları, İstanbul 2012.**

ЕКЛЕР

ЕК I:

Kafkas Valisi Vorontsov-Dashkov'un Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı 1185 numaralı telgraf. Telgrafta 15.000 Zeytun Ermenisi'nin isyana hazır olduğu belirtilmekte. Mühimmatın İskenderun Limanı üzerinden Ermeni'lere gönderilmesi istenmektedir.

304

№ 230. 20/7 ФЕВРАЛЯ 1915 г.

№ 230. Послание в Пекине министру иностранных дел.

./.. Телеграмма № 75.

20/7 февраля 1915 г.

Доверительно.

Ссылаюсь на телеграмму Малевского № 50 ¹.

Ссылаюсь на свою телеграмму № 74 ².

Если императорское министерство считает желательным, чтобы я запросил министра иностранных дел о том, какие именно требования китайское правительство готово удовлетворить, то, по всей вероятности, мне будут даны желаемые разъяснения, так как меня уверяют, что президентом приказано Лу Чжэн-сяну сообщать мне все сведения о ходе переговоров, которых я потребовал бы. Я однако до сих пор тщательно воздерживался [как] от всякого вмешательства в происходящие переговоры, каковому китайцы были бы очень рады, так и от преподания им каких-либо советов, о чем меня косвенно частным образом просили, опасаясь, что это легко могло бы поставить нас в ложное положение по отношению либо к Японии, либо к Китаю. Я ограничивался оказанием китайцам мелких услуг доверительным сообщением доходивших до меня сведений и слухов, что, повидимому, было ими оценено и за что они всячески стараются выразить мне свою благодарность, тем более что они крайне разочарованы образом действий Англии, на которую возлагались большие надежды, между тем как от нас ни сочувствия, ни помощи никогда не ожидали.

Прошу указаний, одобряет ли такой образ действий ваше высокопревосходительство ³.

Крупенский.

№ 231. Наместник на Кавказе министру иностранных дел.

./.. Телеграмма № 1185.

20/7 февраля 1915 г.

В настоящее время в штаб кавказской армии прибыл представитель армян Зейтуна, заявивший, что около 15 тысяч армян готовы напасть

¹ Тел. от 19/6 февр. за № 50 Малевский запросил Крупенского, какие из предъявленных Японией требований кит. прав-во считает приемлемыми.

² Тел. от 20/7 февр. за № 74 Крупенский сообщил, что, по его мнению, кит. прав-во не согласится на назначение авторитетных японских советников по вопросам политическим, финансовым и военным и на участие японцев в реорганизации полиции в Китае, так как это свелось бы к установлению фактического японского протектората.

³ Тел. от 22/9 февр. за № 718 Сазонов известил Крупенского, что он одобряет его образ действий.

на турецкие сообщения, но не имеют ружей и патронов ¹. Ввиду расположения Зейтуна на сообщении турецкой эрзерумской армии, крайне желательно необходимое количество ружей и патронов доставить в Александретту, где они будут взяты армянами. Ввиду же того, что действия зейтунских армян будут полезны французам и англичанам и ввиду спешности этого вопроса и отсутствия возможности передать ружья непосредственно от нас, я полагал бы необходимым снести с французским или английским правительством о желательности доставить в Александретту французские или английские ружья и патроны на французских или английских кораблях ².

В о р о н ц о в - Д а ш к о в.

К докладу.

Царское Село, [22] 9 февраля 1915 г.

№ 232. Записка, составленная в министерстве иностранных дел ³.

21/8 февраля 1915 г.

[21] 8 февраля 1915 года у министра иностранных дел состоялось частное совещание, на котором генерал-адъютант Куропаткин ознакомил со своими предположениями по вопросу о Проливах С. Д. Сазонова, посла в Константинополе М. Н. Гирса, товарища министра иностранных дел Нератова, начальника канцелярии министра барона Шиллинга, советника II политического отдела Гулькевича, советника III политического отдела Клемма и помощника начальника канцелярии Базили.

Обрисовав историческое развитие вопроса о Проливах и значение его для нас в военном, экономическом и политическом отношениях, генерал-адъютант Куропаткин высказался за безусловную необходимость

¹ Аналогичное предложение было сделано ген. консулу в Каире Смирнову представителями партии хинчакистов, выразившими желание отправить тысячу армян на Кавказ в качестве добровольцев и для этой цели испрашивавшими материальной помощи. Сообщая об этом (тел. без номера от 22/9 февр.), Смирнов добавлял, что подобное обращение было уже отклонено англичанами.

² Тел. эта была передана в Париж и Лондон 22/9 февраля за № 708, и в ответ на нее Извольский телеграфировал 2 марта/17 февр. за № 111, что франц. прав-во «лишено возможности уделить какое-либо количество ружей для зейтунских армян, ибо само в них крайне нуждается». — 6 марта/21 февр. Савинский сообщил за № 113, что к нему явился председатель главного армянского комитета Варандиан и «просил дать возможность армянам киликийского побережья принять участие в войне против турок». От имени комитета он «предложил услуги армян, находящихся в Америке» но просил «послать суда за живущими в Америке армянами и дать им вооружение».

³ Оpubл. К-поль и Пр., II, стр. 126.

ЕК II: Petrograd'daki İngiliz Elçiliğinden Dışişleri Bakanlığı'na 351 numaralı 12 Mart/27 Şubat 1915 tarihli not: Eğer savaş müttefiklerin zaferiyle sonuçlandırılırsa ve Osmanlı topraklarında İngiltere ve Fransa'nın istekleri tam anlamıyla yerine gelirse, İngiltere ve Fransa, Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul üzerindeki tam egemenliğini kabul edecektir.

мой китайцы продолжают упорно отклонять¹. Сегодня начнется обсуждение третьей группы, по коей, как мне сказал министр иностранных дел, китайцы готовы будут уступить японским требованиям.

К р у п е н с к и й.

№ 351. Памятная записка английского посольства в Петрограде министру иностранных дел.²

*/.

12 марта/27 февраля 1915 г.

Subject to the war being carried on and brought to a successful conclusion and to the desiderata of Great Britain and France in the Ottoman Empire and elsewhere being realized as indicated in the Russian communication herein referred to, His Majesty's Government will agree to the Russian Government's Aide-Mémoire relative to Constantinople and the Straits, the text of which was communicated to His Britannic Majesty's Ambassador by His Excellency Mr. Sazonow on March 4th/February 19th instant³.

Перевод⁴.

В случае если война будет доведена до успешного окончания и если будут осуществлены пожелания Великобритании и Франции как в Османской империи, так и в других местах, как то указано в нижеупомянутом русском сообщении, правительство его величества согласится на изложенное в памятной записке императорского правительства относительно Константинополя и Проливов, текст коей был сообщен послу его величества его высокопревосходительством г. Сазоновым 4 марта/19 февраля сего года.

№ 352. Меморандум английского посольства в Петрограде министру иностранных дел.⁵

*/.

12 марта/27 февраля 1915 г.

His Majesty's Ambassador has been instructed to make the following observations with reference to the Aide-Mémoire which this Embassy had the honour of addressing to the Imperial Government on March 12th/February 27th 1915.

кит. властей, выдаваемые по требованию япон. консулов. Той же тел. Крупенский сообщал о принятии китайцами ст. 5 и о согласии их на япон. предложение по ст. 6.

¹ Согласно тел. Крупенского № 148, китайцы предложили, чтобы «японцы выкупили принадлежащую китайцам половину капитала, употребленного на финансирование Гирич — Чанчуньской линии, и чтобы действовавший до сих пор порядок управления последней продолжал оставаться в силе».

² Оpubл. Р. Аз. Т., стр. 124.

³ См. № 299.

⁴ Перевод сделан в м-ве ин. дел.

⁵ Оpubл. Р. Аз. Т., стр. 125.

(Notović vd., 1931-1938, 351 nolu belge, C: 7/1, s. 452).

EK III: Doğu Prusya'da Rus Topçuları.

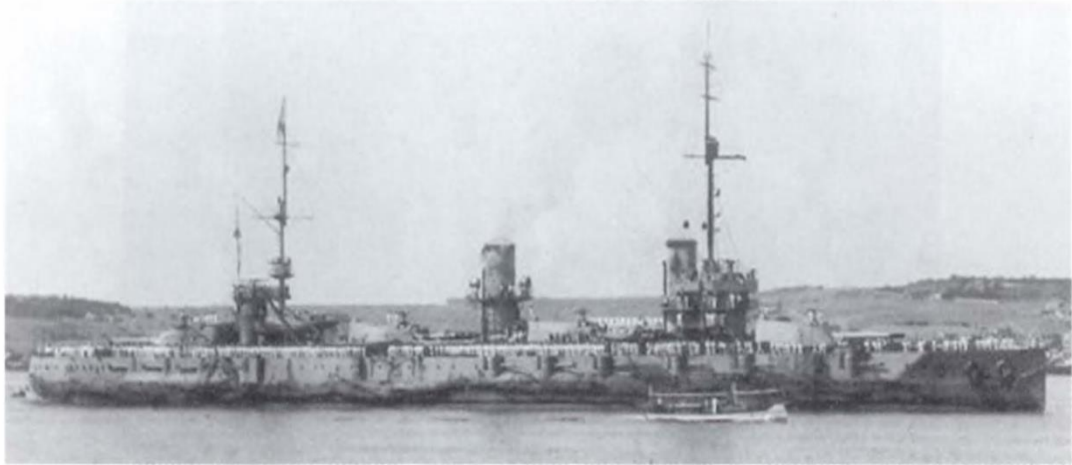
(Mernikov vd., 2010, C: 1, s. 38).

EK IV: Grandük Nikolay Nikolayeviç (solda selam veren) ve Çar II Nikolay (en sağda) General Brusilov'un karargâhında, 1915.

(Mernikov vd., 2010, C: 1, s. 95).

EK V: İmparatoriçe Mariya. Rus Karadeniz Filosunun Lider Gemisi. 1911 yılında yapımına başlandı ve 1915 yılında suya indirildi.

Линейный корабль «Императрица Мария»,
флагман российского Черноморского флота.
Заложен в 1911 г., спущен на воду в 1915 г.

(Luneva, 2010, s. 141).

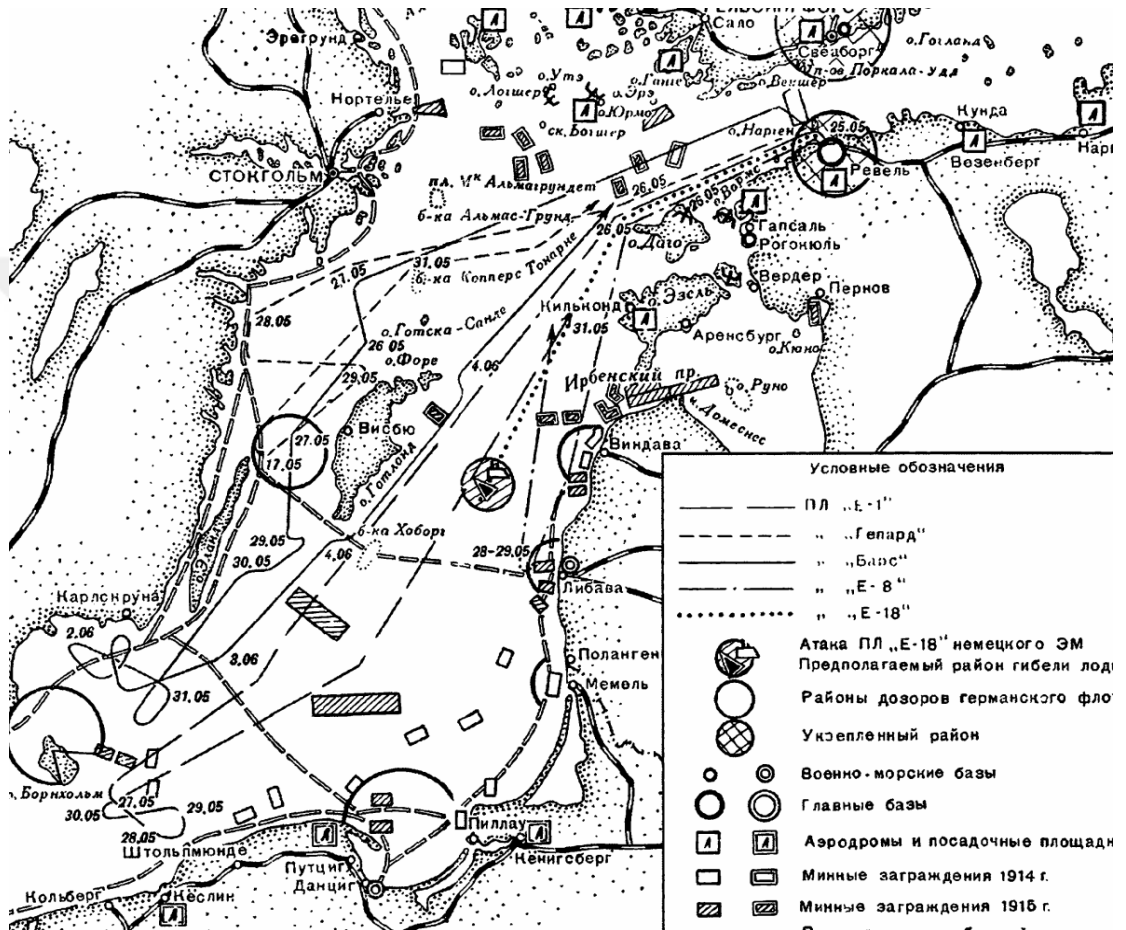
EK VI: Prens Ferdinand'ın Öldürülüşü.

Убийство эрцгерцога Франия Фердинанда

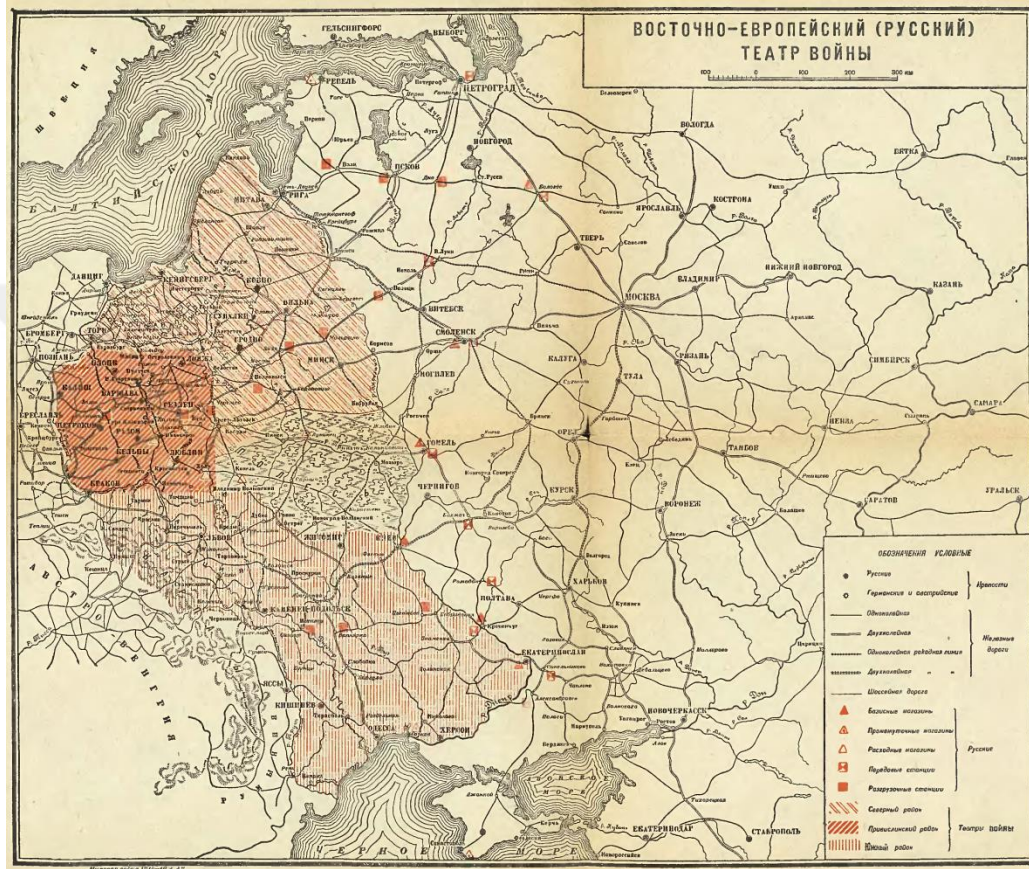
(Belash, 2012, s. 193).

EK VII: 12 (25) Mayıs-22 Mayıs (4) Haziran 1916 yılında Rus Baltık Filosu'nun Taarruzları.

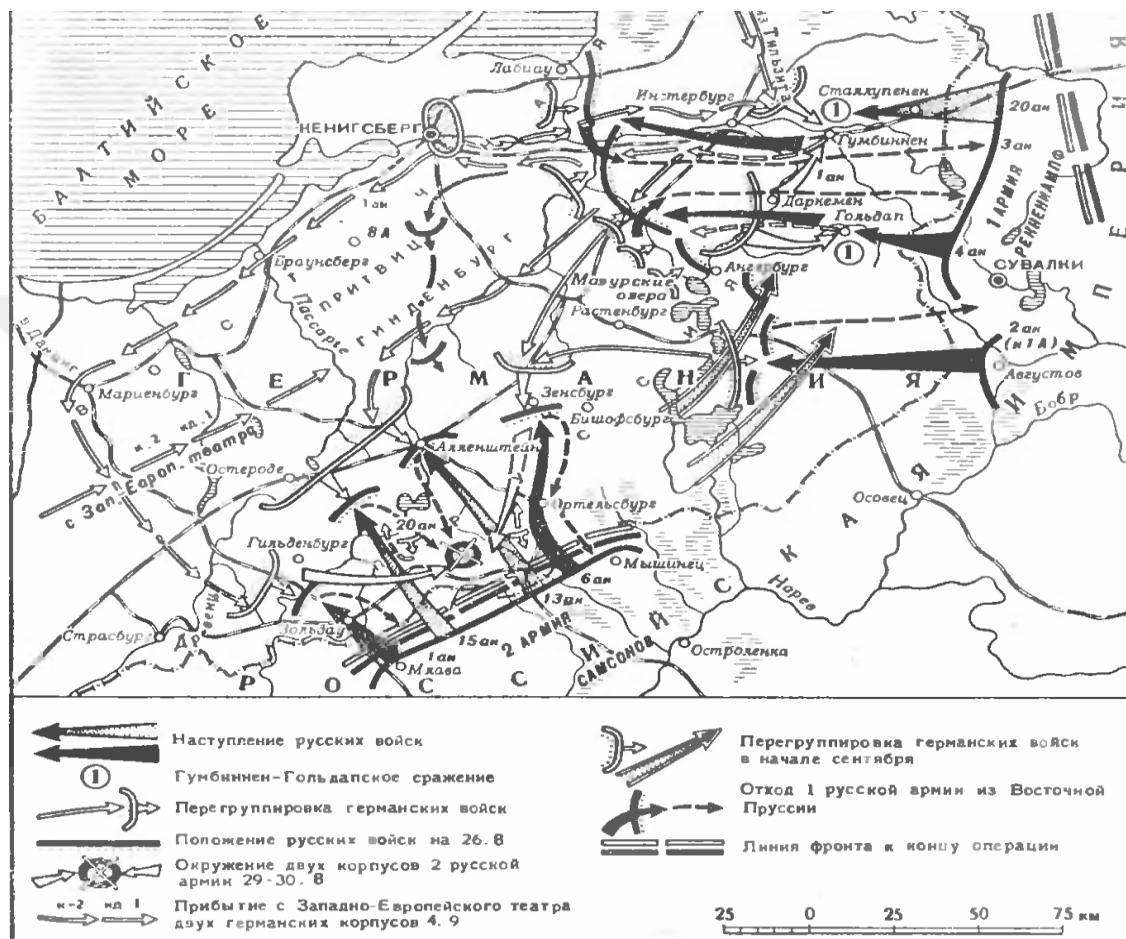
(Kozlov, 2013, Ek: 36, s. 433).

EK VIII: Prusya Cephesi Savaş Alanı.

(Zayonchkovskiy, 1939, Şema: 3, s. 8).

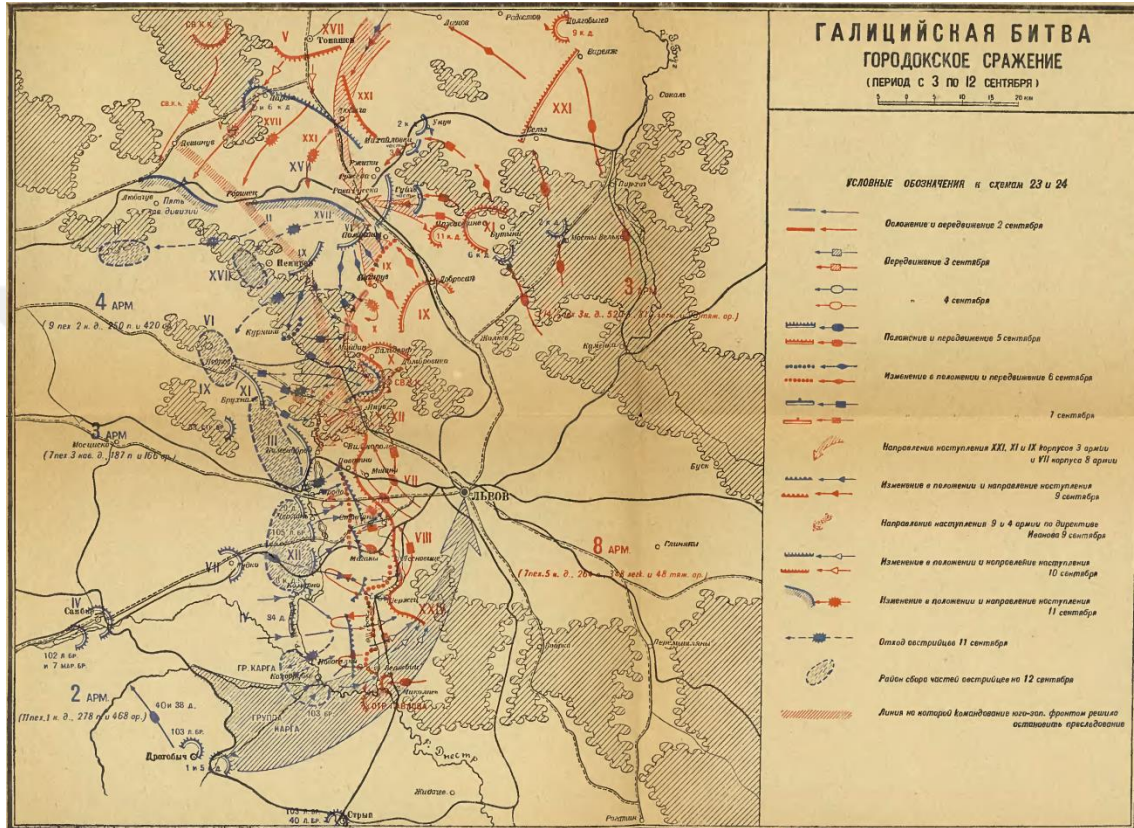
ЕК VIII: 4 (17) Ağustos-1 (14) Eylül 1914 Doğu Prusya Harekâtı.

Восточно-Прусская операция 4 (17) августа—1 (14) сентября 1914 г.

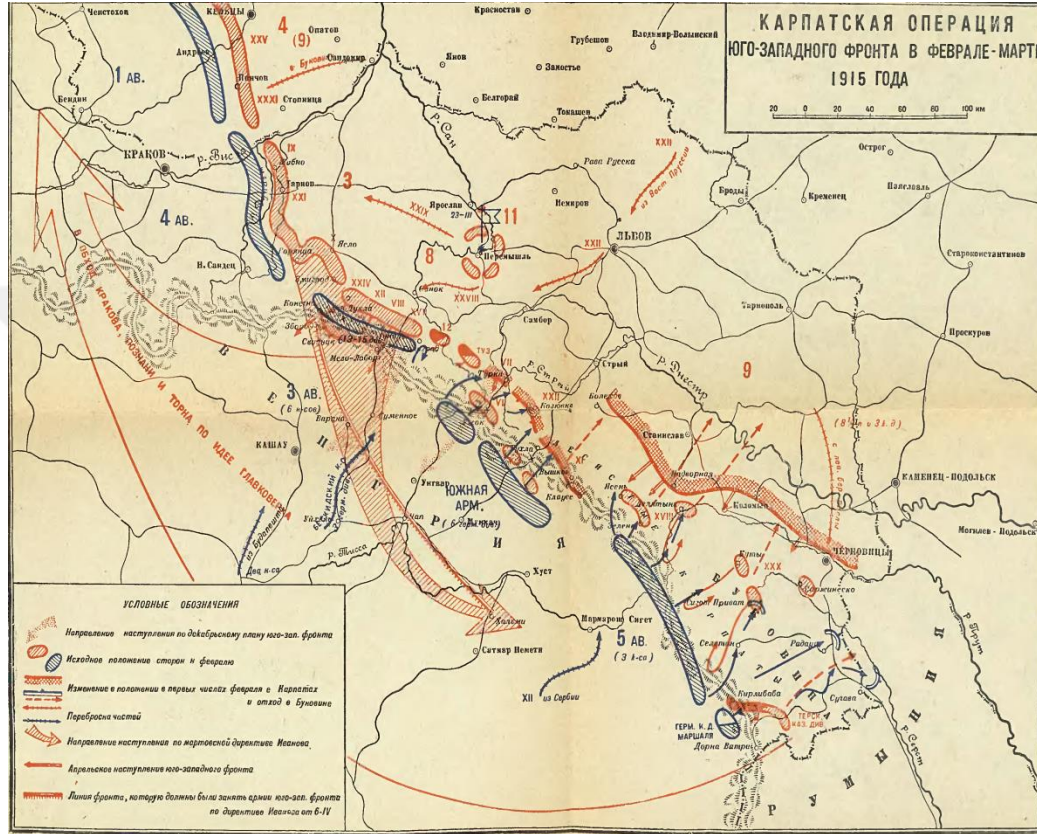
(Rostunov, 1976, s. 121).

EK X : 3-12 Eylül 1914'te Galiçya'daki Muharebeler.

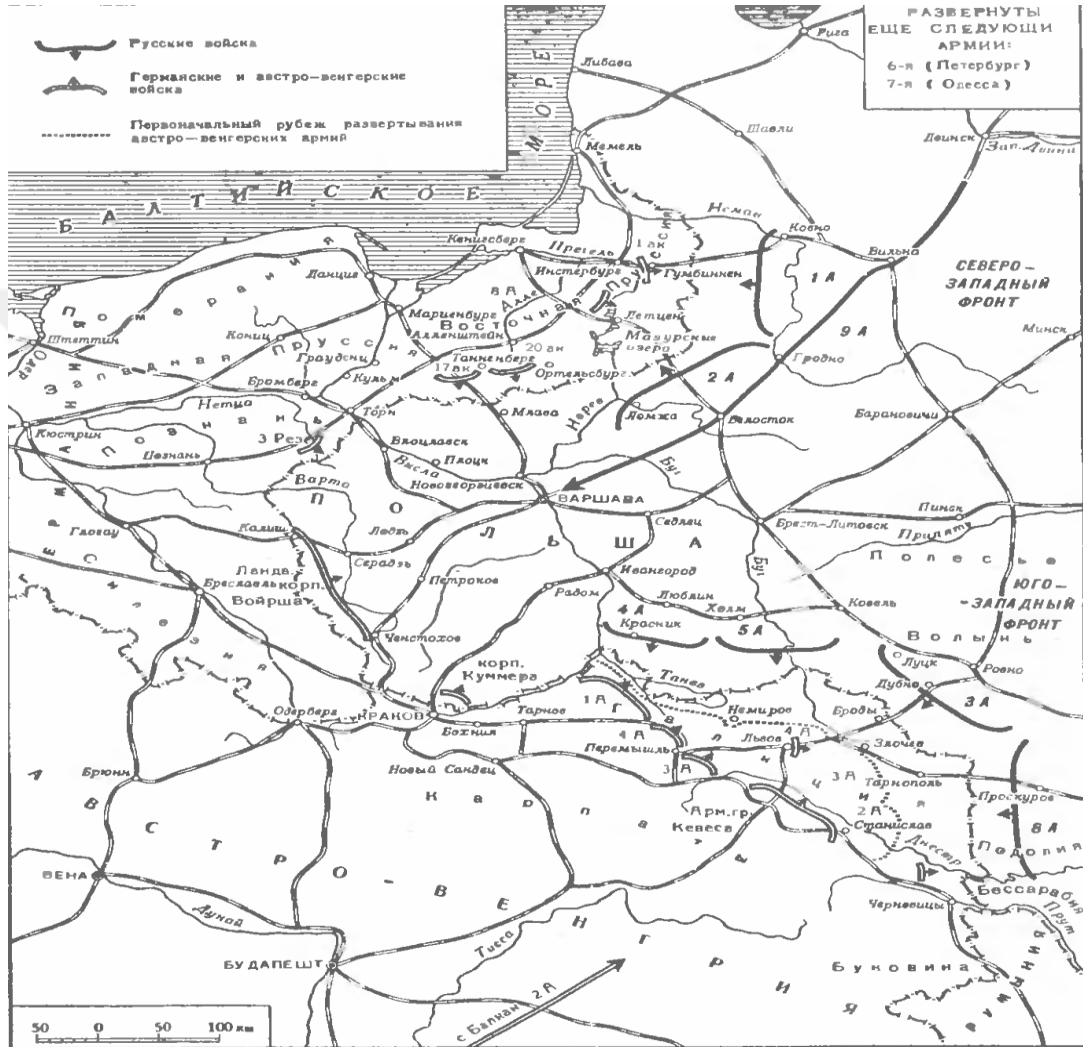
(Zayonchkovski, 1939, Şema: 23, s. 46).

ЕК XI: Karpat Tarruzu (Güney-Batı Cephesi Şubat-Mart 1915).

(Zayonchkovskiy, 1939, Şema: 33, s. 66).

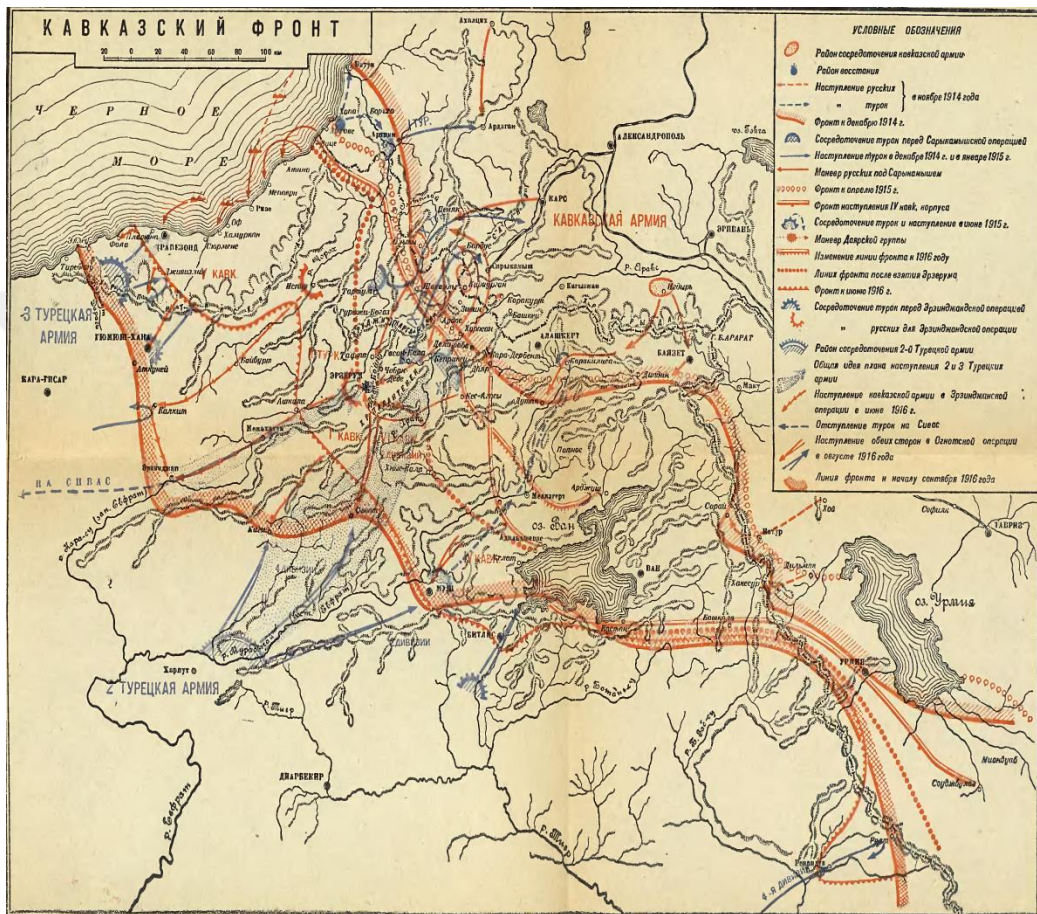
EK XII: Doğu Avrupa Askeri Sahasında Stratejik Gelişmeler.

Стратегическое развертывание на восточноевропейском театре военных действий

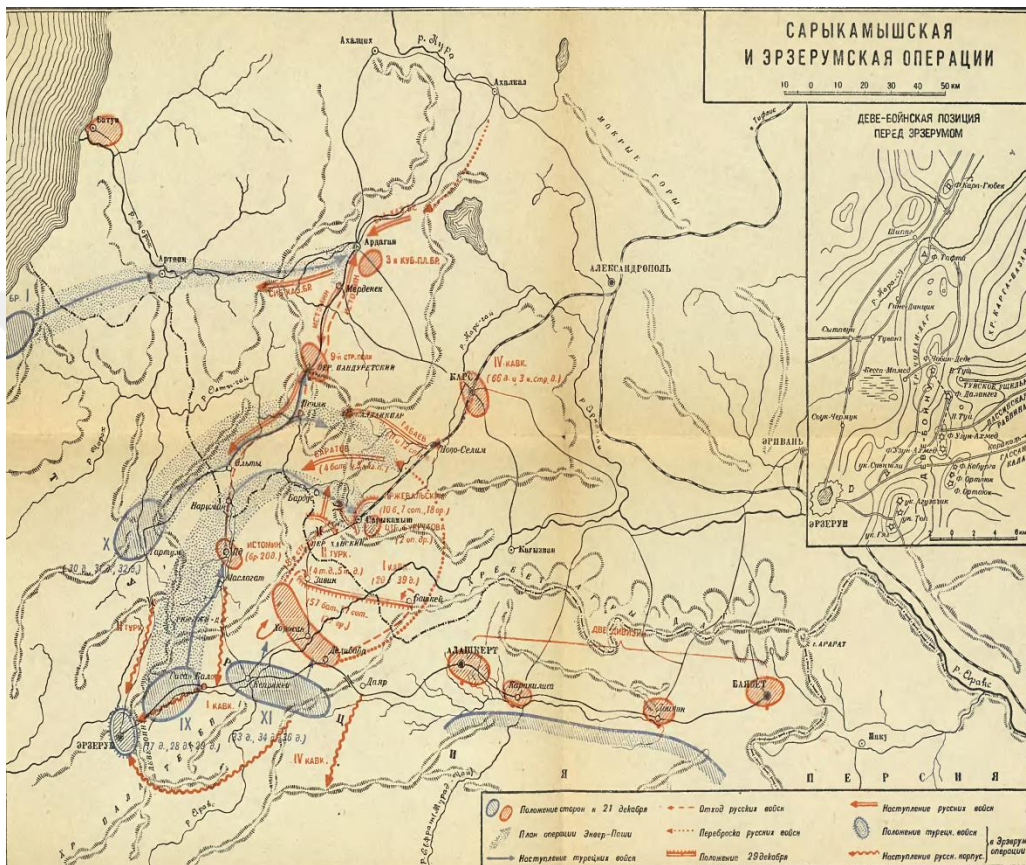
(Rostunov, 1976, s. 111).

EK XIII: Kafkas Cephesi.

(Zayonchkovski, 1939, Şema: 36, s. 72).

EK XIII: Sarıkamış Harekâtı.

(Zayonchkovskiy, 1939, Şema: 37, s. 74).

EK XV: Türk Askeri Boğazın iki yakasının üzerinde iki ayağıyla sıkı bir şekilde bekliyor.

**Турецкий солдат, твердо стоящий
на обоих берегах проливов.
*Турецкий плакат, 1915***

(Luneva, 2010, s. 144).

EK XVI: Türk denizci: Allah-u EKBER. Kuran hiçbir zaman böyle bir rezalete sahne olmamıştır... Domuzlar müminlerin gemisinde bulunmakla kalmayıp, bize emir-komuta ediyorlar.

(Mashistovo, 1914)